

Två nya treåriga linjer i gymnasieskolan

Betänkande av utredningen om
de tvååriga, ej direkt yrkesinriktade
linjerna i gymnasieskolan

SOU

1989:10



Statens offentliga utredningar
1989:10
Utbildningsdepartementet

Två nya treåriga linjer i gymnasieskolan

Betänkande från utredningen om de tvååriga, ej
direkt yrkesinriktade linjerna i gymnasieskolan
Stockholm 1989

Allmänna Förlaget har utgivit en bibliografi över SOU och Ds som omfattar åren 1981-1987. Den kan köpas från förlagets Kundtjänst, 106 47 STOCKHOLM.
Best. nr. 38-12078-X.

Beställare som är berättigade till remisseexemplar eller friexemplar kan beställa sådana under adress:

Regeringskansliets förvaltningskontor

SOU-förrådet

103 33 STOCKHOLM

Tel: 08/763 23 20 Telefontid 8¹⁰ - 12⁰⁰ (externt och internt)

08/763 10 05 12⁰⁰ - 16⁰⁰ (endast internt)

REGERINGSKANSLIETS
OFFSETCENTRAL
Stockholm 1989

ISBN 91-38-10285-4
ISSN 0375-250X

Till
Statsrådet Göran Persson

Chefen för utbildningsdepartementet tillkallade 1988-08-01 under-
tecknad, att som särskild utredare göra en översyn av de tvååriga linjer
i gymnasieskolan som inte är direkt yrkesinriktade (U 1988:10). De ut-
bildningar som berörs av uppdraget är social linje, konsumtionslinjen,
musiklinjen och försöksverksamheten med estetisk-praktisk linje.

Sekreterare i utredningen har varit Gun-Britt Falk och som expert har
Britt Wilson-Lohse medverkat. Till utredningen har dels knutits en ex-
pertgrupp med representanter för berörda lärargrupper, dels en refe-
rensgrupp med representanter för arbetsmarknadens parter, kommun
och landstingsförbund samt elevförbundet. Deltagarna i referens- och
expertgruppen framgår av särskild förteckning.

Utredningen får härmed efter avslutat arbete avlämna sitt betänkan-
de.

Ingvar Johnsson
särskild utredare

/Gun-Britt Falk
sekreterare

Förteckning över ledamöter, sekretariat och experter

Särskild utredare

Johnsson, Ingvar, riksdagsledamot, ledamot av utbildningsutskottet

Sekretariat

Falk, Gun-Britt, avdelningsdirektör skolöverstyrelsen, sekreterare

Wilson-Lohse, Britt, f.d. avdelningsdirektör skolöverstyrelsen, expert
deltid

Säfström, Bo, assistent

Expertgrupp

Dunderberg-Jonsson, Brita, Lärarnas riksförbund

Hyttinen, Yvonne, Svenska facklärarförbundet

Jordahl, Eva, Lärarnas riksförbund

Lemmel, Anita, Sveriges Lärarförbund

Lindman, Maila, Svenska facklärarförbundet

Referensgrupp

Fransson, Barbro, Landsorganisationen

Holmberg, Peter, Svenska kommunförbundet

Lindqvist, Lena, SACO/SR

Odin, Björn, Tjänstemännens Centralorganisation

Olsson, Marta, Landstingsförbundet

Strandler, Lennart, Svenska arbetsgivareföreningen

Lewin, Helene, Elevorganisationen

Innehåll

Sammanfattning	9
1 Utredarens uppgifter och arbete	17
1.1 Uppgifter	17
1.2 Arbetet	18
2 Uppdraget i relation till pågående reformarbete	21
2.1 Gymnasieutredningen	22
2.2 Proposition 1983/84:116 En gymnasieskola i utveckling	23
2.3 ÖGY	23
2.4 Tillträde till högskolan	24
2.5 Skolans utveckling och styrning	24
2.6 Timplaneförändringar för de tre- och fyraåriga linjerna	25
3 Den sociala linjen	27
3.1 En studieförberedande linje	27
3.2 Linjen i en gymnasieskola i förändring	28
3.3 F.d. elever om linjen – det uppskjutna valet	29
3.4 Karaktärsämnen – intresseval	31
3.5 Flickornas situation	32
3.6 Elever på social linje hösten 1988	33
3.7 Estetisk variant på social linje	34
3.8 Sammanfattande synpunkter	36
4 Konsumtionslinjen	39
4.1 Ny linje i gymnasieskolan år 1970	39
4.2 Lägesrapport år 1975	40
4.3 Revidering av konsumtionslinjen	41
4.4 Försöksverksamhet – Kost- och näringsinriktad gren	45
4.5 Utvecklingen de senaste åren	45
4.6 Elevprofilen på konsumtionslinjen	46
4.7 Konsumtionslinjen som studieförberedande utbildning	48

4.8	Konsumtionslinjen som yrkesförberedande utbildning	51
4.9	Sammanfattande synpunkter	52
5	Utbildning i kost, hälsa och hushållning	53
5.1	Kost och hälsa för alla	54
5.2	Kost och hälsa som del av en yrkeskompetens	56
5.3	Kost och hälsa som kunskapsbärare och för kunskaps- utveckling	58
6	De konsumentekonomiska specialkurserna	61
7	Estetiska studievägar – musiklinjen och den estetisk–praktiska linjen	63
7.1	Musiklinjen	63
7.1.1	Målen för linjen	64
7.1.2	Tim- och kursplaner	65
7.1.3	Högre specialkurs i musik	67
7.1.4	Elevprofilen	68
7.1.5	Dimensioneringsfrågor – linjens dubbla målsättning	69
7.1.6	Sammanfattande synpunkter	70
7.2	Estetisk–praktiska linjen	71
7.2.1	Försöksverksamhet	71
7.2.2	YB och gymnasieutredningen	71
7.2.3	Uppdrag till skolöverstyrelsen	73
7.2.4	Intagningen	75
7.2.5	Utvärdering år 1986	75
7.2.6	Förändringar i försöksverksamheten	77
7.2.7	Skolöverstyrelsens elevuppföljning	78
7.2.8	Sammanfattande synpunkter	85
7.3	Andra estetiska utbildningar i gymnasieskolan	85
7.4	Försöksverksamhet med individuella timplane- jämkningar	88
8	Utredningens överväganden och förslag	89
8.1	Ny studieväg med inriktning mot samhällsservice	90
8.1.1	Samhälleliga synpunkter	90

8.1.2	Elevaspekter	91
8.1.3	Förslag till ny treårig social linje	93
8.2	De konsumentekonomiska specialkurserna och utbildning i kost och hälsa	105
8.3	Ny studieväg – estetisk linje	106
8.3.1	Allmänna synpunkter	106
8.3.2	Arbetsmarknadsaspekter	107
8.3.3	Förslag till en treårig estetisk linje	108
8.4	Estetiska specialkurser	112
8.5	Estetisk utbildning på övriga linjer i gymnasieskolan	113
8.6	Estetisk utbildning vid fristående skolor	113
8.7	Sammanfattning och förslag	114
9	Ekonomiska konsekvenser	115
9.1	Den treåriga sociala linjen	115
9.2	Finansiering av treårig estetisk linje	117
10	Det fortsatta arbetet	119
10.1	Förslaget till ny social linje – samordning med barnomsorgsutbildning	119
10.2	Estetiska utbildningar utanför linjesystemet	120
10.3	Konsekvenser av utredningens förslag beträffande kursplanearbete och komplettering av vissa föreskrifter	120
10.4	Personalkonsekvenser	121
10.5	Information och fortbildning	121
Bilagor		
Bilaga 1	Kommittédirektiv	123
Bilaga 2	Aktuella timplaner för So-, Ko-, Mu- och Ep-linjerna	131
Bilaga 3	Litteraturförteckning	137
Bilaga 4	Utvecklingen av undervisning i "huslig ekonomi" 1880–1970	143
Bilaga 5	Föreskrifter om särskild behörighet att antas till grundskollärlinjen	149

Sammanfattning

Kapitel 1 Utredarens uppgifter och arbete

Utredaren som tillkallades den 1 augusti 1988 har haft som uppgift att göra en översyn av de tvååriga icke direkt yrkesinriktade utbildningarna i gymnasieskolan. Huvuduppgifterna har varit att bedöma för- och nackdelar med att en framtida gymnasieskola omfattar tvååriga studievägar med allmänt innehåll samt att lämna förslag om i vilka former gymnasieskolan skall erbjuda estetisk utbildning med bredd och kvalitet.

Kapitel 2 Uppdraget i relation till pågående reformarbete

Förändringar i samhället och inom arbetslivet ställer stora krav på individen beträffande kunskaper, flexibilitet, kreativitet och social kompetens. Skolans roll som kunskapsförmedlare måste vara tidsenlig och i överensstämmelse med samhällsutvecklingen.

Statsmakterna har under senare år initierat ett övergripande reformarbete beträffande gymnasieskolan. I kapitel 2 ges en kort översikt över detta reformarbete.

Kapitel 3 Sociala linjen

Social linje har för många elever varit en meningsfylld allmänbildande studieväg som inneburit förberedelse till vidare studier.

Till det som ofta nämnts som positivt om linjen är att den kan innebära ett uppskjutet val av yrke eller fortsatta studier.

För dem som inte känner sig mogna för ett yrkesval direkt efter grundskolan är det viktigt att det finns en studieväg i gymnasieskolan som ger dem tillfälle att pröva sin studieförmåga och sina möjligheter att ta itu med nya kunskapsområden som kan vara vägledande för deras yrkesval.

Inför yrkesvalet anger ungdomar ibland att de vill "arbeta med människor", genom att bejaka en studieväg som är inriktad mot en praktisk/humanistisk yrkessektor skulle man förmodligen underlätta även för pojkar som vill "arbeta med människor" att göra ett yrkesval som ger dem tillfälle till detta.

Enligt gjorda undersökningar har en stor andel av de studerande på den tidigare klasslärarutbildningen utgjorts av elever från social linje. Detta förhållande är ett exempel på att ett av linjens viktigaste mål har varit att ge behörighet för högre studier.

Detta mål uppfylls emellertid inte längre i önskvärd grad sedan tillträdeskraven ändrats på vissa högskoleutbildningar som tidigare varit avnämbara för social linje. En tvåårig linje med allmänt innehåll fyller inte längre någon funktion som studieförberedande utbildning i gymnasieskolan.

Kapitel 4 Konsumtionslinjen

Konsumtionslinjen tillkom i samband med gymnasiereformen år 1971 efter förslag av yrkesutbildningsberedningen. Redan från starten kritiserades utbildningen bl.a. för att den inte hade någon klar yrkesprofil.

År 1983 fick linjen nya tim- och kursplaner efter erfarenheter av en treårig försöksverksamhet. De nya tim- och kursplanerna innebar en förstärkning av linjens studieförberedande karaktär genom att engelska och samhällskunskap blev obligatoriska ämnen. Arbetslivsstudier

infördes som obligatoriska utbildningsinslag och inriktning mot bl.a. friskvård, konsumentinformation och lokalvård betonades. Den textila grenen fick en studieinriktning som gav behörighet för vidare studier till textillärare. Försöksverksamhet med en kost- och näringsinriktad gren på konsumtionslinjen påbörjades också år 1983. Revideringen medförde ett ökat intresse för linjen vilket tog sig uttryck i att antalet förstahandssökande ökade från 55 % per 100 platser år 1982 till 79 % per 100 platser år 1983.

Konsumtionslinjens elever har efter utbildningen återfunnits inom många olika yrkessektorer i samhället, vårdområdet, barnomsorgsområdet och storhushållsområdet kan nämnas, men också inom kommersiell service och lokalvård har dessa elever funnit arbete. Ca 25 % av eleverna har gått till vidare studier.

Försöksverksamheten med kost- och näringsinriktad gren på linjen har som regel flera förstahandssökande, högre intagningspoäng och större andel pojkar än vad som gäller för den konsumentekonomiska grenen.

Under de senaste åren har elevtillströmningen till konsumtionslinjen åter sjunkit.

Elevgruppen på konsumtionslinjen är heterogen. Elever som tänker skaffa sig behörighet för högskolestudier återfinns där liksom elever som mer eller mindre "placerats" på linjen eftersom de blir "väl omhändertagna" av lärare och kamrater. Flertalet elever uppskattar linjens kombination av teoretiska ämnen och praktiska, färdighetstränande ämnen.

Konsumtionslinjen har hittills haft funktioner som studieförberedande utbildning för många ungdomar, speciellt flickor som varit osäkra i valet av utbildning. Det är ett rättvisekrav att en utbildning med denna funktion finns i gymnasieskolan.

En utbildning i gymnasieskolan med inriktning mot kostkunskap, näringsfysiologi och mat- och boendekultur i kombination med teoretiska

ämnen är en förutsättning för högskolestudier inom kostområdet. Detta förutsätter en treårig studieväg.

Konsumtionslinjens funktion som yrkesförberedande utbildning har minskats mer och mer allt eftersom social servicelinje och livsmedelsteknisk linje har byggt ut. Någon speciell arbetsmarknadssektor för denna utbildning finns inte i dag, däremot kan man med fog säga att det finns många yrken där man har god nytta av de kunskaper konsumtionslinjen förmedlar.

Textil gren

Den textila grenens uppgift som både yrkes- och studieförberedande utbildning för ett brett textilt verksamhetsfält kan bättre tillgodoses genom en treårig utbildning som kopplas till övriga estetiska utbildningar i gymnasieskolan.

Kapitel 5 Utbildning i kost, hälsa och hushållning

Behovet av utbildning i kost och hälsa kan sägas ligga på tre olika nivåer

- ett innehåll som är nödvändigt för varje vuxen, ansvarstagande person – kost och hälsa för alla
- ett innehåll som är en del av en yrkeskompetens
- ett innehåll som ger en bärkraftig, djup teoretisk och praktisk grund för vidare studier inom kostområdet.

De senaste åren har behovet av kunskaper om kost och kostvanor uppmärksamrats i samhällsdebatten och detta har t.ex. tagit sig uttryck i att en rad motioner i frågan har presenterats i riksdagen. Flera statliga utredningar har betonat att skolan måste ta sitt ansvar för utbildning inom området.

Kapitel 6 De konsumentekonomiska specialkurserna

De grundskoleanknutna konsumentekonomiska specialkurserna har varit ett komplement till linjerna i gymnasieskolan. Då nu samtliga utbildningar i gymnasieskolan förutsätts bli treåriga bör det finnas möjlighet att i annan form erbjuda vitalt innehåll från dessa kurser i gymnasieskolan.

Kapitel 7 Estetiska studievägar – musiklinjen och den estetisk-praktiska linjen

De estetiska studievägarna bygger på principen att gymnasieskolan skall erbjuda en utbildningsväg som svarar mot elevernas intresse, förväntningar och speciella begåvning som förberedelse för vidare studier och yrkesverksamhet. Båda linjerna vänder sig till en elevgrupp som tidigare varit hänvisad till att förkovra sig i sin specialitet utanför skolan och därför också stundom kommit i en konfliktsituation i förhållandet till det ordinarie skolarbetet. Valet till linjerna är ett aktivt val. Linjerna är generellt översökta.

En majoritet av eleverna är nöjda med sina utbildningars innehåll, men som en brist framstår att de endast är tvååriga. För musiklinjens del inrättades redan 1977 en högre specialkurs i avsaknad av ett tredje år. För gren slöjd på den estetisk-praktiska linjen finns också en påbyggnadsutbildning.

Det bedöms som viktigt att eleverna redan i årskurs 1 får påbörja sina studier i det ämne som legat till grund för deras val; de estetiska karaktärsämnenas färdighetsmoment kräver fortlöpande träning i takt med att kunskapsinnehållet växer.

Verksamheten inom musiklinjen och den estetisk-praktiska linjen har kontinuerligt följts av skolöverstyrelsen. Hittills redovisade utvärderingar talar för att de som treåriga studievägar kan ge en estetisk utbildning bredd och kvalitet.

En viss restriktivitet beträffande de estetiska utbildningarnas dimensionering bör iakttas, eftersom utbildningarna kräver speciella resurser på den ort där de skall finnas. Ett sätt att göra det möjligt även för kommuner med mindre elevunderlag att inrymma estetiska utbildningar i sin organisation är att timplanen i allmänna ämnen ger möjlighet till samläsning med annan linje, varigenom en estetgrupp om 15 elever kan bildas.

Kapitel 8 Utredningens överväganden och förslag

Enligt direktiven skall utredningen bedöma för- och nackdelar med att gymnasieskolan även i framtiden har tvååriga studievägar med relativt allmänt innehåll. Med hänvisning till detta finner utredningen

- att de nuvarande tvååriga utbildningarna social linje och konsumtionslinjen inte längre fyller de syften de en gång var avsedda för, varför de föreslås utgå ur utbildningssystemen
- att det däremot enligt utredningens överväganden och bedömning finns behov av en treårig studieförberedande utbildning med inriktning mot bl.a. samhällsservice och med specifika karaktärsämnen.

Utredningen föreslår därför att en *ny treårig social linje* inrättas. Karaktärsämnena organiseras i ämnesövergripande, verklighetsanknutna teman som kompletteras med arbetslivsstudier. Basämnena—allmänna ämnen ökar successivt från årskurs 1 och dominerar i årskurs 3.

Årskurs 1 är helt sammanhållen, ett stort antal timmar anslås till karaktärsämnena socialkunskap, barn- och ungdomskunskap, mat- och boendekultur samt bild, musik, slöjd eller dramatik.

Årskurs 2 delas i två grenar

- en social gren SO och
- en kost- och näringsinriktad gren KN.

I årskurs 2 ökar andelen allmänna ämnen och indelning i två grenar kan göras. För social gren är socialkunskap och kulturkunskap de dominerande karaktärsämnen medan näringsfysiologi och kostkunskap är huvudämnena på den kost- och näringsinriktade grenen.

Efter genomgången årskurs 2 har eleverna samma behörighet i allmänna ämnen (svenska, engelska, samhällskunskap och matematik) som genomgången treårig yrkesutbildning ger. (De har dessutom läst naturkunskap och historia.)

Inför årskurs 3 kan eleverna välja antingen en teoretisk variant eller en yrkesinriktad variant.

Väljer eleverna den teoretiska varianten uppnår de i ett flertal ämnen samma kompetens som t.ex. samhällsvetenskaplig linje ger och har då möjligheter att söka ett stort antal högskoleutbildningar.

Utredningen föreslår vidare att

- vissa koncentrerade yrkesutbildningar erbjuds eleverna som alternativ/varianter i årskurs 3 på de nya linjerna
- vissa specialkurser och påbyggnadsutbildningar omarbetas så att de kan erbjudas som alternativa utbildningar i årskurs 3
- ett obligatoriskt tema "Kost och Hälsa" med ett fastställt antal lektioner införs på samtliga linjer i gymnasieskolan
- ett tillvalsämne "Kost, hälsa och hushållning" erbjuds eleverna i gymnasieskolan
- kost-hälsainslag beaktas i yrkesutbildningar med anknytning till produktion, förädling, distribution och handel med livsmedel samt i storköks- och restaurangutbildningen.

I utredningens uppdrag ingår vidare att lämna förslag om i vilka former gymnasieskolan i framtiden skall erbjuda estetisk utbildning med bredd och kvalitet.

Utredningen föreslår att det inrättas en *treårig estetisk linje* med följande grenar:
bild

dans

musik

slöjd, textil

slöjd, trä och metall

teater

med möjlighet till lokala varianter eller specialiseringar.

Gren slöjd, textil skall ersätta konsumtionslinjens textila gren.

För båda de nya linjerna gäller att de skall utformas så att samläsning i de allmänna ämnena mellan olika grenar på linjerna och med andra gymnasieutbildningar möjliggörs.

Kapitel 9 Ekonomiska konsekvenser

De av utredningen föreslagna treåriga utbildningarna kan enligt gjorda beräkningar finansieras genom dels en viss timreduktion i årskurs 1 och 2 i förhållande till nuvarande motsvarande utbildningar, dels genom att de konsumentekonomiska kurserna föreslås ersättas av den nya sociala linjen. Omfattningen av den nya sociala linjen beräknas till ca 5 000 elever varav en del förutsätts välja att avsluta sin gymnasieutbildning med yrkesinriktade varianter motsvarande de påbyggnadsutbildningar som i dag finns.

Kapitel 10 Det fortsatta arbetet

Utredningen tar här upp en rad uppgifter som har anknytning till uppdraget och som behöver lösas inom en snar framtid. Det gäller t.ex. barnomsorgsutbildningens eventuella anknytning till den nya sociala linjen, vissa estetiska utbildningars ställning och behovet av kursplanarbete och översyn av vissa bestämmelser.

1 Utredarens uppgifter och arbete

Chefen för utbildningsdepartementet tillkallade 1988-08-01 riksdagsledamoten Ingvar Johnsson att som särskild utredare göra en översyn av de tvååriga linjer i gymnasieskolan som inte är direkt yrkesinriktade (U 1988:10).

Sekretariat, experter och referensgrupp redovisas i särskild förteckning.

1.1 Uppgifter

Utredningen har enligt givna direktiv, bilaga 1, haft till uppgift att göra en översyn av de tvååriga icke direkt yrkesinriktade utbildningarna i gymnasieskolan. De utbildningar som berörs av uppdraget är social linje, konsumtionslinjen, musiklinjen och försöksverksamheten med estetisk-praktisk linje.

Enligt direktiven är de två huvuduppgifterna för utredningen

- att bedöma för- och nackdelar med att gymnasieskolan även i framtiden har tvååriga studievägar med relativt allmänt innehåll och
- att lämna förslag om i vilka former gymnasieskolan i framtiden skall erbjuda estetisk utbildning med bredd och kvalitet.

Utredningen har koncentrerat sitt arbete kring dessa huvudfrågor. Uppgifterna har tolkats som ett led i det utvecklings- och förändringsarbete som för närvarande berör hela gymnasieskolan.

1.2 Arbetet

Utredningen började sitt arbete i augusti 1988 med uppgift att redovisa förslag och bedömningar senast den 1 mars 1989.

Den begränsade tid som stått utredningen till buds har inte medgivit egna utvärderingar eller undersökningar. Utredningsarbetet har därför till största del fått bygga på redan framtaget material.

Analysarbetet inleddes med insamling av olikartat material av intresse för uppdraget. Materialet finns förtecknat i bilaga 3.

Under hösten genomförde utredningen ett antal skolbesök i större, medelstora och mindre kommuner. I en skola återfinns alla de fyra linjer som utredningen arbetar med, en annan skola har lång erfarenhet av estetiska utbildningar i olika former, någon skola har mycket gamla anor och etablerade traditioner medan en skola endast är några år gammal och har byggts upp successivt från ett litet antal klasser till att nu omfatta ca 40 klasser. Vid skolbesöken har representanter för länsskolnämnden, skolstyrelsen och skolförvaltningen varit närvarande. Överläggningar har ägt rum med skolledning, lärare, skolpsykolog eller kurator, syofunktionärer och elevrepresentanter.

Utredningen har deltagit i konferenser för berörda lärargrupper, har mottagit uppvaktningar och ett stort antal skrivelser från organisationer och andra intressenter. Dessutom har en rad informella kontakter av olika slag tagits.

Expertgruppen har haft sex heldagssammanträden, i något fall i samband med skolbesök och har dessemellan lagt ner ett engagerat, krävande arbete på att bearbeta olika typer av material.

Referensgruppen har sammanträtt vid tre olika tillfällen, och har lämnat värdefulla synpunkter och förslag.

Under arbetets gång har utredningen haft kontinuerliga kontakter med skolöverstyrelsen. UHÄ har informerats om utredningens arbete. Kontakter har tagits med andra utredningar, t.ex. utredningen skola-arbetsliv och utredningen om den s.k. lilla ramen.

Utredningen har erfarit att det finns divergerande uppfattningar beträffande de berörda utbildningarna och deras framtid. Förslag, alltifrån att låta de fyra linjerna vara i stort sett orörda till att lägga ner samtliga helt, har framförts. Utredningen har i sitt arbete, så långt det varit möjligt, vägt samman framförda synpunkter. Dock ställer sig inte alla ledamöter i referensgruppen bakom utredningens slutgiltiga förslag.

I direktiven ingår också att pröva i vilken utsträckning konsumtionslinjens karaktärsinnehåll bör tillföras andra studievägar. Denna fråga behandlas översiktligt i avsnittet Kost och hälsa.

2 Uppdraget i relation till pågående reformarbete

Det är skolans uppgift att meddela eleverna kunskaper och öva deras färdigheter samt i samarbete med hemmen främja elevernas utveckling till harmoniska människor och till dugliga och ansvarskännande samhällsmedlemmar. Denna uppgift är gemensam för grundskola och gymnasieskola, specifikt för gymnasieskolan är att den skall förbereda för ett vuxenliv där man skall kunna utföra ett förvärvsarbete men också kunna fungera som ansvarstagande familjemedlem, livsbejakande privatperson och engagerad samhällsmedborgare.

Förändringar i samhället och inom arbetslivet ställer stora krav på individen beträffande kunskaper, flexibilitet, kreativitet och social kompetens. Skolans roll som kunskapsförmedlare måste vara tidsenlig och i överensstämmelse med samhällsutvecklingen. Den nuvarande gymnasieskolan växte fram under 1960-talet och läroplanen trädde i kraft den 1 juli 1971. Även om den gällande läroplanen fortfarande är Lgy -70 har inom denna ett avsevärt förändringsarbete skett. Utredningens arbete med de fyra linjer som anges i direktiven och vars omfattning och organisation innevarande år framgår av sammanställningen nedan, de överväganden som görs och de förslag utredningen presenterar bör ses i relation till huvudtendenserna i det av statsmakterna initierade samlade reformarbete som nu pågår i gymnasieskolan. En kort översikt av tendenser i detta reformarbete ges nedan.

2.1 Gymnasieutredningen

När den nya gymnasieskolan varit verksam i fem år tillsattes gymnasieutredningen som år 1981 presenterade sitt betänkande "En reformerad gymnasieskola", SOU 1981:96.

En av grundtankarna i direktiven för 1976 års gymnasieutredning (GU) är att gymnasieskolan skall vara såväl studie- som yrkesförberedande och att yrkesförberedande inslag bör finnas på de studieförberedande linjerna likaväl som studieförberedande på de direkt yrkesförberedande. Den som genomgått gymnasieskolan bör vara förberedd både för att gå vidare ut i förvärvslivet och för att fortsätta sina studier. I arbetet på utformningen av en framtida gymnasieorganisation bör enligt direktiven en utgångspunkt vara den sociala snedrekryteringen som finns i gymnasieskolan och som också senare påverkar rekryteringen till olika yrkesområden. I sin analys av den sociala selektionen, och även den sneda könsfördelningen samt situationen för "utsatta grupper" formulerar GU som ett mål för den framtida gymnasieskolan att den skall vara "en skola för alla". Bland de forskningsrapporter GU låter ta fram ägnas "Den sociala selektionen till gymnasieskolan" en särskild studie som bl.a. belyser den sociala linjens roll som ett kortare studieförberedande alternativ för vissa grupper av elever. I ett "specialbetänkande" från GU, omfattande vissa undersökningar kring gymnasieskolan, behandlas situationen för "skoltrötta" elever och orsakerna till avhoppet från linjerna. Bl.a. ifrågasätts det tidiga valet; för många elever ter det sig orimligt att redan i 12-14-årsåldern göra ett definitivt yrkes- och framtidsval. I samma volym ingår också en redovisning kring relationen skola och arbetsliv och i sitt principbetänkande föreslår GU att praktik införs för alla elever i gymnasieskolan och praktikområdet kommer senare att bli ett av de stora områdena i försöksverksamheten enligt prop. 1983/84:116.

GU föreslår vidare inrättandet av ett estetiskt "studieprogram", som förutom musik (musiklinjen) bör omfatta studievägar för bild/form, dans och teater. Detta bör ske dels som ett rättvisekrav mot elever som vill och har förmåga att utbilda sig på dessa områden, dels med tanke på att gymnasieskolan bör ha studievägar som förbereder för resp. hög-

skolelinjer. Beträffande konsumtionslinjen föreslår GU att dess innehåll skall inlemmas i det sociala programmet.

2.2 Proposition 1983/84:116 En gymnasieskola i utveckling

I de riktlinjer för "gymnasieskola i utveckling" som riksdagen antog i anslutning till propositionen 1983/84:116 blir, som ovan sagts, praktik ett angeläget försöksområde. Inrättandet av den estetisk-praktiska linjen ses som ett viktigt inslag i skolans kulturansvar. Beträffande det "inre arbetet" är intresseval, temaarbete, koncentrationsläsning och specialämnena vägar att stimulera eleverna till aktiva studier. En viktig tendens i riktlinjerna för en reformering av gymnasieskolan är stärkt elevinflytande och elevansvar, också behandlat av 1983 års demokratiberedning. Eleverna måste få möjlighet att påverka sin studiesituation och att träna ansvarstagande och medinflytande. Om den inre arbetsmiljön i skolan sägs i propositionen:

- "Arbetet i skolan måste bedrivas på ett sådant sätt att det hos *alla* ungdomar skapar en positiv inställning till lärande. Man måste bättre ta till vara och utveckla *alla* ungdomars inneboende lust att skaffa sig kunskap och kompetens. Detta kräver att eleverna under gymnasieskoltiden också får möjlighet att bygga upp den självkänsla och det självförtroende som kan växa fram då man i studier lyckas uppnå de mål man själv har varit med om att ställa upp."

2.3 ÖGY

Arbetsgruppen för översyn av den gymnasiala yrkesutbildningen (ÖGY) benämner sitt betänkande "En treårig yrkesutbildning" och föreslår att yrkesutbildningen i princip blir treårig för majoriteten av eleverna. Genom detta förslag har utredningen indirekt bidragit till ett ifrågasättande av om det i gymnasieskolan över huvud taget skall finnas tvååriga studievägar och därmed också till frågan om konsumtionslinjens och den sociala linjens framtida existens. Beträffande konsum-

tionslinjen föreslår ÖGY att den avvecklas. Visserligen, säger man, ger linjen kunskaper i kost- och konsumentekonomi, kunskaper som de senaste åren har uppmärksamats som viktiga, linjens karaktärsämnen skapar inte "en klar yrkesinriktning". Konsumtionslinjen kan alltså inte inordnas som en del i den struktur som vi generellt föreslår skall gälla för den gymnasiala yrkesutbildningen. En åtgärd vore därför att betrakta konsumtionslinjen främst som en "studieförberedande linje".

2.4 Tillträde till högskolan

I sitt betänkande (SOU 1985:57) skriver tillträdesutredningen att "krav på tre årskurser i olika ämnen – främst sådana som kan betecknas som karaktärsämnen för resp. linje – bör kunna införas i större utsträckning än vad som är fallet i dag. Detta gäller även krav i ämnena svenska och engelska. För särskild behörighet bör alltid krävas minst betyget 3 i resp. ämnen. För grundskollärlinjen har UHÅ (1988-05-31) utfärdat föreskrifter om särskild behörighet som bl.a. innebär tre årskurser i svenska och engelska. Beslutet är av stor betydelse för den sociala linjens framtida existens, eftersom linjen tidigare rekryterat en stor del av klasslärarna. Beträffande tillträdeskraven till grundskollärlinjen, se bilaga 5.

2.5 Skolans utveckling och styrning

Regeringens proposition 1988/89:4 om skolans utveckling och styrning, innebär ett ökat lokalt ansvar för skolverksamheten. Av betydelse vid utarbetandet av tim- och kursplaner är den vikt som läggs vid en ökad valfrihet: "Den grundläggande valfrihetsfrågan på utbildningsområdet är möjligheten att få en ungdomsutbildning av sådan omfattning och kvalitet att den skapar stor frihet för den enskilde att fritt välja studieväg och yrke. Det är också viktigt att gymnasieskolan blir så väl utbyggd att ungdomars studieval inte hindras av annat än vad som är nödvändiga hänsynstaganden till arbetskraftssituationen". Till ökad valfrihet hör också elevers möjlighet till intresseval och skolors möjlig-

het till viss profilering, t.ex. på kulturområdet. Beträffande elevinflytande och medansvar sägs:

- En av skolans huvuduppgifter är att aktivt påverka eleverna till att omfatta demokratiska värderingar, synsätt och förhållnings-sätt. Om skolan skall lyckas härmed, måste skolarbetet organiseras och genomföras i enlighet med demokratiska principer. En skola för demokrati måste i sina arbetsformer och beslutsprocesser själv vara demokratisk. Ett betydande inflytande och medansvar för eleverna är vidare nödvändiga förutsättningar för att skolan rätt skall kunna förbereda eleverna för ett framtida yrkes- och samhällsliv där medbestämmande, medansvar och demokratiskt arbetssätt blivit allt viktigare. Härtill kommer att elevernas personliga engagemang i och ansvar för skolarbetet är avgörande villkor för en framgångsrik undervisning och en effektiv inläring.

2.6 Timplaneförändringar för de tre- och fyraåriga linjerna

Regeringen uppdrog 1988-06-09 till skolöverstyrelsen att ge förslag till en ny linjestruktur och nya timplaner för de nuvarande tre- och fyraåriga linjerna. I riktlinjerna för översynen sägs att möjligheterna till ökad samläsning bör få en framträdande roll. För att tillgodose elevernas behov av individuella val bör SÖ föreslå hur ett särskilt timplaneutrymme för detta kan skapas och samtidigt redovisa vilka ämnen på linjerna som inte bör gå utgå till förmån för dessa val. Uppdraget skall redovisas 1989-03-01. SÖ arbetar med en modell där allmänna ämnen eller "basämnen" skall kunna samläsas över de olika linjerna, dvs. en form av breda ingångar.

Skolöverstyrelsen har vidare i uppdrag att utarbeta en struktur för de treåriga yrkesutbildningarna i gymnasieskolan, ett uppdrag som också skall redovisas 1989-03-01.

Utbildningar som berörs av utredningens uppdrag

Antal utlagda klasser läsåret 1988/89

Tvåårig social linje	191 klasser
varav 5 klasser estetisk specialisering	
Tvåårig konsumtionslinje	107 klasser
konsumentekonomisk gren	53 st 30 klasser
	70 st 15 klasser (B-form)
kost- och näringsinriktad gren	9 klasser
textil gren	10 klasser
Tvåårig musiklinje	18 klasser
Tvåårig estetisk-praktisk linje	20 klasser
med inriktningar mot	Bild
	Dans
	Foto, film, video
	Slöjd, mjuk resp. hård
	Teater
	Cirkus, varité, teater

Gällande timplaner för dessa utbildningar återfinns i bilaga 2.

Totalt omfattar gymnasieskolan år 1988/89 ca 120 000 intagningsplatser, varav ovan nämnda utbildningar utgör ca 9 %.

Andel flickor

Social linje	ca 60 %
Konsumtionslinjen	ca 90 %
Musiklinjen	ca 60 %
Estetisk-praktisk linje	ca 75 %

3 Den sociala linjen

3.1 En studieförberedande linje

En social linje fanns redan i fackskolan enligt läroplanen år 1965. Den var där konstruerad med tanke på elever som efter grundskolan gjort ett yrkesförberedande val i vid mening, men som till en början ville hålla själva yrkesvalet öppet. Timplanen byggde på grendelning och successiva val och skulle därigenom ge eleverna möjlighet att ändra studieinriktning.

Gymnasieskolans sociala linje har en snävare timplan som i stort sett upptar samma allmänna ämnen som återfinns på de treåriga linjerna. Fackskolans fysik, kemi och biologi har ersatts av det nya ämnet naturkunskap och ämnesgruppen familjekunskap, konsumentkunskap och hushållsteknik har utgått. Ett speciellt ämne på linjen är socialkunskap, som eljest i gymnasieskolan endast finns på samhällsvetenskaplig linje.

Den sociala linjen enligt Lgy -70 är en allmänt studieförberedande linje som ger ganska breda kunskaper. Den avsågs kunna bli ett gott alternativ för elever som tvekade inför en treårig studiegång men som ändå ville ha behörighet för universitets- och högskolestudier. Som sådan har linjen också fungerat till dags dato. Drygt 30 % av eleverna från social linje har genom åren bedrivit högre studier. Merparten av dessa elever har gått till undervisningssektorn. Inom denna sektor finns 70 % av kvinnorna från social linje, drygt 40 % inom klasslärarlinjen och 25 % inom förskolläraryrket. Till klasslärarutbildningen bidrar enligt Axelssons undersökningar social linje med fler lärarkandidater än hela den tre- och fyraåriga gymnasieskolan. Enligt uppgifter för läs-

året 1984/85 kom 10 % av eleverna inom högskolans vårdsektor och 15 % av dem inom sektorn för kultur- och informationsyrken från den sociala linjen (Forneng).

Sociala linjen väntades också komma att bidra till ett bredare socialgruppsunderlag för rekryteringen till högre utbildningar. Den fick ur denna synpunkt en slags nyckelroll i den integrerade gymnasieskolan. Undersökningar på detta område är svårtolkade (Härnqvist-Svensson, 1980). När det gäller sökandeprofilen kan emellertid konstateras att akademikerbarn endast i ringa utsträckning återfanns på social linje och då med någon övervikt för flickor. Flickor från lägre socialgrupp men med höga betyg återfanns också i större antal på denna linje än pojkar i motsvarande situation.

3.2 Linjen i en gymnasieskola i förändring

Erfarenheter som redovisats till SÖ, bl.a. gymnasieinspektörsrapporter, tyder på att den sociala linjen statusmässigt haft svårigheter att hävda sig vid sidan av de traditionellt mer manifesterade treåriga linjerna. Synen på linjen som en "förlängd grundskola" accentuerades under slutet av 1970-talet. "Tonårspuckeln" och ungdomsarbetslösheten ställde stora krav på gymnasieskolans förmåga att ta emot elever och social linje blev på sina håll den resurs som stod till buds, till förfång för överensstämmelsen mellan linjens mål och innehåll och många elevers förväntningar på vad utbildningen skulle ge.

Det politiska målet att samtliga studievägar i gymnasieskolan skall vara så väl studie- som yrkesförberedande ingick i direktiven för 1976 års gymnasieutredning och blev en ledande princip för förändringsarbetet i gymnasieskolan. Beträffande den sociala linjen konstaterade GU både att den är gymnasieskolans största linje och att den bör avskaffas. Linjen i sin existens enligt år 1970 började allmänt ifrågasättas, också bland grundskolans yrkes- och studievägledare. Förhållandet accentuerades ytterligare när de ändrade behörighetsreglerna för grundskollärarutbildningarna inte längre skulle göra linjen direkt kompetensgi-

vande. För ett ökat antal elever blev de direkt yrkesförberedande linjerna ett säkrare alternativ.

Dimensioneringen och antalet förstahandssökande speglar denna trend. År 1977 fanns 10 763 platser med 10 083 förstahandssökande på den sociala linjen. År 1987 var motsvarande siffror 6 199 resp. 4 310. Under samma period växte TI-sektorn med ca 6 000 och tre- och fyra-åriga linjer med sammanlagt ca 15 000 (SÖ-statistik). År 1984 startade arbetet med översynen av den gymnasiala yrkesutbildningen (ÖGY). Arbetet kom att resultera i ett förslag att de direkt yrkesförberedande linjerna skulle erbjuda en treårig utbildning. Den sociala linjens mellanställning accentuerades ytterligare.

3.3 F.d. elever om linjen – det uppskjutna valet

Någon totalt täckande utvärdering av social linje föreligger inte men Axelsson ger vissa infallsvinklar när det gäller hur elever upplevt linjen och varför de valt den. Hans undersökningar bygger på intervjuer med elever som lämnade grundskolan år 1971.

Ett huvudmotiv för att söka linjen har givetvis varit att denna på ett adekvat sätt förberett för den vidare utbildning man tänkt sig. Ett argument för linjen är också att den, som en f.d. elev uttrycker det, inte är så "enkelspårig", att den lämnar flera möjligheter öppna. Genom att den varken är direkt yrkesförberedande eller predestinerar för vidare studier inom en viss sektor ger den eleven chans att ha "flera möjligheter" kvar.

Linjens allmänna innehåll tycks ha ingett viss trygghet. Man får något "att bygga vidare på" och, som också betonas, en viss allmänbildning.

En av linjens avgjorda fördelar enligt intervjusvaren är att man får "skjuta på det där avgörandet vad man skulle bli". Eller, som någon uttrycker det: "Jag hade mognat till lite, innan jag bestämde mig var jag skulle ta vägen".

Men det finns också de, som beklagar att det för dem blev social linje. De tycker inte de har någon reell kompetens alls, då de slutat linjen. Och bland dem som valt social linje för att sedan komplettera konstaterar somliga att av detta blev det aldrig något av.

Just detta, att få uppskjuta sitt definitiva yrkesval, tycks för många vara väsentligt.

Vid sidan av de elever som i grundskolan gör ett medvetet val, också till social linje, finns det uppenbarligen grupper av unga människor som känner sig osäkra eller icke-mogna inför ett gymnasieval som också innebär ett definitivt yrkesval. Denna ovilja behöver inte bero på rädsla för eller ovillighet att ta itu med framtiden. Den kan också bottna i en klok insikt i att inte veta tillräckligt om sig själv och sin kapacitet. Uttalandena i Axelssons undersökning och de kommentarer han gör till dem får ofta stöd i vad som kommer fram vid samtal med elever och klasser på social linje. Man kan ha ett annat hemspråk än svenska, man kan ha haft det personligen "jobbigt" under högstadietiden med följd att betygen inte blivit vad de borde varit. Man känner en önskan att ägna sig åt ett yrke som kräver högre studier, men man vet inte om man duger till. Man behöver en provotid.

Problemet med det tidiga valet uppmärksammades också av GU och i sin studie av Studieavbrott i gymnasieskolan (Örebroprojektet) pekar Beckne bland andra orsaker på just det tidiga valet som skäl till att ungdomar lämnar gymnasieskolan. "Det definitiva valet kommer alltså för tidigt för många elever. Att låsa fast sig vid linjer och bestämda slutmål redan i grundskolan strider mot den utvecklade yrkesmognad som många elever besitter." (s. 84)

De f.d. elever som Axelsson intervjuat anför ofta som skäl för sin osäkerhet att de inte fick den information om studievägen som de skulle önskat. Det kan ju också vara så att beredskap för att på ett riktigt sätt ta till sig denna information saknats.

Skoltrötthet

I de ovan citerade intervjuerna möter man ofta ordet "skoltrötthet" och Beckne har också ingående analyserat vad han kallar skoltrötthetssyndromet. För elever som sökt till social linje tycks enligt intervjuerna denna trötthet endast i kombination med ett tvåårsperspektiv ha gjort skoltiden uthärdlig. I dagligt tal används dock ordet skoltrött ofta rätt slarvigt. Det kan rymma en allmän protest mot den roll samhället och skolan tilldelar ungdomen, det kan vara uttryck för en rent personlig krissituation, det kan vara medvetet eller omedvetet missnöje med det innehåll, den miljö och de arbetsformer skolan erbjuder och där man ibland förväntar en annan mognadsgrad och ett annat tidsperspektiv än vad många ungdomar kan svara på. Skoltrötthet kan också bottna i en känsla av att man aldrig får visa vad man egentligen kan, inte får ta det ansvar man känner sig kapabel för. Man svarar med passivitet. Kanske är för många elever mer målinriktade etappstudier ett pedagogiskt framgångsrikare sätt än det ganska jämnstrukna och samtidigt splittrade studieprogram som traditionellt erbjuds på treårslinjerna.

3.4 Karaktärsämnen – intresseval

Generellt visar Axelssons undersökning att linjernas karaktärsämnen bedöms positivare än andra ämnen. "Det finns hos ungdomarna en önskan att grundligt få ägna sig åt en linjes kärnämnen. Man vill få fördjupa sig inom något område, uppleva en kompetens. Och man vill få ta itu med intresseområden:

"Var det något som jag var intresserad av, så läste man det så det blev bra, och var det något som jag inte var intresserad av så la man inte ned energi på det." (M, T)

Elever som inte ser positivt på sin skoltid – oavsett linje, anger hos Axelsson ofta att de hade svårt att mobilisera intresse eller finna motivation för det de skulle arbeta med. Frågan om intresseval – som även kan inbegripa en linjes karaktärsämne – behandlas av GU och återkommer i propositionen om gymnasieskolans utveckling (prop. 1983/84: 116). Även om socialkunskap på social linje för eleverna är ett nytt och

ofta uppskattat ämne tycks det inte erbjuda tillräckligt för att ge linjen en speciell karaktär – eleverna möter det först i årskurs 2. Och även om socialkunskap ger tillfälle till studiebesök och självständigt arbete täcker inte detta ämne ensamt de behov av kontakter med arbetslivet och livet utanför skolan i övrigt som eleverna efterfrågar.

Att erbjuda eleverna ett i förhållande till grundskolans timplan nytt ämne, gärna av arbetslivsförberedande karaktär och med annorlunda arbetsformer, har varit karaktäristiskt för de förslag till utveckling av innehållet i social linje som några kommuner arbetat fram (Västervik, Göteborg m.fl.). Den begränsade försöksverksamhet som förekommit på linjen inom ramen för nu pågående reformverksamhet visar också att försök med "nya" ämnesinslag uppfattats positivt och utvecklande (mediakunskap, kulturkunskap). De tendenser i fråga om sökandefrekvensen som redovisats ovan gäller inte heller den begränsade försöksverksamheten med estetisk variant. På denna studieväg har inte på alla orter de studerande som sökt kunnat beredas plats.

3.5 Flickornas situation

De tvååriga teoretiska linjerna – med undantag av musiklinjen – har haft höga avbrottsfrekvenser. Linjebyten och avhopp är något vanliga bland flickor än bland pojkar. Förhållandet gör det motiverat att i fråga om mittblockets elever dröja vid flickornas situation, och då särskilt de flickor, för vilka gymnasietiden inte varit någon bra tid, vare sig de slutfört sina studier eller ej. Inom jämställdhetsforskningen har man – inte bara i Sverige – alltmer börjat observera de problem som hänger ihop med att t.ex. tysta och ambitiösa flickor i grundskolan misslyckas som studerande tonåringar i gymnasieskolan. Bristande självförtroende, identitetskriser och ofullgångna frigörelseprocesser hör till problembilden.

I Göteborgs kommun har man särskilt uppmärksammat denna grupp, dels i Delta-projektet, dels i ett särskilt utvecklingsprojekt med titeln "Flickor kan". Projektbeskrivningarna och den nyare forskningslitteratur de hänvisar till ger vissa anvisningar om hur man genom en föränd-

rad pedagogik skulle kunna få en mer positiv studiesituation – kanske inte bara för flickorna. Det gäller för de pedagogiskt ansvariga att finna arbetsformer och studieinnehåll som tillvaratar vad eleverna är bra på, ”kunskaper om relationer, kommunikation och psykologiska processer, grupparbete, ledarskap, att organisera osv.”. Flickor kan också ha svårare att välja till gymnasieskolan än pojkar. Dels finns i den nuvarande organisationen fler linjer mot traditionella mansyrken än mot traditionella kvinnoområden. Dels befinner sig flickorna – som ovan antytts – vid tiden för valet ofta i en utvecklingsfas, där fokuseringen på jagets nussituation i närmiljön dominerar över tankar på en vuxenroll i yrkes- och samhällsliv.

3.6 Elever på social linje hösten 1988

Utredningen har tagit kontakt med några elever som nu går på social linje och frågat dem om deras syn på studievägen och vad den ger dem. Det rör sig om elever från tre klasser, en i Stockholm och de två andra från mindre kommuner med väl utbyggda gymnasieskolor.

Totalt dominerar förstahandsvalen, dock inte i Stockholm. Flickorna är i majoritet, och här mest påfallande i Stockholm.

Linjen uppskattas för att den är ”allmänbildande”, har bra arbetstakt, ger bra grund att stå på och leder till många fortsatta utbildningar. De flesta är inställda på att läsa vidare efter årskurs 2.

I fråga om yrken man siktar mot nämns ofta polis, socialarbetare/socionom, forskollärare, journalist och psykolog. Vårdområdet nämns också.

Beträffande ämnesuppsättningen återkommer här, som i tidigare undersökningar, den negativa synen på naturkunskap under det att maskinskrivning och socialkunskap är uppskattade inslag i studierna. Några talar om för låga krav, och då särskilt i matematik. Så gott som alla önskar praktik eller mer praktik och annan kontakt med arbetsmarknaden.

Sammanfattningsvis kan konstateras att eleverna över lag uppskattar och är nöjda med sina år på linjen. Om denna uppskattning skall hänföras till linjens innehåll eller till vad skolans övergripande mål och en dold läroplan i detta fall åstadkommit är en öppen fråga.

3.7 Estetisk variant på social linje

En estetisk variant på social linje har sedan läsåret 1972/73 funnits på Södra latin i Stockholm och i Linköpings kommun. Verksamheten utökades enligt regeringens förordning 1984-06-14 till att omfatta ytterligare 90 intagningsplatser, som fördelades på tre kommuner, Gällivare, Lycksele och Malmö. Samtidigt utökades det estetiska utbudet till att förutom bild, dramatik och musik kunna rymma även dans och slöjd.

De estetiska ämnena har sammanlagt sex veckotimmar i årskurs 1 och fem i årskurs 2. I årskurs 1 ersätter denna undervisning maskinskrivning och kontorskunskap samt bild eller musik. I årskurs 2 utbyts bild eller musik samt en veckotimme av vardera ämnet socialkunskap, matematik och naturkunskap.

Målen för försöksverksamheten är två:

- dels att ge elever som tänker sig en konstnärligt inriktad yrkesbana eller ett pedagogiskt/socialt yrke en möjlighet att pröva den egna förmågan inom olika konstnärliga aktiviteter,
- dels att främja elevernas personliga utveckling.

SÖ har kontinuerligt följt försöksverksamheten. Rapporter till regeringen har överlämnats vid tre tillfällen, åren 1976, 1983 och 1986. Av rapporterna framgår bl.a. följande: I Stockholm har sökandefrekvensen varit hög med följd att också intagningspoängen blivit högre än vad som gällt för övrigt för den sociala linjen. I de övriga kommunerna har de sökandes antal varierat under åren och detta gäller också lokalt. Varianten har i övervägande grad lockat flickor.

Den frihet som läroplanen ger har medfört att variantstudierna blivit olika på olika skolor. I Stockholm har det estetiska arbetet präglats av övning och fördjupning inom det huvudämne eleven valt. I Linköping har man haft blockundervisning omfattande projekt och temastudier, där elevinflytande över planering och arbetets uppläggning ingått i studierna. I Malmö, på Heleholmsskolan, har man byggt på tidigare teatertraditioner och gjort försöksverksamheten till en teater- och dansvariant. I Lycksele har man arbetat med musik och bild, i Gällivare försökte man arbeta in samtliga ämnen. Om verksamheten, som då gällde Stockholm och Linköping, heter det sammanfattningsvis i utvärderingen år 1983:

"En faktor som enligt SÖ:s bedömning bidragit till att göra försöksutbildningen till betydligt mera än en estetisk variant är den omfattande samverkan som etablerats mellan lärare i olika ämnen och mellan lärare och elever. Denna samverkan har bidragit till att eleverna upplevt sammanhang i studierna och fått utveckla medinflytande, medansvar och samarbetsförmåga. Enligt många vittnesbörd har utbildningen också påtagligt bidragit till elevernas personlighetsutveckling samt till att eleverna senare i livet fått estetisk-kulturella fritidsengagemang som haft stor betydelse för dem. Med stöd av detta finner SÖ att man i försöksverksamheten på ett förtjänstfullt sätt – vid sidan av de speciella målen för varianten – också uppfyllt många av de allmänna målen för skolans verksamhet som i andra utbildningar i gymnasieskolan är svåra att uppnå."

Utvärderingen år 1986, som tagit del av verksamheten i Malmö, Lycksele och Gällivare, slutar sin rapport:

"De problem som ovan berörts får absolut inte skymma det faktum att estetisk variant av social linje är en linje, som har tydlig förmåga att samla elever och lärare till kreativt arbete på ett sätt som tyvärr är alldeles för ovanligt i dagens gymnasieskola. Som utvärderare kan man bara önska att ännu fler skolor får möjlighet att arrangera sådana linjer."

3.8 Sammanfattande synpunkter

Social linje har under årens lopp för många elever varit en meningsfylld tvåårig studieväg som mognadstid och som förberedelse för fortsatta studier. Den har uppskattats för att den ger allmänbildning och för att den gett tillfälle att befästa och fördjupa kunskaper som grundlagts i grundskolan. Ett av linjens viktigaste mål – att vara behörighetsgivande för högre studier – uppfylls emellertid inte längre i önskvärd grad sedan tillträdeskraven höjts på vissa högskolelinjer som tidigare varit avnämbara för linjen.

Till det som ofta anförts som positivt i fråga om social linje är att ett val till denna studieväg innebär ett uppskjutet val – av yrke och fortsatta studier. Frågan om det "uppskjutna valet" har diskuterats i tidigare utredningar och är en faktor som inte kan negligeras, om man står fast vid kravet "en gymnasieskola för alla", att minimera avhoppen och undvika att i icke önskvärd grad ge ungdomar yrkesutbildningar, där de inte återfinns som yrkesverksamma. För dem som inte känner sig mogna för ett yrkesval då de lämnar grundskolan är det viktigt att en studieväg i gymnasieskolan inte blir en återvändsgränd men ger dem tillfälle att pröva sin studieförmåga och ta itu med nya kunskapsområden, som kan vara vägledande för deras yrkesval.

Inför yrkes- och linjeval anger ungdomar ibland att de vill "arbeta med människor". De tar avstånd från långa teoretiska studier och likaledes från alltför tekniskt-maskinellt arbete. Många av dessa söker sig till omvårdnadslinjen. Att "arbeta med människor" är dock inte för alla liktydigt med att arbeta inom sjukvården. Det kan – som ovan nämnts – spänna över ett stort register, från polis och socionom till arbete bland barn och inom fritidssektorn, tillsammans taget yrkessektorer där efterfrågan på arbetskraft föreligger.

Flickorna har dominerat den sociala linjen, dock inte så att den haft karaktär av utpräglad flicklinje. Genom att bejaka en studieväg allmänt inriktad mot en praktisk/humanistisk yrkessektor skulle man förmod-

ligen också underlätta för pojkar som vill "arbeta med människor" att göra ett yrkesval som ger dem tillfälle till detta.

De "skoltrötts" situation är givetvis ett problem som berör hela gymnasieskolan. Men då den sociala linjen för många av dessa hittills tycks ha varit ett andningshål, bör deras situation särskilt uppmärksammas här. Just i relation till denna framstår skolans behov av att legitimera sig särskilt tydligt. Arbetsformer som ger utrymme för aktivt kunskapssökande, medinflytande och individuella val kan på ett positivt sätt vädja till vuxenrollen och utveckla självkänslan. Erfarenheterna från den estetiska varianten stärker detta antagande. En mer etappvis utformad studiegång kan vara ett stöd för den som inte orkar överbrygga ett längre perspektiv. Skoltrötthetssyndromet framträder som regel tydligare vid övergången till gymnasieskolan än när eleverna står i begrepp att lämna den. Det är därför också viktigt att gymnasieskolan redan första året bjuder nytt stoff/nya ämnen som stimulerar och inte binder studielusten till minnet av gamla misslyckanden.

Ett i elevuttalandena återkommande önskemål är det som gäller praktik. För eleverna framstår skolan ofta som isolerad från samhället och för dem ökar skolans värde när de ser sambandet mellan vad den vill ge och livet utanför och efter skolan.

4 Konsumtionslinjen

4.1 Ny linje i gymnasieskolan år 1970

Konsumtionslinjen som tillkom som helt ny studieväg vid gymnasierformen åren 1970–71 har sina föregångare i utbildningar på 1880–90-talen. Som beskrivs i bilaga 4, "Utvecklingen av undervisning i huslig ekonomi" tillkom utbildning i "hushållning" för att förbättra livsvillkoren för stora grupper av den svenska befolkningen, för att förbättra deras hälsa och välbefinnande men också deras prestationsförmåga.

De kurser av olika längd, med något olika innehåll och med olika huvudmän som fram till år 1970 gett utbildning i "hushållning", föreslogs i samband med gymnasierformen ersättas med en tvåårig linje i gymnasieskolan "Konsumtionslinjen" i likhet med vad som gällde för övriga utbildningsområden. Av olika skäl kom en del av de kortare kurserna att finnas kvar parallellt med linjen.

År 1966 lade yrkesutbildningsberedningen (YB) fram sitt första betänkande (SOU 1966:3). Förslaget innebar att en tvåårig konsumtions- och vårdteknisk linje skulle inrättas, den skulle vara direkt yrkesutbildande. Efter genomgången utbildning skulle man antingen kunna arbeta som ekonomibiträde eller inom detaljhandeln eller som vårdbiträde beroende på vilken gren man valt. Utbildningen inleddes med en gemensam termin.

Utredningen framhöll att ett ökat engagemang av kvinnlig arbetskraft i arbetslivet var att förvänta varför det var ytterst angeläget att åstadkomma en förbättrad utbildning i de grundläggande hushållstekniska ämnena. Man ansåg att den som har en gedigen grundutbildning bättre

kan fördela familjearbetet och därigenom öka möjligheterna till förvärvsarbete. YB:s förslag mötte starkt motstånd och resulterade i att utredningen år 1967 i ett nytt delbetänkande III presenterade dels en gemensam läroplan för konsumtions- och vårdteknisk linje, dels separata läroplaner för konsumtionsteknisk linje resp. vårdteknisk linje. Meningen var bl.a. att en hushållsteknisk variant av konsumtionsteknisk linje skulle leda till kompetens för hemvårdaryrket. Så blev dock aldrig fallet, man ansåg att utbildning till hemvårdare skulle ligga inom vårdsektorn. Följden blev att Kungl. Maj:t 1970-05-17 fastställde läroplan för en fristående tvåårig konsumtionslinje med tre grenar, en med hemvårdsinriktning, en med storhushållsinriktning och en med textil inriktning.

Redan från starten kritiserades konsumtionslinjen, i och med att den hemvårdsinriktade grenen inte accepterades som "hemvårdarinneutbildning" hade linjen ingen klar yrkesprofil och dess studieförberedande del var inte tillräckligt kompetensgivande. Husmoderskurserna och de hemtekniska kurserna blev specialkurser i gymnasieskolan och eftersöktes fortfarande av eleverna. Däremot lades "hemsysterskolorna" ner och hemvårdarinneutbildning bedrevs endast på ett fåtal platser i landet fram till år 1982 då tim- och kursplaner för social servicelinje fastställdes. Dessförinnan hade en arbetsgrupp "KV-gruppen" utarbetat ett förslag till social servicelinje med barnomsorg baserad på en reviderad Ko-linje. Förslaget accepterades inte av remissinstanserna utan en renodlad utbildningsväg "Social servicelinje" utarbetades i stället.

4.2 Lägesrapport år 1975

I samband med SÖ:s arbete med uppföljning av Lgy -70 presenterades en lägesrapport från konsumtionslinjen i juni 1975. I rapporten belystes positiva och negativa erfarenheter av linjen. Kritiken som framfördes var framför allt att linjens yrkesprofil var diffus, utbildningen gav inte yrkeskompetens för någon bestämd sektor i samhället. Dessutom gav inte linjen tillräcklig teoretisk grund för vidare studier. För att komma till rätta med de problem som fanns påbörjades hösten 1975 ett utveck-

lingsarbete på konsumtionslinjens hemvårdsinriktade gren. Syftet med detta utvecklingsarbete var främst att

- förtydliga grenens yrkesinriktning
- förstärka utbildningens arbetslivsorienterande inslag
- stimulera till ökad elevmedverkan
- stimulera till samarbete över ämnesgränserna.

Bl.a. detta arbete, gymnasieinspektörsrapporter och önskemål från skolledare, syofunktionärer m.fl. resulterade i ett beslut år 1979 att revidera konsumtionslinjen.

4.3 Revidering av konsumtionslinjen

Förslaget till *försöksverksamhet med reviderad konsumtionslinje*, KO-REV, kan delvis betraktas som en utvärdering av linjen omedelbart formulerad i ändrade tim- och kursplaner.

En försöksverksamhet startade 1980-07-01 och samtidigt påbörjades en utvärdering av försöksverksamheten som redovisas i SÖ Rapport 1982-08-27 "Utvärdering av försöksverksamhet med reviderad konsumtionslinje" (Melin).

Revideringen av linjen innebar

- förstärkning av linjens studieförberedande karakter genom att engelska blev ett obligatoriskt ämne och att samhällskunskap infördes
- tillvalen utökades
- arbetslivsstudier integrerades i karaktärsämnen
- inriktningen mot friskvård-ekonomi, hushållning-konsumentinformation och lokal/miljövård betonades för konsumentekonomisk gren och den textila grenen fick en vidgad studieinriktning mot bl.a. textilläroinbildning.

I försöksverksamheten betonades arbetsformernas betydelse för god inläring och förslag till temastudier fogades till kursplanerna. Efter tre

års försöksverksamhet fastställdes nya tim- och kursplaner för konsumtionslinjens konsumentekonomiska gren och för textil gren att gälla fr.o.m. 1983-07-01.

Samtidigt inleddes försöksverksamhet med kost- och näringsinriktad gren. Anledningen till detta var att man sedan länge efterlyst bättre kunskaper i naturvetenskapliga ämnen, i kombination med kostkunskap, från bl.a. hushållslärarytbildningarna.

Tim- och kursplanerna för den storhushållsinriktade grenen förblev oförändrade och efter hand som livsmedelsteknisk linje inrättades mera allmänt, övergick grenen till denna linje.

Den reviderade konsumtionslinjen

Revideringen medförde ett markant ökat intresse för utbildningen, antalet förstahandssökande per 100 intagningsplatser ökade från 55 år 1982 till 79 år 1983 och andelen pojkar ökade från tidigare 2-3 % till 12 % år 1984. Också vid ansökan våren 1984 var antalet sökande ca 80 per 100 platser.

Uppföljningen av försöksverksamheten

Sedan Ko-linjens nya tim- och kursplaner fastställdes har ingen central utvärdering skett. Som en uppföljning av utvärderingen av försöksverksamheten gjordes åren 1982-83 ett arbete vid pedagogiska institutionen i Umeå under ledning av fil.dr. Gerhard Nordlund, (Uppföljning av elever som genomgått reviderad konsumtionslinje på gymnasieskolan). Man undersökte vad eleverna gjorde sedan de genomgått den reviderade Ko-linjen och man kartlade arbetsgivarnas uppfattning om elevernas kunskaper och deras anpassning till arbetslivet och arbetsuppgifterna. 88,1 % av dem som besvarat den utsända enkäten har uppgivit att de haft någon form av arbete sedan de slutat gymnasieskolan, drygt hälften av dem hade haft mer än ett arbete. I nedanstående tabell visas

vilka olika arbeten Ko-eleverna har haft under första året efter avslutad utbildning.

Tabell Antal arbeten som f.d. elever på den reviderade konsumtionslinjen haft inom olika sektorer fördelade på elever från olika grenar.

Sektor	Kg	Tx	Totalt
Barn- och pedagogik	21	17	38
Vård	32	7	39
Social service	2	-	2
Storhushåll	16	3	19
Lokalvård	27	4	31
Jord, skog, trädgård	4	-	4
Tillverkning	13	2	15
Kommersiell service	29	8	37
Kontor	6	3	9
Kommunikation	4	1	5
Textila området	-	6	6
Övrigt	23	12	35
Totalt	177	63	240

Enligt rapporten verkar det fortfarande råda ovisshet om linjens yrkesinriktning både hos eleverna och hos avnämarna. Däremot säger både arbetsgivare och f.d. elever att Ko-linjen förbereder ungdomarna väl för arbetslivet allmänt sett, de kan agera självständigt och har fått god träning i att samarbeta. Ca en fjärdedel av ungdomarna har börjat studera i augusti-september 1982, de flesta i gymnasieskolan.

Avnämarrapport

Under mars månad år 1987 besökte representanter från Kooperativa förbundet och från ICA-förbundet ett antal skolor med konsumtionslinje. Dessa besök ingick i årets gymnasieinspektion med avnämarrapport.

sentanter. Besöken omfattade samtal med skolledare, lärare och elever, lektionsbesök och besök på avdelningar för att titta på lokaler och utrustning (Rapporten SÖ Nr 5036 86:1685). Ur en av rapporterna citeras.

"Innan jag åkte ut till gymnasieskolorna kände jag till att det finns risk för att konsumtionslinjen läggs ner. Jag visste också att linjen har låg status, att det lär vara få elever som söker den som förstahandsval och att de flesta därför kommer in på andra-, tredje- eller till och med fjärdehandsval. Dessutom hade jag hört att intagningspoängen till linjen är låg.

Vid olika tillfällen under veckan framkom att eleverna ej var nöjda med den information de fått om linjen. Man ansåg att det förekom medveten styrning av svagpresterande elever till den. Det hade hänt att *Syo* rekommenderade skoltrötta elever att söka konsumtionslinjen. Linjen hade rykte om sig att vara en slapplinje – vilket eleverna var upprörda över. Det stämde inte alls med deras egen uppfattning.

Hur förhåller det sig då med *elevernas val till konsumtionslinjen*? Jag intervjuade eleverna i några klasser och fann följande: Som förstahandsval hade på en skola 15 av 24 elever valt Ko, på en annan 19 av 27. I en grupp på 7 elever hade 3 valt Ko som förstahandsval. Av de elever som kommit in på andra- eller tredjehandsval var nu de allra flesta mycket nöjda med utbildningen och faktiskt glada för att de inte kom in på sitt förstahandsval. Man tyckte att man på konsumtionslinjen får lära sig sådant som man själv har praktisk nytta av hela livet. När man söker till gymnasiet vet man ofta inte riktigt vad man vill bli, men konsumtionslinjen kan det aldrig vara fel att gå. Den linjen ger dessutom också behörighet till högskola. En pojke uttryckte sin uppfattning om linjen genom att säga: – Nu börjar jag tycka att skolan är rolig –. Det var det omväxlande schemat med praktiskt arbete, teoretisk undervisning och arbetslivsstudier som fått honom att se annorlunda på skolan.

Intagningspoängen på konsumtionslinjen varierar inte så mycket mellan olika skolor som mellan olika grenar. Lägst har det varit för KoKg

som har 2,5 och strax därunder, på KoTx strax under 3 och på KoNä ca 3,5.

Några ytterligare uppgifter som kom fram vid mina intervjuer: De elever som gick KoNä och KoTx hade i allmänhet en klarare *målsättning med sitt linjeval*, än eleverna på KoKg. I en grupp på 27 elever (13 KoKg, 14 KoNä) ville de allra flesta (10) från KoNä fortsätta läsa på högskola. Av dem på KoKg däremot ville de flesta söka jobb direkt efter skolan, några visste inte vad de ville göra och ett par tänkte utbilda sig till något, men visste inte till vad. I en annan grupp på 24 elever på KoKg ville 8 fortsätta på högskola, varav 5 ville utbilda sig till förskollärare. 6 elever visste inte vad de ville ägna sig åt och resten ville arbeta med handikappade barn, åldringar eller missbrukare och någon ville arbeta i restaurangkök.”

4.4 Försöksverksamhet – Kost- och näringsinriktad gren

Försöksverksamheten med den kost- och näringsinriktade grenen har kontinuerligt följts av SÖ och årligen rapporterats till regeringen.

Den kost- och näringsinriktade grenen (KoNä) skiljer sig från den konsumentekonomiska grenen (KoKg) genom att 6 veckotimmar naturkunskap ingår vardera läsåret och dessutom har kostkunskapen fått ett par timmars förstärkning. Detta har skett på bekostnad av textilkunskap och hälsovård och hemsjukvård.

KoNä har under hela försöksperioden haft högre intagningspoäng än KoKg, andelen pojkar har som högst varit ca 30 % och elev- och läraromdömena har varit positiva.

4.5 Utvecklingen de senaste åren

Inför intagningen till gymnasieskolan hösten 1985 gavs 16–17-åringar företräde till utbildningsplatserna i gymnasieskolan. De elever som ti-

digare gått till exempelvis vårdutbildning via konsumtionslinjen kom nu lättare direkt in på vårdlinjen och de elever som tidigare valt konsumtionslinjen för att kunna uppskjuta sitt slutliga val vågade inte göra detta eftersom de blir 18 år efter genomgången Ko-linje och då hamnar man långt ner i prioriteringsordningen. Samtidigt minskades antalet intagningsplatser till VSK-sektorn med drygt 2 000 platser, en stor del av minskningen drabbade konsumtionslinjen, många elever med lite svagare betyg avråddes då från att söka eftersom det blev svårare att komma in när det fanns färre platser. Detta sammantaget gjorde att antalet förstahandssökande till linjen sjönk markant.

De under 1980-talet återkommande förslagen att lägga ner konsumtionslinjen påverkade under flera år ansökningsfrekvensen till linjen. Vid ansökan till höstterminen 1988 sökte endast 49 elever i första hand till 100 platser på konsumtionslinjen.

4.6 Elevprofilen på konsumtionslinjen

Konsumtionslinjens tre grenar, konsumentekonomisk, kost- och näringsinriktad och textil gren har genom åren haft elevgrupper som sinsemellan varit mycket olika. Oliketerna har varierat mellan grenarna men framförallt har de lokala skillnaderna varit stora. Generellt kan sägas att försöksverksamheten med kost- och näringsinriktad gren har haft elever med högre genomsnittsbetyg och större andel förstahandssökande än konsumentekonomisk gren. Eleverna på kost- och näringsinriktad gren har också i regel bestämda framtidsplaner och högre studiebenägenhet än övriga elever på konsumtionslinjen. Även eleverna på linjens textila gren har i flertalet fall jämförelsevis bättre betyg och är mera målmedvetna än eleverna på konsumentekonomisk gren i allmänhet.

Den mest frekventa grenen på konsumtionslinjen, den konsumentekonomiska, (tidigare hemvårdsinriktad gren) har utvecklats mycket olika på olika platser i landet, i viss mån beroende på vilket utbildningsutbud som för övrigt har förekommit på orten. Det är vanligt förekommande att elever på konsumtionslinjen har valt denna utbildning i and-

ra eller ev. i tredje hand men det finns orter där man inte förrän de allra senaste åren har tagit in andra elever än de som sökt linjen i första hand. I flera fall kan man finna samband mellan andelen förstahands-sökande och den informationsinsats som skolpersonal och elever på skolorna själva genomfört.

Anledningen till att eleverna valt att gå på konsumentekonomisk gren är mycket varierande, alltifrån att man skaffar sig kompetens för högskoleutbildning eller att man trodde att det skulle vara lätt att skaffa sig bra betyg, till att man säger att man inte kom in på någon annan linje och att man hade fått uppgift om att konsumentekonomisk gren "bara" var praktisk med "lite" teori. Denna senare uppgift om linjens "slappa innehåll" som har spritts, har i många fall orsakat att elever har "hoppat av" när de blivit bekanta med linjens hela innehåll.

Elevgruppen är alltså mycket heterogen och utsagorna om lärarnas engagerade insatser för att tillsammans med kamraterna på linjen ge omotiverade, skoltrötta elever en användbar, meningsfull utbildning är otaliga.

Allteftersom strävandena mot en "gymnasieskola för alla" gått vidare har andelen elever med behov av särskilt stöd ökat högst väsentligt på konsumentekonomisk gren, detta gäller speciellt flickor. Orsakerna till att svagt motiverade och svagpresterande flickor "placerats" på denna utbildning är flera, utbildningen ger användbara vardagskunskaper, den ger möjligheter till personlig utveckling – starkt självförtroende genom att eleverna blir "väl omhändertagna" (på gott och ont). Ytterligare en orsak kan vara att utbildningsutbudet för nämnda elevkategori inte är särskilt varierat. Att utbildningen inte ger någon specifik yrkeskompetens har komplicerat problemen eftersom endast 25 % av eleverna har utnyttjat linjen i studieförberedande syfte.

Fastän många elever som går på konsumtionslinjen har valt denna studieväg i andra eller tredje hand, visar en rad lokala uppföljningar, att de i många fall uppskattar den utbildning de förvärvat. Uppskattningen gäller kombinationen av behörighetsgivande teoretiska ämnen och färdighetstränande praktiska ämnen. Inslagen av arbetslivsstudier

knutna till undervisningen i teman upplevs som mycket positiva. Insikten om att de kunskaper man skaffat sig kommer att vara av betydelse för livskvaliteten var man än hamnar, lyser igenom i många elevers uttalanden om linjen.

4.7 Konsumtionslinjen som studieförberedande utbildning

I augusti 1987 publicerade statistiska centralbyrån ett meddelande U44 SM 8701 "Ungdomars verksamhet efter grundskolan". Detta meddelande ger upplysning om vad ungdomar födda år 1963 gör och har gjort sju år efter grundskolan. Nedanstående tabell visar bl.a. att konsumtionslinjens elever valt utbildning i högre grad än genomsnittet för tvååriga yrkesinriktade linjer.

Tabell Utbildning¹⁾ under perioden hösten 1983 till hösten 1985 bland ungdomar som fullföljt en gymnasieskolutbildning. Procent.

Utbildning	Ingen utbildning under perioden	Högskoleutbildning ²⁾	Gymnasieutbildning	Komvux	Folkhögsk	AMU	Personalutb	Annan utbildn
Gymnasielinje								
3-4-åriga linjer	34	45	13	5	2	1	4	6
2-åriga teoretiska linjer	50	17	18	8	3	2	4	5
Musik	38	43	3	9	12	1	1	7
Social	46	18	20	8	3	2	4	5
2-åriga yrkesinriktade linjer	76	6	6	6	1	3	2	2
Konsumtion	61	10	15	9	2	3	2	3

¹⁾ Ungdomarna har under perioden kunnat delta i flera utbildningar, vilket medför att procentsumman kan vara över 100.

²⁾ Andelen gymnasieutbildade är ej liktydig med andelen med två eller flera fullföljda gymnasieskolutbildningar, bland annat eftersom mätperioden i tabellen ovan endast omfattar tiden hösten 1983 till hösten 1985.

I meddelandet skrivs vidare

"En av fyra av dem som kompletterat social, konsumtions- eller distributions- och kontorslinjen uppgav att de skaffat sig en ytterligare gymnasieskolutbildning för att de inte fick något arbete efter första utbildningen."

Vid revideringen av konsumtionslinjen år 1983 förstärktes den studieförberedande inriktningen genom att samhällskunskap blev ett obligatoriskt ämne liksom engelskan som tidigare hade varit tillvalsämne. Möjligheterna för eleverna att söka till högre utbildning ökade högst väsentligt, särskilt om man valde matematik som tillval. Om denna förändring ökat konsumtionselevernars studiebenägenhet vet man inte eftersom de första eleverna gick ut först år 1985 och ingen uppföljning gjorts.

Konsumentekonomisk gren

Karaktärsämnena på linjen ger särskild behörighet att söka t.ex. hushållslärarytbildning. För att vinna inträde vid denna lärarytbildning krävdes tidigare genomgången realskola eller flickskola plus genomgången hemteknisk kurs och relativt omfattande praktik. I och med skolreformerna under 1960-talet och gymnasireformen år 1970 ändrades tillträdeskraven successivt och man har från lärarytbildningarnas sida alltsedan början på 1970-talet efterlyst bättre teoretiska kunskaper hos de studerande, framför allt i naturvetenskapliga ämnen, i kombination med kunskaper och färdigheter i livsmedelshantering och matlagning. Dessa kunskaper behövs också för bl.a. studier på den nya linjen för kostekonomi och kostterapi. Konsumtionslinjen ger i sin nuvarande utformning en alltför dålig teoretisk grund för högskolestudier inom området. Studierna i kemi och näringslära har blivit mycket betungande för många högskolestuderande på grund av deras dåliga kunskaper. Ett försök att förbättra situationen gjordes med försöksverksamheten kost- och näringsinriktad gren, och visst blev de eleverna något bättre förberedda för högre studier, men linjen behöver ersät-

tas med en utbildning i gymnasieskolan som är direkt studieförberedande. En utbildning i gymnasieskolan med inriktning mot kostkunskap – näringsfysiologi – mat- och boendekultur är en förutsättning för högskolestudier inom området och nödvändig för att den kunskap som byggts upp under ett helt sekel skall kunna föras vidare och komma olika grupper i samhället till del. Inte minst i yrkesfunktioner inom den sociala sektorn är kunskaper om förhållandet kost-hälsa-ekonomi av vital betydelse.

Konsumtionslinjen har hittills haft funktionen av studieförberedande utbildning för många ungdomar, speciellt flickor som varit osäkra i valet av utbildning. Linjen ger efter revideringen år 1983 allmän behörighet till vidare studier och särskild behörighet till ett antal högskoleutbildningar inte enbart med anknytning till linjens karaktärsinnehåll. Det är med denna bakgrund ett rättvisekrav att en utbildning, som ersätter den studieförberedande roll som konsumtionslinjen haft, kommer till stånd i gymnasieskolan.

Textil gren

Karaktärsämnena på konsumtionslinjens textila gren ger särskild behörighet att söka olika högskoleutbildningar, t.ex. textillärarytbildning eller linjen för textil konst och formgivning. Ökade krav på kunskaper i historia och naturkunskap har vid olika tillfällen förts fram. I likhet med vad som gäller för högskoleutbildningar inom kostområdet krävs goda teoretiska kunskaper i samverkan med praktiska färdigheter, i detta fall i sömnad och vävning. Den textila grenen på konsumtionslinjen har reviderats för att tillgodose bl.a. kraven från högskolan men det har visat sig att det är svårt att klara kombinationen goda färdigheter och tillräckliga teoretiska kunskaper inom ramen av två läsår. Bättre möjligheter att nå detta mål kan en treårig estetisk linje med inriktning textil slöjd ha.

4.8 Konsumtionslinjen som yrkesförberedande utbildning

Konsumentekonomisk gren

Avsikten med att tillskapa konsumtionslinjens hemvårdsinriktade gren i samband med gymnasiereformen år 1970 beskrivs i avsnittet om linjens bakgrund. Förutsättningarna har sedan dess förändrats. För hemtjänstens behov har social servicelinje tillkommit och den livsmedelstekniska linjen har tagit över utbildningen för storhushållen. Den konsumentekonomiska (namnet ändrades vid revideringen år 1983) "arbetsmarknadssektorn" har därmed krympt, det är ganska få yrken som kräver genomgången konsumtionslinje. De yrken som direkt är knutna till området kräver som regel fullföljd högskoleutbildning. Där emot är det otvivelaktigt så att man inom många olika yrkesfunktioner kan ha nytta av kunskaper förvärvade på konsumtionslinjen.

En stor del av innehållet i ämnena på linjen har avgörande betydelse för individernas förmåga att hushålla med privata resurser och för deras förmåga att verka för god hälsa och personligt välbefinnande. Vilken effekt sådana faktorer har för genomförandet av ett krävande arbete, av vad slag det vara må, är aldrig kartlagt och går kanske inte heller att mäta.

Textil gren

Konsumtionslinjens textila gren är för många elever första steget på väg mot yrkesverksamhet inom det textila området. Direkt efter avslutad tvåårig utbildning kan man finna arbete inom t.ex. textil affärsverksamhet, som yrkesvävare eller med sömnads- och ändringsarbete i ateljé eller varuhus. Efter ytterligare utbildning på någon påbyggnadsutbildning kan man så småningom genomföra ett gesällprov.

Även den textila grenens funktion som yrkesförberedande utbildning kan tillgodoses inom en estetisk linje med inriktning textil slöjd.

4.9 Sammanfattande synpunkter

Efter omfattande utredningsarbete föreslog gymnasieutredningen (GU) att konsumtionslinjen skulle läggas ner och att det karaktärsinnehåll som ansågs betydelsefullt skulle överföras till andra utbildningar inom gymnasieskolan. ÖGY, utredningen om översyn av gymnasieskolans yrkesutbildningar, gjorde en noggrann analys av konsumtionslinjens funktion som yrkesutbildning och av elevernas uppfattning om linjen som yrkesförberedande utbildning. ÖGY fann att utbildningen på konsumtionslinjen inte gav tillräcklig grund för något specifikt yrkesområde, varför även ÖGY föreslog att linjen skulle läggas ner. Dess roll som "mognadslinje" borde enligt ÖGY övertas av de föreslagna introduktionskurserna. Remissopinionen mot linjens nedläggning har varit betydande, man har ansett att linjen representerat värden som skolan skall värna om. Verksamheten vid de konsumentekonomiska kurserna har också ofta nämnts i sammanhanget.

Utredningen konstaterar att konsumtionslinjens roll som yrkesinriktad linje har blivit mindre och mindre allteftersom social servicelinje och livsmedelsteknisk linje har övertagit ansvaret att utbilda för hemtjänstens resp. storhushållens behov. Beträffande konsumtionslinjens textila gren föreligger andra förutsättningar enligt vad som tidigare sagts.

Utvecklingen har medfört att tvååriga linjer över huvud taget har begränsat värde som studieförberedande utbildningar i dagens utbildningsväsende, detta gäller även konsumtionslinjen i dess nuvarande form.

5 Utbildning i kost, hälsa och hushållning

Enligt utredningens direktiv ingår det i uppdraget att pröva i vilken utsträckning konsumtionslinjens karaktärsinnehåll bör tillföras andra studievägar.

Det svenska skolväsendet har, enligt vad som beskrivs i bilaga 4 om bakgrunden till undervisning i huslig ekonomi, erbjudit elever undervisning i hushållning i vid mening alltsedan slutet på 1800-talet. Sedan år 1906 har statsbidrag utgått till sådan undervisning.

Behovet av utbildning i kost och hälsa i skolan kan sägas ligga på tre olika nivåer

- ett innehåll som är nödvändigt för varje vuxen, ansvarstagande person – kost och hälsa för alla,
- ett innehåll som utgör en viktig del av en yrkeskompetens, t.ex. inom vårddyrken och storhushåll – kost och hälsa som del av en yrkeskompetens,
- ett innehåll som ger en bärkraftig, djup teoretisk och praktisk grund för vidare studier inom området – kost och hälsa som kunskapsbärare och för kunskapsutveckling.

5.1 Kost och hälsa för alla

Varje vuxen person måste ta ansvar för sin egen hälsa och sitt välbefinnande.

En välordnad ekonomi, en balanserad kost och sunda vardagsvanor är triviala beståndsdelar i det vi kallar välbefinnande, ansvaret för kunskapsförmedlingen inom detta område har alltid tillkommit hemmen. Enligt traditionen har skolan övertagit ansvaret för den utbildning av landets ungdomar som hemmen inte haft förutsättningar att klara. I dag klarar hemmen av olika skäl inte av att utbilda ungdomarna i det vi kallar hushållning. Tidsstudier som konsumentverket utfört visar att 15–18-åringar som bor i sina föräldrahem endast ägnar ca 2 timmar i veckan åt hemarbete. Flertalet föräldrar har arbete utanför hemmet, ansvaret för hemarbetet vilar till största delen på kvinnorna, tiden och förmågan att "undervisa" barnen i hemarbete är nästan obefintlig.

I rapporten (Ds U 1985:13) "Yrkesutbildning inför 1990-talet" refereras till en undersökning (SCB IPF 1984:4) där man uppskattar tidsåtgången för hushållsarbete till 50 timmar per vecka i barnfamiljer. Med ett uppskattat marknadslönevärde på ungefär fyrtio kronor per timme blir det totala marknadsvärdet av hushållsarbete ungefär 300 miljoner kronor per år. Enligt samma rapport kommer under 1990-talet kunskaper som ligger nära dagens yrkeskunskaper att vara nödvändiga för det oavlönade arbete som utförs i hemmen. För yrkesutbildningens del innebär detta ett vidgat ansvarsområde.

Trots att tillgången på mat och färska nyttiga råvaror är obegränsad och trots stora informationsinsatser åter svenska folket fel. Okunnighet om faktiska förhållanden skapar ofta en omotiverad oro för "gifter" i maten men konsekvenserna av tillsatser i maten eller bristande hygienisk kvalitet är mycket små jämfört med vad dåliga kostvanor orsakar.

Livsmedelsverket skriver i sitt handlingsprogram för kost- och hälsofrågor fastställt 1987-04-03 att "för att åstadkomma de förändrade kostvanor som förordats är information och utbildning de viktigaste medlen". "Konsumenterna måste ha tillräckliga kunskaper på kostom-

rådet och förmåga att omsätta vetandet i praktisk handling när det gäller att sätta samman sin kost på ett ur näringssynpunkt riktigt sätt."

I rapporten (Ds Jo 1984:9) från 1983 års livsmedelskommitté säger man. "Det finns all anledning att speciellt uppmärksamma småbarnsfamiljernas kostvanor. Dagens unga föräldrar har i regel dålig utbildning i matlagning och näringsfrågor och har inte fått praktisk erfarenhet att stödja sig på." Livsmedelskommittén finner det anmärkningsvärt att kostkunskap inte är ett schemalagt ämne i gymnasieskolan. Enligt SCB:s barnomsorgsundersökning år 1987 tas 46 % av 0-6-åringarna och 45 % av 7-12-åringarna om hand i hemmen av föräldrarna, någon utbildning för denna viktiga uppgift vare sig det gäller barns utveckling och behov eller kostkunskap ges generellt inte i gymnasieskolan.

Konsumentpolitiska kommittén konstaterar år 1985 att ca 20 % av den privata konsumtionen upptas av livsmedel och drycker (ej alkohol). Konsumentverket har genomfört en experimentell studie som visar att en allmänt ökad kunskap hos hushållen om inköpsplanering skulle kunna innebära en minskning av matkostnaderna med upp till 400 kr./mån. för en fyrapersoners familj. Om Sveriges ca 1 miljon barnfamiljer (med barn under 18 år) med hjälp av medveten inköpsplanering och med färre inköpstillfällen kunde minska matkostnaderna och tidsanvändningen på det sätt som ovan beskrivits, skulle det innebära en total besparing för barnfamiljerna i landet med ca 2 400 milj.kr. per år.

Gymnasieskolans ansvar för undervisning i hushållsekonomi har enligt utredningens uppfattning inte blivit mindre utan snarare tvärtom efter som i stort sett alla ungdomar mellan 16-18 år går i gymnasieskolan. Grundskolans undervisning i hemkunskap är av mycket stor betydelse, men den kan inte både ge grundkunskaper som är relevanta för 14-åringar och ge tillämpbara kunskaper för ett komplicerat vuxenliv.

I sitt betänkande "En treårig yrkesutbildning" (SOU 1986:2 och 3) föreslog ÖGY-utredningen att ett ämnesblock benämnt "Ekonomi och samhällsfrågor" skulle införas på samtliga yrkesinriktade utbildningar. Detta ämnesblock bestod av tre delar, en riktad mot arbetslivet, en mot

samhällslivet och en mot privatlivet. Den senare delen upptog bl.a. familjerätt, konsumentkunskap och kost, hälsa och hushållning. I den försöksverksamhet som nu bedrivs med treåriga yrkesutbildningar ingår i stället för ekonomi och samhällsfrågor, ämnet samhällskunskap. Den nya kursplan som gäller för samhällskunskapen omfattar även t.ex. familjerätt och konsumentkunskap, däremot ingår inte någon undervisning i kost, hälsa och hushållning. Enligt den nya kursplanen i samhällskunskap är det alltså i detta ämne som konsumentkunskap och konsumentfrågor skall behandlas. Utredningens förhoppning är att ett fruktbart samarbete skall utvecklas mellan de lärare som undervisar i samhällskunskap och lärarna som undervisar i kostkunskap.

De senaste åren har behovet av kunskaper om kost och kostvanor uppmärksammats i samhällsdebatten. Detta har också tagit sig uttryck i att ett flertal motioner varje år har presenterats i riksdagen där man dels har krävt att undervisning på en "allmänbildande" nivå skall införas på alla linjer i gymnasieskolan, dels att någon studieväg ska ge fördjupade kunskaper om sambandet kost-hälsa.

Vårt samhälle med dess alltmer kvalificerade arbeten kräver ett personligt ansvarstagande för hälsa och välbefinnande så att varje medborgare kan göra en fullödlig insats. Eftersom de svenska hemmen i dag har små möjligheter att förmedla denna kunskap till våra ungdomar måste skolan ta sitt ansvar.

5.2 Kost och hälsa som del av en yrkeskompetens

I proposition 1987/88:102 om utveckling av yrkesutbildningen i gymnasieskolan säger föredraganden att "frågor som har att göra med kost- och näringslära i huvudsak bör föras till studievägar, vars utbildningsmål motiverar sådana inslag. I det fortsatta kursplanearbetet får man således ta ställning till i vilken omfattning och under vilka former kost- och näringslära skall tas med i kursplanerna för studievägar inom vård- och omsorgsområdet, storhushålls- och restaurangområdet m.fl."

Under arbetet med tim- och kursplaner för den nya omvårdnadslinjen diskuterades och analyserades behovet av undervisning i kost- och näringsfrågor, i bostadsvård och i köpkunskap grundligt. Erfarenheterna från social servicelinje pekade på att eleverna behöver kunskaper i att välja bland överflödet av matvaror, de behöver kunskaper i enkel matlagning och de behöver kunna argumentera för sunda kostvanor bl.a. I moduler i alla tre årskurserna återfinns nu ovannämnda innehåll på omvårdnadslinjen, anpassat till övrigt innehåll. Om omfattningen av innehållet är tillräcklig får försöksverksamheten utvisa.

En allt större del av svenska folket äter minst ett av dagens huvudmål utanför hemmet. Detta gäller befolkningen i alla åldrar, alltifrån barnen på daghem och i skolor, via de vuxna som äter i personalmatsalar, vid gatukök eller på restauranger, till de äldre som intar sina måltider på servicehus.

Ansvar för att servera bra mat till alla olika kategorier svenskar har alltså mer och mer överförts från hemmen till olika näringsställen i samhället. Kunskapen om att välja och kombinera sina måltider på ett ändamålsenligt sätt måste dock fortfarande finnas hos den enskilda människan. Ansvar för god näringstillförsel måste tas mycket allvarligt hos all den personal som planerar, köper in, förvarar, förbereder, tillagar och serverar måltider till friska, aktiva, verksamma människor lika väl som till unga människor i utveckling och äldre människor med behov av stimulans och omväxling.

Även personal som arbetar med produktion och förädling av livsmedel i större eller mindre skala måste ha kunskaper om vilka effekter olika kombinationer av råvaror får för näringsvärdet i den slutliga produkten.

Eftersom kunskaperna om mat och livsmedel blir alltmer uttunnade hos de enskilda individerna på grund av hemmens begränsade förmåga och möjligheter att vidarebefodra kunskap och skolans otillräckliga satsning inom området behöver konsumenterna många gånger vägledning vid inköp. Kunnig affärspersonal har stor betydelse för många, särskilt unga, familjers val av bra mat.

Av ovanstående framgår vikten av att man vid kursplanearbetet för berörda gymnasieutbildningar ingående analyserar hur framför allt näringslära skall integreras i innehållet på ett naturligt sätt.

5.3 Kost och hälsa som kunskapsbärare och för kunskapsutveckling

Kunskapen om sambanden mellan livsmedel-måltider och hälsa-välbefinnande är komplicerad och omfattar inslag av många olika ämnen. Fysiologi, kemi, biokemi och biologi är grunderna, men även fysik och materiallära är nödvändiga. Livsmedelskunskap och matlagning utgör mera tillämpade delar av grundkunskapen. Både teoretiska kunskaper och god färdighet i livsmedelshantering och måltidsberedning är i förening nödvändiga förutsättningar för vidare studier inom kost-näringsområdet. Den insikt som krävs för ett ansvarstagande, medvetet agerande i kostfrågor, kan inte uppnås utan samverkan mellan goda teoretiska kunskaper och praktisk tillämpning. Att grunda högskolestudier inom området på för dåliga teoretiska kunskaper och/eller bristande färdigheter måste anses vara slöseri med resurser.

Kunskaper om sambandet mellan kost och hälsa är av stort värde för alla som har ansvar för barns och ungdomars utveckling och utbildning, inte bara för dem som direkt i sin yrkesutövning är beroende av kunskaperna.

Högskoleutbildningar som är beroende av goda gymnasiekunskaper i bl.a. näringslära och kostkunskap är t.ex. utbildning till kliniska och administrativa dietister, hushållslärare och grundskollärare med specialisering hemkunskap. Exempel på utbildningar där kost-hälsa-utbildning är en tillgång är t.ex. förskollärare, grundskollärare, konsumentsekreterare, socialsekreterare och socialassistenter.

Gymnasieskolan har sedan mycket lång tid tillbaka goda möjligheter att erbjuda adekvat, studieförberedande utbildning vad gäller de aktu-

ella karaktärsämnena. Där har också sedan årtionden tillbaka byggts upp en kunskapsmassa som är betydande.

Skall denna kunskap kunna utvecklas i skolan, skall man kunna ta tillvara vetenskapens nya rön och kunna förmedla dem till bl.a. vårdutbildningar och storhushållsutbildningar, måste det finnas en utbildning i gymnasieskolan som har ansvar för kunskapsutveckling och kontinuitet och som ger en tillräcklig teoretisk grund för vidare studier.

1

2

3

4

5

6

6 De konsumentekonomiska specialkurserna

I de förslag till en ny gymnasieskola som nu växer fram, efter gymnasieutredningen och utredningen om yrkesutbildningarna samt därpå följande utvecklings- och försöksverksamhet, förutsätts att grundskoleanknutna specialkurser uppgår i föreslagna linjer.

Den största delen av specialkurserna inom de för utredningen aktuella utbildningsområdena, utgörs av kurser närliggande konsumtionslinjen. De inrättas som terminskurser eller årskurser med antingen landstingen eller primärkommunerna som huvudmän. Dessa kurser har som beskrivs i bilaga, alltsedan senare delen på 1800-talet ansvarat för kontinuitet och utveckling av det vi kan kalla vardagskultur eller hemmens kultur och var ända till år 1970/71 den utbildningsform som fanns för detta innehåll.

Många av dessa kurser har, som redan berörts i ÖGY-utredningen, fungerat som introduktionsutbildningar för ungdomar i uppföljningsansvaret. Utredningen vill här erinra om att det kommunala uppföljningsansvaret för närvarande utreds.

Konsumentekonomiska kurser

I landet finns år 1988/89 utlagt

46 årskurser, varav	13 st	30-klasser
	33 st	16-klasser
	10 st	13-klasser = S-klasser

21 terminskurser, varav	4 st	30-klasser
	17 st	16-klasser

Till detta kommer ett tiotal klasser påbyggnadsutbildningar.

Eleverna som väljer utbildning på en konsumentekonomisk kurs vid gymnasieskola i kommunen eller vid internathushållsskolorna gör det av olika skäl. Till årskurserna söker sig elever direkt från grundskolan för att få en bättre grund innan de går vidare till annan gymnasieutbildning. För många elever är ett år på internatskola en mycket bra väg mot ett självständigt vuxenliv.

Till terminskurserna söker övervägande elever som redan har en gymnasieutbildning bakom sig. En del av dem skaffar sig särskild behörighet till högskolestudier, medan andra anser sig behöva kunskaperna för att klara både hemarbetet och ett yrkesarbete så bra som möjligt. En särskild grupp har utgjorts av elever som tagits in till vårdutbildning med början på vårterminen, de har genomgått en terminskurs under höstterminen.

Enligt vad som tidigare beskrivits om värdet av kunskaper i kost, hälsa och hushållning utifrån direkta ekonomiska bedömningar och med hänsyn tagen till behov av förebyggande av sjukdom och vårdberoende föreligger utan tvekan behov av undervisning inom området för stora grupper i vårt samhälle.

Utredningen finner det önskvärt att en utbildning som motsvarar vitala delar av det nuvarande innehållet i de konsumentekonomiska kurserna kompletterat med för regionen speciellt betydelsefulla yrkesinslag och eventuellt med inslag av allmänna ämnen kan erbjudas i gymnasieskolan. De landstingskommunala internathushållsskolornas speciella resurser bör i detta sammanhang beaktas.

7 Estetiska studievägar – musiklinjen och den estetisk-praktiska linjen

De estetiska studievägarna i gymnasieskolan – musiklinjen och den estetisk-praktiska – har rötter i 1960-talets utbildningsdiskussioner. Musiklinjen tillkom som en försöksverksamhet inom Lgy -70, år 1971 och regulariserades år 1982. Försöksverksamhet med en estetisk-praktisk linje startade läsåret 1984/85 och skall enligt regeringens beslut pågå t.o.m. läsåret 1991/92. För läsåret 1988/89 fanns på linjerna tillsammans 1 140 intagningsplatser.

De estetiska studievägarna bygger på principen att skolan skall erbjuda en utbildningsväg som svarar mot elevernas intressen, förväntningar och speciella begåvningar och som förberedelse för vidare studier och yrkesverksamhet. Båda linjerna vänder sig till en elevgrupp som tidigare ofta varit hänvisad till att förkovra sig i sin specialitet utanför skolan och därför också stundom kommit i en konfliktsituation i förhållande till det ordinarie skolarbetet. Valet till linjerna är ett aktivt val. Intagningsförfarandet, som bygger på betyg och antagningsprov, betyder i de flesta fall att den sökande utsätter sig för en personligt sporrande konkurrens. Linjerna är generellt översökta och majoriteten av eleverna uppskattar sina utbildningar.

7.1 Musiklinjen

Den tvååriga musiklinjen startade som försöksverksamhet läsåret 1971/72 och är sedan år 1980/81 en reguljär linje i gymnasieskolan. Försöksverksamheten omfattade till en början sex intagningsklasser i fem kommuner. Efter framställning från SÖ i samband med en första utvär-

dering utvidgades försöket enligt regeringens beslut med ytterligare tre klasser och linjen fanns nu i åtta kommuner. Under 1980-talet har linjen successivt byggts ut så att det höstterminen 1988 finns 18 klasser (540 intagningsplatser) i 16 kommuner. Verksamheten på musiklinjen har kontinuerligt följts av SÖ, inte minst via de årliga konferenser som skolledare och projektansvariga för linjen anordnar.

7.1.1 Målen för linjen

I sina betänkanden "Musikutbildning i Sverige" (SOU 1968:15 och 49) framlade 1965 års musikutbildningskommitté ett förslag om en musikfackskola som senare skulle komma att kallas musiklinje i gymnasieskolan. Målen för den tänkta utbildningen var mycket högt ställda. Linjen skulle vara treårig med möjlighet till avgång efter det andra året. Den skulle förbereda dels för musikhögskolan, dels för direkt yrkesverksamhet inom olika musikyrken. Fyra inriktningar borde finnas: en allmän, en kyrkomusikalisk, en inriktad mot militär- och underhållningsmusik och en för blivande pianotekniker. Enligt dimensioneringsöversvägandena skulle linjen få en god spridning i landet och ha en intagningskapacitet på drygt 1 000 elever årligen. Musikutbildningskommitténs högtflygande planer togs – kan man säga – ned på jorden genom Kungl. Maj:ts proposition nr 25 år 1970. Yrkesutbildningsmålet tonades ned, och linjen sågs i huvudsak som förberedelse för i första hand musikhögskolan men även för annan högskoleutbildning. Linjens innehåll beskrivs som huvudsakligen allmänmusikaliskt och med relativt stark betoning på allmänna ämnen. Övriga föreslagna grenar slopades. Detta innebar en stor organisatorisk förenkling av musikutbildningskommitténs förslag men målen för linjen talar ingalunda om någon ambitionssänkning. Den differentiering som är önskvärd skall i stället för grendelning åstadkommas genom individualisering av undervisningen. Syftet med linjen framgår av följande rader ur propositionen:

"Enligt min mening bör syftet med den tvååriga musiklinjen vara att den mer allmänt än enligt musikutbildningskommitténs förslag skall svara mot elevernas förutsättningar och önskemål

om en yrkesmässigt betonad musikalisk utbildning med möjlighet till mera specialiserade studier i musik än vad som f.n. kan erbjudas vid gymnasium och fackskola. Det bör understrykas att musiklinjen bör ge så stort utrymme som möjligt för intressestyrd studieinriktning, vad beträffar både instrument och musiker. Liksom i kommitténs förslag bör musiklinjen utformas med sikte på att den skall utgöra förberedelser för fortsatt musikalisk utbildning. Musiklinjen skall sålunda kunna ligga till grund för den högre musikutbildningen som behandlas i det följande. Det kan också förutses, vilket erfarenheterna av den nya utbildningen får ge närmare besked om, att utbildningen om än i mer begränsad omfattning än musikutbildningskommittén avsett, kan lämpa sig som grund för direkt yrkesutövning."

SÖ fick 1970-06-17 i uppdrag att efter samråd med OMUS inkomma till regeringen med förslag till utformning av en tvåårig musiklinje enligt de direktiv som dragits upp i propositionen 1970:25. Uppdraget redovisades i november samma år och som allmänt utbildningsmål i kommentarerna till musiklinjens läroplaner angavs och gäller alltfört:

"Målet för den tvååriga musiklinjen är enligt statsmakternas beslut att tillfredsställa elevernas önskemål om en yrkesmässigt betonad musikalisk utbildning med möjlighet till intressestyrda, specialiserade studier i musik, samtidigt som linjen skall kunna utgöra grund för fortsatta studier inom eller utom den musikaliska sektorn."

7.1.2 Tim- och kursplaner

Timplanen för musiklinjen är utformad med tanke på linjens dubbla målsättning. Den innehåller såväl allmänna ämnen som musikämnen som är specifika för linjen. De allmänna ämnena studeras efter de kursplaner som gäller övriga teoretiska tvåårslinjer (social linje). Karaktärsämnena upptar ca en tredjedel av studietiden. I ämnesgruppen "Sång, Stråkinstrument, Träblåsinstrument, Bleckblåsinstrument, Klaverinstrument, Slagverksinstrument" väljer eleven mellan två eller

tre alternativ. Bland ett antal musikelever med till synes likartad musikalisk begåvning, t.ex. gehörmässigt, rytmiskt och i fråga om tonminne, improvisations- och memoreringsförmåga, är det oftare undantag än regel att även de kroppsliga förutsättningarna är lika. Enligt kommentartexten till kursplanen bör i undervisningen "särskild hänsyn tas till de olika problem som kan tänkas vara förknippade med de musikstuderandes speciella studiemiljö. Frågor som berör den enskilda träningen, arbetsställningar, apparatur m.m. bör noga observeras".

I timplanen ingår "Fritt valt musikarbete". Detta syftar – också enligt kommentartexten – "till att ge eleverna möjlighet att inom skolans ram – vid sidan av arbetet i obligatoriska ämnen och tillvalsämnen – odla sina musikintressen". Fritt valt musikarbete skall kunna vidga elevernas gemenskap utöver den egna klassen och årskursen. Det bör utformas så, att det engagerar eleverna för verksamheten i skolan och samhället. Arbetet kan utföras i grupp, kan koncentreras till en tid av terminen eller läsåret och handledarresursen kan handhas av en eller flera lärare.

Vid en sammankomst våren 1983 framförde bl.a. skolledare och projektledare önskemål om att få pröva *ramtimplan* på linjen. En sådan skulle ge större lokal frihet och medge individuella hänsyn till enskilda elevers behov, dvs. innebära en maximalt effektiv resursanvändning. Efter framställning från SÖ beslöt regeringen att försöksverksamhet med undervisning enligt *ramtimplan* fick provas fr.o.m. läsåret 1985/86. Syftet med försöksverksamheten kom till en del att sammanfalla med effekterna av det elevrelaterade statsbidragssystemet.

Med utgångspunkt i gymnasieutredningens förslag om obligatoriska praktikinslag på alla studievägar diskuterade man i projektledargruppen också införandet av *praktik* på linjen. Inställningen till praktik var positiv, dock med reservationen att hänsyn måste tas till elevernas behov av tid för enskild träning under arbetsveckan. Såväl "arbetslivspraktik" som "yrkespraktik" vore önskvärd. Som exempel på den senare nämndes orkesterpraktik, musiklärarpraktik (kompanjonlärare) i kommunal musikskola och grundskola, produktionsverksamhet för t.ex. förskola och institutioner, samarbete med lokalradio och TV, kyr-

komusikalisk verksamhet m.m. I vissa skolor har man också framgångsrikt arbetat med praktik, hittills inom frivillighetens ram.

Timplanen anses fungera väl och har i fråga om inriktning i stort sett inte förändrats sedan år 1971. De justeringar som gjorts under åren har främst varit betingade av resursfrågor och ändrade statsbidragsbestämmelser. Sålunda utredde SÖ år 1984 i samråd med företrädare för skolorna med musiklinjer möjligheten till att med bibehållen målsättning för linjen nedbringa kostnaderna. Utredningen, som redovisades för regeringen hösten 1984, ledde till en reviderad, för statsverket något billigare timplan.¹⁾

7.1.3 Högre specialkurs i musik

Erfarenheterna från musiklinjens första år sammanställdes av SÖ hösten 1975. De pekade redan då på behovet av ett tredje år och SÖ föreslog att en ettårig högre specialkurs skulle läggas till linjen. Genom regeringens medgivande kunde en sådan påbyggnadsutbildning läsåret 1977/78 starta i tre kommuner och läsåret 1988/89 finns 12 klasser om 16 elever som går musiklinjens tredje år. Behörighetskravet är "genomgången tvåårig musiklinje eller motsvarande kunskaper i de för musiklinjen specifika ämnena".

Timplanen upptar 25 veckotimmar, varav 16 ägnas åt musikstudier. Karaktärsämnena är desamma som på linjen. För de allmänna ämnena, svenska och moderna språk, gäller att elever som har kompetens från den tvååriga linjen/musiklinjen, studerar dessa på samma nivå som elever på treåriga linjer det tredje året. Vad man med denna tim- och kursplanskonstruktion har åstadkommit är alltså en slags etapputbildning i allmänna ämnen: Efter två års studier får eleverna "allmän behörighet", efter ytterligare ett års studier den särskilda behörighet som studiet av t.ex. svenska och engelska ger på treårslinjerna. Som alternativt språkval upptar timplanen även italienska som nybörjarspråk. Studierna syftar bl.a. till att eleverna "skall förvärva förmåga att tillgodogöra sig enkel, för musikstudierna karaktäristisk text", där stor vikt läggs vid intonation och uttal.

Som allmänt mål för kursen anges att den skall "ge sådana fördjupade kunskaper som utgör förberedelse för fortsatta studier inom den högre musikutbildningen eller framtida yrkesutbildning inom musikområdet". Innehållet i kursen skall anpassas till elevernas individuella behov och de elever som genomgår kursen i avsikt att bereda sig för högre musikstudier skall få tillfälle att särskilt öva i de moment som inträdesproven omfattar.

7.1.4 Elevprofilen

Musiklinjen är en av gymnasieskolans mest eftertraktade linjer. Mer än dubbelt så många som kan tas in söker linjen. Sökandetrycket varierar dock lokalt. Ca 40 % av eleverna är pojkar, vilket innebär att linjen är en av de bäst könsbalanserade i gymnasieskolan. Elever som söker till musiklinjen har gjort ett definitivt val, de har beslutat att satsa på ett intresseområde som de tror sig ha förmåga och begåvning för och de vet i regel att det kommer att ställas stora krav på dem i samspel och konkurrens med likasinnade, duktiga och ambitiösa kamrater. Genomströmningen på linjen är hög och elevernas studieresultat generellt goda (dokumenterat t.ex. i det centrala provet i svenska).

Enligt SCB:s undersökningar studerade våren 1986 24 % av ungdomar som gått i gymnasieskolan, födda år 1963. För musiklinjen låg siffran på 43 % för högskoleutbildning, 12 % för folkhögskoleutbildning. Av de högskolestuderande ungdomarna från musiklinjen studerade två tredjedelar inom undervisningssektorn. Enligt en undersökning som SÖ gjorde år 1982 återfanns en relativt hög andel av f.d. musikelever i verksamheter inom musikområdet.

Någon uppföljning av eleverna på denna linje i stil med vad som ovan redovisats för den sociala linjen föreligger inte. I Axelssons tidigare berörda utvärdering av gymnasieskolans studievägar är inte musiklinjen medtagen. Bilden av elevrollen under gymnasieskoltiden måste alltså byggas på samtal med elever, lärare och skolledare samt på inblickar i deras arbete. Musiklinjen är en mycket uppskattad linje, inte bara

bland elever som söker sig dit, utan också bland skolplanerare i kommunerna. Förekomsten av denna linje – liksom övriga linjer med estetiskt inslag – sägs höja kulturmedvetenheten i en skola, stimulera till kreativ verksamhet även bland andra elever och bidra till att ge skolan ett ansikte utåt.

För elever som kanske tidigare varit ganska ensamma med sitt instrument och en lärare är det personlighetsutvecklande och musikaliskt uppfordrande att umgås med likasinnade i gemensamma studier. Detta gäller såväl elever som startat med för höga ambitioner som de som sviktar i tilltron till den egna förmågan och behöver stimulans i sitt kunskapssökande. Ensemblespel och produktioner kräver samarbete, ansvarstagande och lojalitet. Över huvud taget – omvittnar en skolledare – tycks mycket av det som hör till skolans övergripande mål lättare nås just på estetiska linjer. Elevrollen för en konstnärligt inriktad ung människa kan erbjuda svårigheter att anpassa sig till skolans/samhällets livsform. Det kan handla om socialisationsprocessen, realismen i framtidsperspektivet eller förmågan att ordna upp vardagstillvaron. Att utforma musiklinjen som en meningsfylld, utvecklande och reellt framtidsförberedande studieväg för specifikt begåvningsutrustade elever är en angelägen och stimulerande uppgift för skolansvariga.

7.1.5 Dimensioneringsfrågor – linjens dubbla målsättning

Frågan om musiklinjens dimensionering kan ses ur flera infallsvinklar. Enligt en långtidsplan för utbyggnaden av linjen som SÖ presenterat i sina anslagsframställningar bör antalet intagningsklasser stanna vid 20. En viss restriktivitet vid spridningen måste iakttas, inte bara av kostnadsskäl, utan också för att linjen kräver ett aktivt musikutbud med tillgång på kompetenta lärare i den ort där den skall finnas. Dimensioneringsfrågorna har diskuterats inom skol- och projektedargruppen. Farhågor har uttryckts för att linjens karaktär av yrkes- och studieförberedelse för speciellt musikbegåvade ungdomar försvinner om den till allt för stor del kommer att upptas av allmänt musikintresserade elever utan större förutsättningar för eget professionellt musikutövande. Denna kategori bör i stället få möjlighet att tillgodose sitt

musikintresse genom ett garanterat tillvalsutrymme på andra linjer. Bristen på musikinslag generellt på gymnasieskolans studievägar får inte äventyra utbildningschanser för blivande musiker, menar man, och hänvisar därvid också till de resurser som står till musiklinjens förfogande.

Redan nu har tendenser framkommit som visar att det i kommuner med mindre elevunderlag i upptagningsområdet uppstått vissa svårigheter att fylla en 30-klass, samtidigt som det i storstadskommunerna fanns tre sökande per plats. Ett sätt att främja även mindre kommuners möjligheter att inrymma musiklinjen i sin gymnasieorganisation och samtidigt upprätthålla kvaliteten på undervisningen, vore att låta en musikklass omfatta 15 elever. Förutsättningen är då en timplan som medger att allmänna ämnen kan samläsas med en annan studieväg, t.ex. 15 elever från en gren av den estetisk-praktiska linjen. En annan förutsättning är att möjlighet till ensemblespel finns på orten.

Redan den högre specialkursens uppgift och syfte talar för att musiklinjen bör etableras som treårig. Kursen är f.n. dimensionerad till 50 % av linjen. Förhållandet pekar på att eleverna inför det tredje året bör kunna välja om de vill fortsätta med fördjupade musikstudier inom linjen eller avsluta sina gymnasiestudier genom ett annat studie- eller yrkesförberedande alternativ, då tillsammans med elever från andra studievägar. För vissa elever kommer förmodligen också i fortsättningen folkhögskolor (Ingesund, Framnäs) ses som en naturlig förberedelse för akademiska studier i musik.

7.1.6 Sammanfattande synpunkter

Musiklinjen fyller, enligt vad som ovan sagts, en viktig uppgift i gymnasieskolans organisation som en särskild studieväg för speciellt musikbegåvade ungdomar. Den bör dock, för att ge både bredd och kvalitet vara treårig.

7.2 Estetisk-praktiska linjen

7.2.1 Försöksverksamhet

Försöksverksamhet med estetisk-praktisk linje startade enligt regeringens förordning 1984-06-14 i tio kommuner. Den utökades därefter så att den läsåret 1985/86 kom att omfatta 15 och fr.o.m. läsåret 1988/89 20 kommuner. Till de ursprungliga försöksområdena tillkom detta läsår efter en framställning från Gävle kommun, ytterligare en studieväg, kallad "Teater, cirkus och varité". Försökstiden har utsträckts och omfattar tiden t.o.m. läsåret 1990/91.

7.2.2 YB och gymnasieutredningen

Redan Yrkesutbildningsberedningen (YB) föreslog att en estetisk utbildningsväg skulle inrättas. Den skulle ha specialiseringar mot bildkonst/textil, musik och scenisk framställning. I propositionen 1968:140 sköts dock beslutet om en sådan linje på framtiden. I Lgy -70 återfinns endast musikinriktningen på det estetiska området.

Frågan om en estetiskt inriktad linje återkommer i 1976 års gymnasieutredning. GU finner i sin diskussion av utrymme för praktisk-estetiska ämnen att man här kan tala om tre nivåer i fråga om utbildningsansvar:

- Ämnena svarar mot ett allmänt medborgerligt och mänskligt behov.
- Ämnena kan ha betydelse som stöd eller komplement till en annan yrkesutbildning.
- Ämnena utgör bas för en estetisk yrkesutövning, dvs. ingår i en specialutbildning.

För den tredje nivåns behov föreslår utredningen att fyra "estetiska studieprogram" inrättas och anför i huvudsak följande motiv för sitt förslag:

- Gymnasieskolans anknytning till konstnärliga högskoleutbildningar. Gymnasieskolorganisationen bör tillgodose alla slags behov av förutsättningar för högskolestudier. I fråga om estetiska ämnen är ungdomar f.n. hänvisade till förutbildningar som av geografiska och ekonomiska skäl inte är realistiska alternativ för alla. Alltså en jämlikhetsfråga.
- Arbetsmarknadens behov och struktur.
- Elevefterfrågan. Det är svårt för elever med estetiska intressen och fallenhet för studier på detta område att göra ett för dem adekvat val inför gymnasiestudierna. Också en jämlikhetsfråga.
- Samhället kan inte verka för ett rikt förgrenat kulturliv utan tillgång på professionella utövare. Dessa kan vara skapande konstnärer eller ledare för olika grupper inom kulturlivet.

De fyra programmen bör vara tvååriga och omfatta ett för musik, ett för dans, ett för bild och form samt ett för drama. Slöjdområdets utbildningsbehov föreslås kunna tillgodoses genom en alternativ inriktning inom programmet för bild och form. Denna linje skulle kunna få följande specialiseringar: allmän bild- och forminriktning, foto/film, trä- och metallslöjd, textilslöjd samt keramik.

Enligt GU vore det önskvärt att man kan få så många av de estetiska programmen som möjligt samlade till samma orter. Med en sådan lokalisering kan man vinna två fördelar. Den ena är att man då kan dra nytta av den innehållsmässiga samordning som kan skapas när programmen byggs upp. Den andra är att man kan stärka genomslagskraften i nya eller redan befintliga kulturella centra.

7.2.3 Uppdrag till skolöverstyrelsen

Enligt regeringsbeslut 1982-06-10 fick skolöverstyrelsen i uppdrag att i anslutning till gymnasieutredningens förslag utforma förslag till estetisk-praktiska studievägar i gymnasieskolan. I redovisningen av sitt uppdrag (1983-08-22) ansluter sig SÖ till GU:s motiv men lägger utöver de fyra till ett femte:

”Estetiska utbildningar är personlighetsutvecklande och kan tillfredsställa ett personligt behov av utbildning hos individen, utan att detta behöver vara relaterat till kommande yrkesutövning. Gymnasieutbildningar med ett starkt estetiskt inslag skulle kunna verka allmänt utvecklande på fantasi, kreativitet och uppslagsrikedom och därigenom skapa en plattform för kommande verksamhet och studier inom ett mycket brett fält. Mycket tyder på att de skapande momenten i en sådan utbildning skulle komma att stödja de teoretiska och verka motivationsskapande för utbildningen i sin helhet hos elever som inte finner nuvarande gymnasieskola meningsfull. För en del av de elever som nu inte söker sig till gymnasieskolan eller som blir avhoppare för att de inte får sina önskemål tillfredsställda, skulle en ny studieväg fylla ett behov.”

Med utgångspunkt i ett brett redovisat material från kontakter med berörda parter, erfarenheter från försöksverksamheter med estetisk variant på social linje och från musiklinjen, expertsynpunkter och synpunkter från ett stort antal intressenter, föreslår SÖ en timplanemodell för de estetiska utbildningarna. I fråga om de allmänna ämnena ansluter detta förslag till den sociala linjens timplan, i fråga om utrymme för karaktärsämnet/ämnena följer man musiklinjen.

I regeringens uppdrag till SÖ ges särskilda kommentarer till studievägen för bild och form, där man – som gymnasieutredningen – föreslår att behovet av utbildning tillgodoses genom ett antal tillvalsalternativ. SÖ har löst detta genom att presentera två modeller för den estetiska utbildningsvägen, dels s.k. kombinationsutbildning, dels ”ettämnesutbildning”. I den estetiska kombinationsutbildningen studerar elever-

na i årskurs 1 två estetiska ämnen om vardera 6 veckotimmar. I årskurs 2 specialiserar de sig på ett ämne (14 veckotimmar). Följande ämnen föreslås kunna ingå i kombinationsutbildningar:

- bild
- foto/film/video
- keramik
- hård slöjd (trä och metall)
- mjuk slöjd (textil)
- dans
- teater
- musik (endast årskurs 1).

Utbildningar av denna typ sägs ge en skola eller en kommun möjlighet att välja ett utbud som har de bästa förutsättningarna på orten: "I allmänhet kommer en skola att kunna erbjuda möjlighet till undervisning i två ämnen, men vid vissa skolor förutsätts undervisning i tre eller fyra ämnen kunna förekomma." Kombinationsutbildningarna anses vara särskilt lämpade som bakgrund för "olika typer av lärare, fritidsledare och kulturarbetare i vidaste mening".

Som ettämnesutbildningar föreslår SÖ en bildlinje – dock med viss reservation – en danslinje och en teaterlinje. Bildlinjen motiveras med ett förväntat stort behov av yrkeskunnigt folk, inte minst på mediasidan. Dansarna behöver stort utrymme för färdighetsträning både i årskurs 1 och 2. Beträffande teaterlinjen bör den vända sig till elever som är intresserade av teaterns alla områden såsom ljus- och ljudteknik, dekor och kostymer. Men, sägs det, den ger "ingen yrkesutbildning, vare sig för skådespelare eller teatertekniker". För samtliga här berörda studievägar förutsätter SÖ kompletteringsbehov. Det gäller såväl specialisering inom karaktärsområdet som allmän förberedelse för högre studier. Man diskuterar också behovet av ett tredje år inom den speciella studievägen men stannar inför förslaget att detta behov tillgodoses inom ramen för en "frivillig högre specialkurs". Man jämför därvid med musiklinjen.

I fråga om terminologi talar SÖ om "estetiska studievägar", ej "estetisk-praktiska". Termen "drama", som återfinns i GU och också an-

vänds i regeringens uppdragstext, ersätter SÖ med "teater" med motiveringen att inriktningen "inte endast avser den rent dramatiska verksamheten som skådespelare företräder utan teaterns hela område, således dekor, ljus och ljud, kostymer, smink m.m.". Vidare inför SÖ ämnesbenämningarna hård resp. mjuk slöjd.

7.2.4 Intagningen

Beträffande intagningen till estetiska studievägar hade redan GU uttalat tveksamhet inför ett urval som endast byggde på elevens medelbetyg från grundskolan. Man ville värna om "udda specialbegåvningar" och föreslog bl.a. färdighetsprov. SÖ ansluter sig till dessa tankar och utvecklar en modell för antagningsförfarandet som främst tar hänsyn till elevernas anlag, intresse och specifika förutsättningar för utbildningsvägen. I försöksverksamheten kom också denna modell att tillämpas, så småningom något förändrad.

7.2.5 Utvärdering år 1986

Vårterminen 1986 lät SÖ göra en utvärdering av försöksverksamheten. Utvärderingen bygger dels på skriftliga enkäter med frågor kring intagningen, eleverna samt undervisningen, dels på intervjuer med skolledare och lärare i samband med personliga besök av utvärderarna. Av denna utvärdering framkommer bl.a. följande:

- Sökandetalet till linje per intagningsplats har vid de dittills aktuella intagningstillfällena varit 3,6, 3,9 resp. 3,5 dvs. bland de högsta i gymnasieskolan. Sökandetrycket är dock ojämnt fördelat mellan de olika specialiteterna. Till slöjdlinjen har det t.o.m. varit svårt att rekrytera elever.
- Informationen om de nya linjerna har inte fungerat tillräckligt bra. Svårast att klargöra för de sökande att Ep-linjen inte är en yrkesutbildande linje.

- Antagningsproceduren uppfattas av skolorna som mycket arbets- och kostnadskrävande. Även om den i stort sett ger linjen de "rätta eleverna" bidrar den också till att klasserna betygsmässigt blir mycket heterogena. På bildlinjen tar man på flera skolor "numera" (dvs. år 1986) hänsyn till betygmedelvärdena från grundskolan.
- På teaterlinjen har inträdesprovet fått en utformning som tar ringa eller ingen hänsyn till att linjens undervisning skall omfatta teaterns alla uttrycksmedel och inte nästan enbart "skådespeleri".
- Antagningsproceduren till trots har anmärkningsvärt många avbrutit studierna: 99 elever t.o.m. läsåret 1985/86. Orsakerna vill man till stor del se i det förhållandet att linjerna lockat elever att flytta till ny studieort och de problem det fört med sig.
- Timplanens "dubbla" tillval, dvs. valet mellan naturkunskap och språk samt av ett tillvalsämne, upplevs av alla skolledare som det största organisatoriska problemet. Det är schematekniskt ohanterligt, försätter eleven i olyckliga valsituationer och dessutom resurskrävande¹⁾.
- Lärarna i bild och deras elever är uttalat negativa till att endast ett betyg i ämnet bild sätts. På så sätt kan man inte markera elevernas eventuella specialbegåvning på ett önskvärt sätt och man minskar också deras konkurrenskraft när de söker till högskolor.
- Där praktik förekommit har denna uppfattats positivt.
- En dominerande uppfattning bland lärare och elever är att linjen fått ett dåligt och missvisande namn, mest därför att den inte är en praktisk, yrkesutbildande linje som namnet säger.
- Om linjen som helhet sägs dock bl.a.: "En glad och färgstark prägel, som verkligen uppmärksammas och tycks sporra elever på andra linjer. Ett kulturellt lyft". "Linjen har blivit skolans flaggskepp".

Av utvärderingen framgår också att försöksverksamheten mött problem i fråga om resurser på lärarsidan och när det gäller lokaler och övrig utrustning.

Vårterminen 1986 förordnade SÖ också som särskild *avnämarrepresentant* för teaterlinjen George Fant, Svenska teaterunionen. I sin rapport efter besöken på skolorna är Fant mycket kritisk mot den överbetonade inriktning mot skådespelaryrket som enligt hans mening präglar undervisningen. Han framhåller att detta strider mot kursplanens mål och också påverkat utformningen av inträdesproven. Som villkor för linjens fortsatta existens ser han att man lever upp till vad som sades i SÖ:s förslagstext: Linjen "ger ingen yrkesutbildning, varken för skådespelare eller teater tekniker men kan ge lämplig bakgrund för fortsatta studier inom området" och "teaterlinjen måste ge en bred orientering om teaterns verksamhet och inte endast inriktas på skådespeleri". En förklaring till att man mest arbetat med "skådespeleri" ser Fant bl.a. i bristande resurser på lärarsidan. Fants rapport har diskuterats på SÖ-initierade konferenser med lärare och skolledare på teaterlinjen och antagningsproven har fått en bredare inriktning. Men rapporten har också på sina håll väckt stark indignation; man menar att den inte ger en fullständig bild av verksamheten. I Uppsala t.ex. arbetar eleverna i lag på så sätt att varje lag inför en produktion turvis får arbeta med scenografi och dekor, ljussättning, smink och dräkter. Man har t.o.m. en egen syateljé.

7.2.6 Förändringar i försöksverksamheten

Utvärderingarna våren 1986 ledde till vissa förändringar av försöksverksamheten. Från och med läsåret 1988/89 gäller en av SÖ reviderad timplan, där elevernas tillvalsmöjligheter kvarstår, men där det "inbyggda valet" ersatts med ett lokalt beslutat alternativämne, som en skola med hänsyn till linjens karaktärsämne erbjuder samtliga elever. I en ändring av kursplanen för ämnet bild går SÖ också bildlärnas och bildelevernas krav på flera betyg i karaktärsämnet till mötes. Be-
träffande intagningsförfarandet utfärdade SÖ 1987-06-10 kompletterande föreskrifter och allmänna råd för intagning till estetisk-praktisk

linje. Enligt dessa är medelvärdet av betyg från årskurs 9 i grundskolan eller motsvarande, gemensam urvalsgrund för samtliga grenspecifika inriktningar. För grenarna bild, foto med film och video samt slöjd utgör betyg från grundskolan i bild resp. slöjd den andra urvalsgrunden. För grenarna dans och teater skall intädesprov utgöra den andra urvalsgrunden.

7.2.7 Skolöverstyrelsens elevuppföljning

Enligt sina direktiv bör utredningen "ta del av och i analysen väga in erfarenheterna av den pågående utvärderingen av den estetisk-praktiska linjen inom SÖ".

Som ett led i den slutliga utvärderingen av försöksverksamhet med Eplinjen har SÖ år 1988 gjort en elevuppföljning avseende elever som fullföljt studierna läsåren 1985/86 och 1986/87. Utredningen har under hand tagit del av materialet. Syftet har varit att via en enkät få fram en bild av linjen som studieförberedande resp. yrkesförberedande samt av elevernas allmänna uppfattning av studievägens funktion. Sammanlagt 619 f.d. elever fick enkäten och svarsfrekvensen ligger på ca 70 %. Studerande från de stora försöksområdena bild och teater dominerar undersökningen; dans- och slöjdbildningarna var vid denna tid endast utlagda på några enstaka skolor.

I enkätsvaren används den terminologi som blivit gängse på skolorna bland elever och lärare: bildlinjen, danslinjen och slöjdlinjen. I praktiken har elever inte identifierat sig som studerande på en "estetisk kombinationsutbildning". Denna variant har ju förekommit i minoritet och redan nu kan slutsatsen dras att elever som söker till en estetisk-praktisk linje – liksom musikeleverna – redan är inriktade på ett specialområde. Detta bekräftas också av de motiv som i enkätsvaren anges för val av linje:

- "Jag ville syssla med bild och utvecklas inom bild."

- "Därför att konst alltid varit mitt största intresse och att det var det ämne jag var bäst i."
- "Därför att jag var intresserad av teater och skapande. För att få en inblick om det verkligen var något som jag ville syssla med."
- "Därför att jag hela mitt liv varit intresserad av teater och ville lära mig mer om det."
- "Jag var mycket dansintresserad och ville ha en gymnasieutbildning i bakfickan samtidigt som jag fick dansa."
- "Funderade på träteknisk linje men tyckte att den var alltför maskininriktad."
- "Intresse för sömnad och hemslöjd ... ville ha gymnasiekompetens och kunna söka ettårig vävutbildning"

Gemensamt visar undersökningen att eleverna i hög grad uppskattar sitt val av studieväg och vad utbildningen givit dem. Undantag är slöjdeleverna – inte när det gäller den positiva synen på undervisningen – men i fråga om vart linjen syftar och vilken kompetens den ger. Förhållandet är naturligt, då behörighetsreglerna för slöjdiriktade högskolelinjen var under omprövning under dessa elevers gymnasietid.

På frågan "Vad tycker Du om Din gren av Ep-linjen som förberedelse för fortsatta studier inom bild-, slöjd-, dans- eller teaterområdet?" svarade ca 70 % "mycket bra" eller "bra". På motsvarande fråga gällande förberedelser för arbete inom resp. yrkesområden ligger procenten för "mycket bra" och "bra" omkring 50.

På frågan hur linjen förbereder för "studier på högskolenivå inom det pedagogiska och kulturella området i vidare mening" stannar svaren till största delen på alternativet "inte tillräckligt", naturligt nog bl.a. med hänsyn till de vid enkätens tidpunkt höjda behörighetskraven i t.ex. svenska och engelska.

I en följdfråga till de ovan nämnda har eleverna fått utveckla sina synpunkter på hur linjen skulle kunna bli bättre. Från teaterhåll svarar man fler och bättre lärare, mindre klasser, gästlärare, bättre organisation och planering, mer disciplin och genom att linjen blir treårig. Från danslinjen föreslår man mer inriktning på kulturen i de allmänna ämnena, mer fördjupning i sitt ämne, mer samarbete med de olika estetiska linjerna. Från slöjdhall säger någon "målmedvetna teoretiska studier i övriga ämnena. Ställ större krav på eleverna i stort". Och "... med utökning ett år och fler praktiska timmar sista året så skulle den kunna bli bättre och man hade bättre förkunskaper till textilläroarutbildningen". En f.d. bildelev skriver "man skulle viljat hinna med mer och haft tid att sätta sig in i olika moment. En lösning på detta vore att utöka Ep så att den blev treårig. En sämre lösning vore att minska antalet moment ..."

Önskemål om praktik – eller mera praktik – liksom om arbets- och yrkesrådgivning återkommer. Vidare efterlyser man information om fortsatta estetiska utbildningar och de inträdeskrav som där gäller.

Att kraven ställs för lågt är en synpunkt som återkommer i fråga om undervisningen i allmänna ämnena. Beträffande samverkan mellan dessa ämnena och karaktärsämnena ger inte heller denna undersökning en entydig bild, vilket följande omdömen kan belysa:

- "... de teoretiska lärarna var ointresserade och hade dålig insyn i vårt estetiska ämne ..."

Mot detta: "Allt skulle ha med teater att göra. Vi hade aldrig en normal lektion."

- "... flera av lärarna lade in delar i sitt ämne som hade anknytning till teater. Mycket bra."
- "Lärarna försökte tillfredsställa oss genom att ge oss grupparbeten inom slöjd, slöjdhistoria etc. Vi fick välja vad vi ville läsa om t.ex. i naturkunskap och svenska."

Påfallande är de f.d. elevernas positiva syn på studiernas betydelse som *socialt och personlighetsutvecklande*. Av två svarsmöjligheter, "i hög grad" och "inte särskilt mycket" har ca 70 % kryssat för det första alternativet. Kommentarer till denna fråga kan låta så här; "ABSOLUT. Verkligen. Man kommer nära sina klasskompisar. Man vågar visa känslor". Starkare självförtroende nämns av flera och att man lärt känna sig själv och andra. "Vi lärde oss arbeta i grupp och ta tag i konflikter som dök upp, lärt mig att samspela och respektera andra och mig själv".

En elev från teaterlinjen som kryssat för "inte särskilt mycket" kommenterade: "Det jag har lärt mig är att lösa konflikter". Kanske en behållning från en försöksverksamhets första, ibland ostrukturerade studieklimat! Till det utvecklande – och svåra – räknar många att i 15-årsåldern flytta hemifrån och klara sig ensam i en ny omgivning. De efterlyser insatser av elevvårdande och elevsocial karaktär. Andra ser just detta som en enbart positiv faktor. Så en röst från bildlinjen: "Umgången med likasinnade och speciellt den situation som uppstod när Ep-elever bodde i elevbostäder har varit mycket utvecklande".

Arbetsprov och inträdesprov användes av de flesta skolor vid intagningen av här aktuella elevgrupper. Nästan alla som tagits in på detta sätt tyckte att det var "bra" eller "mycket bra".

Inriktningen av provet för sökande till teaterlinjen har tidigare berörts. Även om majoriteten av dem som sökt denna linje i undersökningen är positiva till provet finns det också de som reagerat mot provet. Det gav alltför stora förväntningar på "linjen som förberedelse för scenskola, vilket senare inte infriades". Några tyckte att provet alltför mycket var inriktat på skådespeleri, det fanns ingenting av scenografi, ljus och ljudsättning. Alla togs dock inte in på arbetsprov och inträdesprov. I en bild/hård slöjdklass summerades medelbetyget från grundskolan med betygen i bild och slöjd. En del av dem som togs in på detta sätt beklagar att arbetsprov inte användes. Bland dem som togs in på arbetsprov och inträdesprov finns det de som tycker att betygen borde spelat roll vid intagningen: "... det måste ändå finnas ett visst betygskrav eftersom de teoretiska ämnena ack så lätt kommer i tredje hand". Just klas-

sens heterogenitet påtalas av dem som förordar att även betygen får en roll vid intagningen.

De f.d. eleverna har också svarat på frågan "Vilken är din *nuvarande huvudsakliga sysselsättning?*" Svaren framgår av nedanstående uppställning. Till "Bild" har förts även elever från "Foto/film/video" och de med kombinationen "Bild/slöjd".

Läsår 86	Bild		Dans		Slöjd		Teater	
	Svar	%	Svar	%	Svar	%	Svar	%
Studier	23	42	—		4		7	16
Avlön. arb.	25	46	—		7		26	59
Värnplikt	2	4	—		1		1	2
Ungdomslag	—	—	—		—		2	5
Vårdar eget barn	2	4	—		1		—	—
Är arbetslös	1	2	—		2		1	2
Annat	1	2	—		1		7	16
Summa	54	100			16		44	100

Läsår 87	Bild		Dans		Slöjd		Teater	
	Svar	%	Svar	%	Svar	%	Svar	%
Studier	27	24	8		8		23	25
Avlön. arb.	70	61	2		9		43	46
Värnplikt	2	2			—		1	1
Ungdomslag	7	6			1		5	5
Vårdar eget barn								
Är arbetslös	4	3			1		3	3
Annat	5	4					18	19
Summa	115	100	10		19		94	100

Som exempel på arbeten med anknytning till utbildningsområdet kan för bildeleverna nämnas originaltecknare, reklamarbete, dekoratör, illustratör, grafiskt arbete, arbete på tidning. Majoriteten av eleverna har dock arbeten vid sidan av utbildningsområdet.

De som har studier som huvudsaklig sysselsättning återfinns bl.a. på konsthögskola, konstfackskolan, kulturvetarlinjen, designlinjen, Ridarfjärdsskolan, Nordiska Scenografiskolan, grafiska utbildningar, folkhögskolor och skilda högskolelinjer. En elev skulle gå på designseminarium i Florens.

För dansarna gäller att de två personer som angett arbete som huvudsaklig sysselsättning hade arbeten utan anknytning till utbildningsområdet. Av de åtta som kryssat för studier gick tre på Balettakademiens yrkesutbildning, en på pedagogutbildningen på Danshögskolan, en på motsvarande utbildning i Oslo. En utbildade sig till yrkesdansare och en hade specialiserat sig på spansk, karaktärs- och barndans på Danshögskolan.

I den mån slöjdeleverna har arbeten inom sitt utbildningsområde återfanns de i affärsbranschen som försäljare eller med "egen butik" eller syateljé. De som studerar utbildar sig inom textilkunskap, sömnad och hantverk. Också Tillskärarakademien i Köpenhamn nämns. Några har valt studieområden helt utanför linjens specialitet.

De f.d. teatereleverna som arbetar inom yrkesområdet uppger bl.a. programledare/skådespelare, biträdande scenmästare, scentekniker, assistent vid filminspelning, allmänt "teaterarbete", ledare för teatergrupper, sufflör och rekvisitör/scenarbetare. De som arbetar utanför yrkesområdet tillfogar ibland "tillfälligt" eller "för närvarande". De påpekar också gärna att de i eller vid sidan av sitt arbete har glädje av teaterutbildningen. T.ex. en person som arbetade som kyrkogårdsarbetare ledde också två teatergrupper, en annan uppgav "kassörska" men spelade också teater. Några kombinerade arbete i ungdomslag med arbete som dramalärare resp. anställning hos Idé- och resurscentrum. Andra i ungdomslag hade där arbeten inom teater och radio. En som arbetade på daghem skrev också barnpjäser och var vokalist.

Högre studier bedriver teaterleverna enligt denna undersökning t.ex. vid Skara skolscen (PU), Nordiska Scenografiskolan (PU), teaterhögskolor och andra högskolelinjer, Calle Flygares teaterskola, Konstforum och folkhögskolor. Studier i London och på Nya Zeeland nämns också.

Många som besvarat enkäten har utnyttjat tillfällena att i kommentarer ge sin syn på utbildningen som helhet. Det märks att deras intresse för Ep-linjens fortlevnad och i vissa fall förbättringar är stort. Några karaktäristiska citat:

- "Om denna enkät är till för att senare avgöra om Ep-linjen ska vara kvar ber jag att få skriva till att teaterlinjen självfallet ska finnas ... Med hjälp av teatern utvecklas vi att se med kritiska ögon och förstå våra medmänniskor och hela samhället."
- "Skolöverstyrelsen skall ha tack för att de gav dem som varken ville bli bankkassörska, ingenjörer eller bilmekaniker en chans till gymnasial utbildning. Jag tycker fortfarande att gymnasieskolan är en enorm potatispress där allt skall pressas ut genom lika stora hål. Nu börjar det åtminstone komma ut ett och annat åtta-kantigt hål, för de som är ått-kantiga." (Bild)
- "... att folk i allmänhet tar lite allvarigare på utbildningen och inte anser oss som några barnungar som hoppar omkring och tror att vi är med i Fame. De flesta som har valt att gå där vill ju faktiskt ha det som yrke." (Dans)
- "... Framför allt så bör linjen bli treårig, det är ingen vits med studier som inte kan ge grunden för att det inte finns tid. Inom slöjd finns så många gamla tekniker som försvinner och som kunde prövas här." (Slöjd)
- "Vi hade SUVERÄNA lärare. Fullt kompetenta. Ingen elev blev sågad för sin speciella stil." (Bild)

- "Jag är nöjd. Låt den leva kvar. Det finns inte längre för mig hat mot skolan." (Teater)
- "Ep är här för att stanna." (Dans)
- "Jag trivdes verkligen på Ep. Den bästa tiden hittills i mitt liv med gemenskap och skapande." (Slöjd)
- "Livsviktig! Bör behållas och utvecklas vidare för att förstärka kulturens ställning i dagens samhälle. Även allmänbildande biten är viktig för att kunna ha möjligheterna öppna åt många olika håll." (Bild)
- "Jag hade så fantastiskt roligt på Ep-linjen. Den stämning vi hade i klassen och arbetet med produktionerna har gett mig fantastiskt mycket som ung tjej!" (Teater)

7.2.8 Sammanfattande synpunkter

Enligt regeringens beslut skall SÖ senast den 1 september 1990 redovisa erfarenheter av försöksverksamheten med den estetisk-praktiska linjen. Oavsett vad denna redovisning kommer att innebära, t.ex. beträffande intagningsförfarandet, ämnenas innehåll och struktur och resursfrågan, talar ovanstående för att det i gymnasieskolan bör finnas särskilda studievägar för konstnärligt/estetiskt begåvade ungdomar som förberedelse för fortsatta studier och yrkesliv och för att dessa studievägar bör organiseras inom områdena bild, dans, slöjd och teater.

7.3 Andra estetiska utbildningar i gymnasieskolan

Vid sidan av musiklinjen och den estetisk-praktiska linjen förekommer estetiska utbildningar i gymnasieskolan också som specialkurser och påbyggnadsutbildningar.

För musikens del har den högre specialkursen som realitet fungerat som linjens tredje år redan nämnts ovan (s. 00). Med tanke på blivande slöjdlärare och de nya behörighetskraven för lärare i grundskolan har SÖ i anslutning till Ep-linjen fastställt tim- och kursplaner för en "Högre kurs i slöjd" som påbyggnadsutbildning. Kursen har grenar för hård resp. mjuk slöjd och timplanen ger i fråga om allmänna ämnen förutom svenska och engelska, eleverna möjlighet att läsa B-språk, matematik, naturkunskap och företagsekonomi. Utredningen finner därför att dessa båda utbildningar på lämpligt sätt bör inlemmas i ett tredje år på den estetisk-praktiska linjen.

För yrkesdansare finns en "linjelig" tvåårig specialkurs, där enligt inträdesfordringarna den elev är behörig att intas som "slutfört förberedande dansundervisning i grundskolan eller kan styrka sig ha motsvarande kunskaper". Timplanen omfattar förutom karaktärsämnet två års studier i svenska, engelska och samhällskunskap samt tillval som på de direkt yrkesförberedande linjerna enligt Lgy -70. Utbildningen finns endast i Stockholm med - läsåret 1988/89 - 32 platser och är att betrakta som en ren yrkesutbildning.

Efter framställning från bl.a. Stockholms kommun inrättades inför läsåret 1983/84 en ettårig specialkurs, "Bild och form". Utbildningen har sin grund i en kurs för konstnärlig grundutbildning vid S:t Eriks folkhögskola. Enligt regeringens beslut fick utbildningen till en början endast finnas i Stockholm. Den förekommer numera även i Västerås, där den ersatt en tidigare kommunalt bedriven konstutbildning. Sökandes lämplighet för utbildningen styrks med "arbetsprov" och i praktiken är eleverna, åtminstone i Stockholm, över 18 år då de söker. Timplanen upptar inga allmänna ämnen och de flesta elever siktar mot högre konstnärliga studier, t.ex. vid Konstakademien. Lsåret 1988/89 fanns 120 platser för intagning. Sökandetrycket är mycket stort, i Stockholm (Riddarfjärdsskolan) tidvis 4 á 5 per plats.

På teaterområdet finns i Skara en ettårig högre specialkurs för "Förberedande scenisk utbildning". Utbildningen har tradition som "Skara skolscen" och det allmänna utbildningsmålet är bl.a. att "förbereda elever för såväl självständiga sceniska uppgifter som fortsatt yrkesinrik-

tad utbildning". Karaktärsämnet är "scenisk framställning" och bland allmänna ämnen upptar timplanen endast psykologi.

En läroplan för en tvåårig påbyggnadsutbildning i scenografi fastställdes år 1987 (16 platser). Utbildningen finns i Skellefteå och som behörighetskrav gäller: "Slutförd estetisk-praktisk utbildning från Ep-linjen eller motsvarande samt arbetsprov inom formgivning, bild". Studierna bedrivs dels som lärarledd undervisning på studieorten, dels i form av praktikperioder förlagda till teatrar. Efter genomgången kurs bör de studerande kunna vara verksamma som scenografer. Utbildningen är alltså att betrakta som yrkesförberedande. Timplanen upptar inga allmänna ämnen.

Estetiska utbildningar förekommer även som RA-kurser: förberedande konstnärliga utbildningar i Göteborg och Umeå och en kurs i design och marknadsföring i Göteborg.

Elever med estetiska intressen har också i vissa kommuner kunnat söka sig till den sociala linjens estetiska variant. Se ovan s. 00.

Inom yrkesutbildningssektorn finns i Falun och Örebro en ettårig specialkurs för "Konstnärlig grundutbildning".

I Falun finns även en landstingskommunal tvåårig specialkurs för musik med en intagning om 30 platser årligen. Kursen skall enligt de uppsatta målen "ge sådana fördjupade kunskaper och färdigheter som utgör förberedelse för fortsatta studier inom den högre musikutbildningen eller framtida yrkesutövning inom musikområdet". Förutom musikämnen upptar timplanen sedan år 1983 även svenska och engelska. Som särskilt behörighetskrav gäller "att vid särskilt anordnat prov visa sig lämplig för utbildningen".

De här presenterade utbildningarna anknyter på olika sätt till de estetiska linjerna. Såväl specialkurserna som påbyggnadsutbildningarna har för elever på linjerna fungerat som ett specialiserat fortsättningsår på utbildningen. Detta gäller som ovan framkommit, för teaterleverna teaterutbildningen i Skara, för bildeleverna Riddarfjärdsskolan och

motsvarande utbildning i Västerås, liksom scenografiskolan i Skellefteå.

Inriktningen av utbildningarna i dessa specialkurser motsvarar till en del den specialisering och fördjupning som ett tredje år på den estetisk-praktiska linjen borde kunna erbjuda. Flera av dem bygger på en utbildningstradition och ett kunnande inom det konstnärliga området som gör att utredningen ser det värdefullt att de närmare knyts till den estetiska linjen.

7.4 Försöksverksamhet med individuella timplanejämkningar

Beträffande den försöksverksamhet med individuella timplanejämkningar för elever med stort estetiskt intresse som enligt regeringens beslut (UbU 29, rskr 412) sedan läsåret 1984/85 pågår i ett antal kommuner faller denna verksamhet utom ramen för utredningens arbete. Det är här inte fråga om en utbildning i gymnasieskolan. Syftet är att underlätta för elever som utanför skolan bedriver estetiska studier att också orka med arbetet på den gymnasielinje de valt. "I förutsättningarna för försöket ingår att det inte skall ha några budgetkonsekvenser, dvs. inga särskilda medel anslås till lärare, handledare eller instruktörer" (prop. 1987/88:100).

8 Utredningens överväganden och förslag

Enligt direktiven skall utredningens arbete leda till en bedömning av fördelar och nackdelar med att gymnasieskolan även i framtiden har tvååriga studievägar med relativt allmänt innehåll. Med hänvisning till vad som ovan redovisats finner utredningen

- att de nuvarande tvååriga utbildningarna social linje och konsumtionslinjen inte längre fyller de syften i utbildningssystemet som de en gång var avsedda för, varför de föreslås utgå ur utbildningssystemet *men*
- att det däremot enligt utredningens överväganden och bedömning finns behov av en treårig studieförberedande utbildning med inriktning mot bl.a. samhällsservice och med specifika karaktärsämnen.

I utredningens uppdrag ingår vidare att lämna förslag om i vilka former gymnasieskolan i framtiden skall erbjuda estetisk utbildning med bredd och kvalitet. En analys av de nu förekommande estetiska studievägarna, deras innehåll och funktion visar enligt utredningens mening att detta syfte uppnås genom

- att den nuvarande tvååriga musiklinjen och den som försök bedrivna estetisk-praktiska linjen sammanförs till en treårig estetisk linje.

8.1 Ny studieväg med inriktning mot samhällsservice

8.1.1 Samhälleliga synpunkter

I en situation då samhällsutvecklingen medför ökat behov av välutbildade ungdomar är det viktigt att socialt bredda rekryteringen till högre utbildning och såvitt möjligt erbjuda alla 16-åringar tilltalande utbildningsalternativ i gymnasieskolan, men också ge dem förutsättningar att slutföra utbildningarna. Skolsystemet bör vara så flexibelt att det samtidigt som det till mötes går elevernas önskemål också kan tillgodoses samhällets behov.

I den nuvarande gymnasieskolorganisationen har de treåriga **teoretiska utbildningarna** som huvudsakligt syfte att förbereda för högre studier. De vänder sig till direkt studiemotiverade elever som i de flesta fall har bestämda planer för framtiden.

De **yrkesinriktade linjer** som nu växer fram i gymnasieskolan och som beräknas bli treåriga kommer att erbjuda utbildning inom sju olika områden, nämligen

- bygg- och anläggningsproduktion
- industriell produktion
- manuell produktion
- teknisk service
- administrativ och merkantil service
- areell produktion
- omvårdnad.

Av de ovan nämnda utbildningarna är det främst omvårdnadslinjen som ger direkt utbildning för verksamhet inom den offentliga service-sektorn. Personalbehovet inom denna sektor är för närvarande stort och kommer så vitt nu kan bedömas att vara så under överskådlig tid även om formerna för verksamheten förändras.

Vad som här kallats den offentliga servicesektorn rymmer emellertid arbetsuppgifter också vid sidan av det egentliga vårdområdet. Inrikt-

ningar som utredningen funnit aktuella att diskutera vid ett ställningstagande till gymnasieskolans struktur är t.ex.

- social förvaltning och verksamhet
- undervisning
- olika typer av kommunal och allmän fritidsverksamhet
- kulturverksamhet
- kost- och konsumentinformation
- polisväsende
- ev. barnomsorg.

Generellt är detta verksamhetsområden där elever från den sociala linjen och konsumtionslinjen återfunnits som yrkesverksamma. Det rör sig om yrken där det i regel krävs utbildning på högskolenivå, men i vissa fall är yrkesutbildning i gymnasieskolan tillräcklig.

Tidigare har bl.a. social linje och i någon mån konsumtionslinjen, varit rekryteringsbas för lärarutbildningar av olika slag. Tillträdeskraven till grundskollärarutbildningen har nyligen fastställts, vilket medför att de tvååriga linjerna inte längre meriterar för tillträde.

Elever från social linje och från konsumtionslinjen har i relativt hög utsträckning byggt på sin utbildning med någon form av vårdutbildning och sedan erhållit anställning inom vård eller barnomsorg. Med tanke på det stora personalbehovet inom sjukvård, äldreomsorg och barnomsorg är det väsentligt att utbildningssystemet erbjuder breda och rationella lösningar på sådana utbildningsbehov.

8.1.2 Elevaspekter

I aktuell skolforskning betonas ofta vikten av att man vid reformeringen av gymnasieskolan beaktar den nuvarande ungdomsgenerationens struktur, förväntningar och villkor. Att detta är en central fråga i arbetet på en förändrad skola har utredningen konkret erfärut vid skolbesök, i kontakter med skolförvaltningar, lärargrupper och elever samt elevvårdspersonal. Förhållandet har också diskuterats i arbetsgruppen.

Den åldersgrupp som gymnasieskolan omfattar består av ungdomar som befinner sig på gränsen till vuxenlivet. Tidigare markerades inträdet i vuxenvärlden för de flesta genom att de blev arbetstagare, och ofta innebar detta också att många unga tvingades att bli vuxna för tidigt. Den förlängda elevroll, som blir följden av nutidens samhälls- och utbildningskrav, kommer emellertid lätt i konflikt med den vuxenrollskänsla, som av biologiska, kulturella och inte minst kommersiella skäl växer fram hos tonårsungdomar. Skolan måste därför på ett annat sätt än tidigare legitimera sig för eleverna.

Dagens ungdomar har andra värderingar, en annan livsorientering och en annan framtidstro än en äldre generation.

Detta får dock inte tolkas så att ungdomar saknar drivkraft. Att kanalisera denna drivkraft i arbetet på att nå skolans mål, såväl de allmänna som de för en studieväg specifika, bör vara grundstenen i det pedagogiska och metodiska tillvägagångssättet. En gång talade man om att "bibringa" eleverna kunskaper; i en aktiv studiesituation skall eleverna snarare stimuleras att "erövra" kunskaperna. Många ungdomar i 15-16-årsåldern är väl medvetna om sin förmåga och vet vad de vill, de väljer utan att tveka gymnasieutbildning. Andra ungdomar har inte samma yrkesmedvetenhet, de tvekar, vill gärna vänta med sitt definitiva val. En del av dem har luckor i sina kunskaper från grundskolan, vilket av naturliga skäl kan gälla t.ex. invandrarelever.

Flickornas situation belyses av följande tablå över deras val hösten 1987:

Andelen av flickorna årskurs	Linjer	Kommentarer
63 %	Tre- och fyraåriga linjer + vårdlinjen	För direkt studiemotiverade, inte lika aktuellt för de odeciderade.
15 %	So, Ko, Ss	Oklar arbetsmarknad (med undantag av Ss), leder dock

		ofta till arbete inom vård och omsorg.
12 %	Dk, Ek, Hk	Konkurrens med flickor från treårig E-linje.
6 %	Jo, Td, Li, Be	Kräver ett uttalat intresse.
2 %	Teknisk-industri- ella utbildningar	Fortfarande svårtillgängliga med få undantag.

8.1.3 Förslag till en ny treårig social linje

Ser man på gymnasieskolan ur strukturell synpunkt har eleverna – om linjer av den typ som konsumtionslinjen och den sociala linjen representerat helt försvinner – att välja mellan två strikt åtskilda alternativ: ett direkt yrkesinriktat och ett helt teoretiskt studieförberedande. Enligt utredningens mening bör en tredje möjlighet finnas: en studieväg som förbereder för verksamhet inom en yrkesssektor i vid mening, där eleverna kan uppnå en bred högskolekompetens men där de också har möjlighet att avsluta studierna med en koncentrerad yrkesutbildning. Studievägen bör vara så konstruerad att eleverna redan från årskurs 1 allsidigt får använda sin kapacitet.

Mot bakgrund av vad som ovan sagts och vad som tidigare framkommit beträffande social linje och konsumtionslinjen föreslår utredningen:

- att den tvååriga sociala linjen enligt Lgy -70 utgår ur gymnasieskolans utbud
- att den tvååriga konsumtionslinjens konsumentekonomiska gren och kost- och näringsinriktade gren utgår ur gymnasieskolans utbildningsutbud och att den textila grenens innehåll överförs till estetisk linje

- att en ny treårig social linje inrättas med inriktning mot samhälls-service i vid mening
- att den planerade nya sociala linjen skall omfatta vissa delar av konsumtionslinjens innehåll
- att arbetslivsstudier skall ingå som obligatoriska utbildningsinslag
- att utbildningen utformas så att samläsning med andra utbildningar möjliggörs.

Denna nya sociala linje vänder sig till elever

- som vill "arbeta med människor"
- som vill skaffa sig grund för vidare studier inom kostområdet
- som vill skaffa sig ytterligare kunskaper och erfarenheter innan de gör sitt slutgiltiga yrkesval eller
- som vill förvissa sig om sin studieförmåga innan de definitivt bestämmer sig för högre studier.

Beskrivning av den nya linjen

Innehållet uppdelas i basämnen (allmänna ämnen), karaktärsämnen och tillval, i likhet med vad som gäller för andra linjer.

Specifikt för den nya treåriga sociala linjen är följande

- karaktärsämnena utgörs av
socialkunskap
barn- och ungdomskunskap
mat- och boendekultur – näringsfysiologi, kostkunskap
estetiska ämnen och
kulturkunskap
- karaktärsämnena organiseras i ämnesövergripande, verklighetsanknutna teman i samverkan med basämnen
- studierna i karaktärsämnena kompletteras med arbetslivsstudier
- andelen basämnen ökar successivt från årskurs 1 och dominerar i årskurs 3 i en teoretisk variant

- arbetsformerna är laborativa och undersökande och helhetssynen på utbildningen präglar undervisningen.

Årskurs 1 är helt sammanhållen, ett stort antal timmar anslås till karaktärsämnena socialkunskap, barn- och ungdomskunskap, mat- och boendekultur samt bild, musik, slöjd eller dramatik.

Årskurs 2 delas i två grenar

- en social gren SO och
- en kost- och näringsinriktad gren KN.

I årskurs 2 ökar andelen allmänna ämnen och indelning i två grenar kan göras. För social gren är socialkunskap och kulturkunskap de dominerande karaktärsämnena medan näringsfysiologi och kostkunskap är huvudämnena på den kost- och näringsinriktade grenen.

Efter genomgången årskurs 2 har eleverna samma behörighet i allmänna ämnen (svenska, engelska, samhällskunskap och matematik) som genomgången treårig yrkesutbildning ger. (De har dessutom läst matematik och historia.)

Inför årskurs 3 kan eleverna välja antingen en teoretisk variant eller en yrkesinriktad variant inom gymnasieskolan eller komvux.

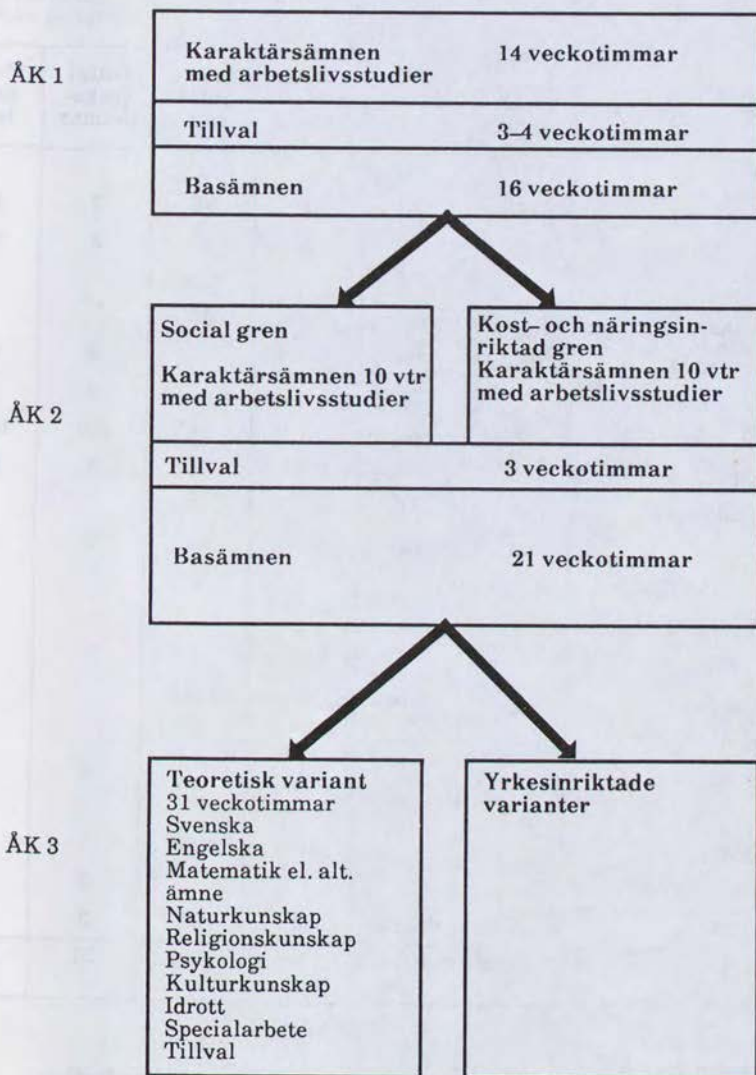
Väljer eleverna den teoretiska varianten uppnår de i ett flertal ämnen samma kompetens som t.ex. samhällsvetenskaplig linje ger och har då möjligheter att söka ett stort antal högskoleutbildningar som ger kompetens att arbeta som t.ex.

- förskollärare
- fritidspedagoger
- lärare med vissa inriktningar
- dietister t.ex. till skolmåltider och för kostinformation
- konsumentsekreterare
- socialassistenter, socialsekreterare
- poliser.

Exempel på yrkesinriktade varianter som kan vara aktuella presenteras på sid. 108.

Genom en stegvis ökning av de teoretiska ämnena, temaindelning av karaktärsämnena, stora inslag av estetiska ämnen och inslag av arbetslivsstudier är det utredningens uppfattning att utbildningen har stora möjligheter att attrahera ungdomar, öka deras omvärldskunskap, ge dem självkänsla och självförtroende och genom detta möjligheter att fullfölja en användbar gymnasieutbildning.

Treårig social linje – strukturskiss



Treårig social linje, förslag till timplan

Ämne	Årskurs 1		Årskurs 2		Årskurs 3 teoretisk varian	
	Antal vecko- timmar	Totalt antal lekt.	Antal vecko- timmar	Totalt antal lekt.	Antal vecko- timmar	Totalt antal lekt.
BASÄMNEN						
Svenska	4	128	3	96	3	96
Engelska	3	96	3	96	3	96
Historia			4	128		
Samhällskunskap	2	64	3	96		
Religionskunskap					2	64
Psykologi					3	96
Matematik	3	96	3	96	5 ³⁾	160 ³⁾
Naturkunskap			3	96	5	160
Ord/textbehandling	2	64				
Idrott	2	64	2	64	2	64
KARAKTÄRSÄMNEN						
Barn- och ungdomskunskap	14	448	10 ¹⁾	320 ¹⁾	2	64
Mat- och boendekultur						
Socialkunskap						
Estetiska ämnen						
Kulturkan- skap						
Kostkunskap	10 ²⁾	320 ²⁾	3	96	3	96
Näringsfysiologi						
Specialarbete						
TILLVAL ⁴⁾	3-4	96-128	3	96	3	96
Summa	33/34	1056/ 1088	34	1088	31	992

1) gäller gren SO

2) gäller gren KN

3) alternativämne; i årskurs 3 utgör matematik, ekosofi eller fördjupning i näringskunskap för skolan valbara alternativämnena

4) tillvalsämnena är B- eller C-språk, estetiska ämnen eller lokala tillval

Kommentarer till innehållet

Innehållet i utbildningarna utgörs av

- basämnena som är allmänna ämnen som återfinns i flera utbildningar med samma timtal
- karaktärsämnena som ger varje utbildning dess särprägel och specifika kompetens
- tillvalsämnena medger ett antal individuella val, omfattningen motsvarar tillvalen på andra gymnasieutbildningar.

Timfördelningen mellan basämnena, karaktärsämnena och tillval i de olika årskurserna är baserad på principen att eleverna i årskurs 1 skall få god kännedom om utbildningens profilering och att de tydligt skall uppfatta skillnaden mellan grundskola och gymnasieskola. I årskurs 2 ökas andelen basämnena och linjen kan delas i två grenar med olika karaktärsämnena, andelen basämnena dominerar i årskurs 3 på den teoretiska varianten.

(Det totala antalet lektioner är framräknat efter samma principer som gäller för SÖ:s förslag till reviderade timplaner för bl.a. HSE-linjerna.)

Kommentarer till basämnena

Svenska: Ämnet svenska i årskurs 1 och 2 bibehåller det timtal det haft på de tidigare tvååriga linjerna, dvs. fyra resp. tre veckotimmar under de två första åren. I jämförelse med treåriga linjer betyder detta alltså en förstärkning av ämnet i årskurs 1. Detta motsvaras av att elevgruppen kan vara heterogen och att grundläggande färdigheter i svenska är en förutsättning för vidare teoretiska studier. Efter två år har eleverna alltså studerat ämnet i samma omfattning som elever på de yrkesförberedande linjerna. I årskurs 3 ingår svenskämnet med tre veckotimmar på den teoretiska varianten, dvs. eleverna har den s.k. treårsbehörigheten i ämnet.

Engelska: Liksom på de yrkesinriktade linjerna är engelska det enda obligatoriska främmande språket under de två första åren. Omfattning-

en av ämnet under dessa två år överensstämmer liksom när det gäller svenskan, med det utrymme det har på yrkeslinjerna. Under det tredje året studeras engelska med samma timtal som på de teoretiska linjerna och ger liksom svenskan treårsbehörighet.

Historia: Ämnet har i timplanen helt förlagts till årskurs 2. Ett skäl för detta är den allmänna strävan som präglar timplanen i sin helhet; att i årskurs 1 ge utrymme för samhällsorienterade karaktärsämnen. Ett annat är att ett ämne med relativt lågt timtal bör koncentrationsläsas. Ämnet har samma omfattning som på t.ex. treårig ekonomisk linje och kursen är därmed behörighetsgivande för högskolan.

Matematik: Matematik är ett obligatoriskt ämne i de två första årskurserna. För att utbildningarna skall ge behörighet till flera högskoleutbildningar föreslås att ämnet skall utgöra ett alternativämne eller tillvalsämne i årskurs 3.

Samhällskunskap: Ämnet hör till de basämnena som ingår i studieplanerna för samtliga gymnasielinjer. Den nyligen fastställda kursplanen är gemensam för alla studievägar. Timtalet är detsamma som på ekonomisk linje. Vid uppläggningsen av studierna på den treåriga sociala linjen bör hänsyn tas till att socialkunskap på den treåriga sociala linjen är ett karaktärsämne.

Naturkunskap: Kunskaper i naturvetenskapliga ämnen är viktiga för förståelse av dagens samhällsproblem och har också direkt relation till individens ställningstagande i frågor som rör våra levnadsformer. Ämnet naturkunskap har därför fått ett relativt stort utrymme på timplanerna trots att tidigare utvärderingar visat att vissa elever inte uppskattat ämnet till fullo. Ämnet införs först i årskurs 2 på social linje och är tillvalsämne på estetisk linje.

Ord- och textbehandling: Avsikten med detta ämne är att eleverna med utgångspunkt från dataundervisningen i grundskolan skall lära sig behärska och utnyttja datatekniken (ord- och textbehandling) vid studierna i övriga ämnen.

Idrott: Ämnet idrott har genomgående två veckotimmar under de tre åren. Enligt den nyligen fastställda kursplanen syftar ämnet inte bara till att ge tillfälle till motion och fysisk träning utan också till hälsostöran i vidare mening.

Kommentarer till karaktärsämnena på treårig social linje

Karaktärsämnena bör organiseras som ämnesövergripande teman. I dessa ingår mer än ett ämne, antalet kan variera beroende på vilken verksamhet temat inriktas mot. Utredningen anser att timfördelningen mellan karaktärsämnena i varje årskurs och mellan årskurserna skall avgöras på varje skola. Som regel skall undervisning i skolan kompletteras med arbetslivsstudier.

Socialkunskap: (förslagsvis totalt 8 veckotimmar) En strävan vid konstruktionen av timplanen för den nya sociala linjen har varit att redan i årskurs 1 låta eleverna möta i förhållande till grundskolestudierna nya ämnen. Socialkunskapen var redan på den tvååriga sociala linjen ett karaktärsämne, men började där studeras först i årskurs 2. I den här föreslagna timplanen ingår det från årskurs 1 i karaktärsämnesblocket. Det ger mer än övriga karaktärsämnen linjen dess profil och bör därför ges ett väsentligt timtal under de två år det studeras.

För ämnet har nyligen en ny kursplan fastställts. Den har en inriktning mot studieområden som bör kunna utgöra en god bas för elevers självkännedom och sociala utveckling. Utformningen av huvudmomenten gör dem väl ägnade att vara kärnan i samverkansprojekt, där kulturella och estetiska ämnen bidrar till helhetssynen. I årskurs 2 tillkommer genom samverkan med ämnet historia ytterligare en aspekt.

Mat- och boendekultur: (förslagsvis 4 veckotimmar i årskurs 1) Mat- och boendekultur utgör ett av karaktärsämnena i årskurs 1. Ämnet utformas som en baskurs i kostkunskap med utgångspunkt i olika befolkningsgruppers behov av näringsriktig kost. Tillämpningsövningar, dvs. matlagning, är en förutsättning för rationell inlärning och kräver en väl utarbetad metodik. En anpassning till lokala kostvanor och lev-

nadsmönster ligger i begreppet matkultur liksom respekt för måltidernas och matens betydelse för hälsa och välbefinnande. Hälsa och välbefinnande är också beroende av en välskött närmiljö, som det ankommer på alla, såväl vuxna som barn, att bidra till. Enkla vardagsregler för att vårda egna och andras tillhörigheter ingår i begreppet boendekultur. Den nutida människans sätt att leva i relation till tidigare generationers levnadssätt är en intressant aspekt som bör belysas inom ämnet. Innehållet i ämnet bör för övrigt integreras och anpassas till de ämnesövergripande teman som skall bygga upp linjens specifika karaktär.

Näringsfysiologi och kostkunskap: (totalt 10 veckotimmar i årskurs 2) Dessa ämnen utgör en studieförberedande fördjupning av grundkunskaper i kostkunskap. Huvudvikten bör läggas vid att skapa förståelse för kostvanors betydelse för hälsa och välbefinnande, att skapa kontakt mellan vetenskapliga rön och den enskilda individens vardag. Samarbete med naturkunskapen är nödvändigt och tillämpningsövningar i livsmedelshantering och måltidsberedning självklar.

Barn- och ungdomskunskap: (förslagsvis totalt 4 veckotimmar) Kunskap om barns och ungdomars utveckling under olika förutsättningar är en nödvändig bas för verksamhet bland människor av olika kategorier. Förståelse för beteenden som har sin grund i olika utvecklingsfaser är en väsentlig del av yrkeskunnandet i många yrken inom den offentliga servicesektorn.

Estetiska ämnen: Begreppet "estetiska ämnen" som karaktärsämne på treårig social linje omfattar bild, dramatik, musik och slöjd. Minst två av dessa ämnen skall efter lokala beslut ingå i studiegången och ges ett utrymme om 6 veckotimmar totalt under de två första åren. Den kunskap som eleverna utvecklar i dessa ämnen kan komma dem till godo också vid studierna i andra karaktärsämnena, inte bara när det gäller att redovisa erfarenheter och intryck utan också för att ge en allsidig belysning av ett studieområde.

Kulturkunskap: (förslagsvis 2 veckotimmar i årskurs 2, 2 veckotimmar i årskurs 3) Ämnet syftar till att eleverna skall öka sin kulturmedvetenhet och därmed stärka sin identitet. Med utgångspunkt i "det eg-

na" – erfarenhetsmässigt och lokalt – skall studierna vidga elevernas kulturbegrepp och ge dem kunskap om och förståelse för skilda kulturmiljöer och villkoren för deras uppkomst samt ge dem insikt i vad kulturmöten och kulturkonflikter betyder och innebär.

Psykologi: Psykologi är ett obligatoriskt ämne i årskurs 3 på social linje. Ämnet har samma timtal som på humanistisk linje och följer samma kursplaner.

Ekosofi: (alternativämne i årskurs 3) Ämnet syftar till att ge *miljö-kunskap* ur ett humanistiskt perspektiv. Vårt ansvar som individer och samhällsmedborgare inför resursfrågor och totalmiljön, lokalt, nationellt, globalt. Framtidsperspektivet och människans situation. Samverkan med naturkunskapen är här naturligt.

Studier utanför skolan – kontakt med arbetslivet: Hittills gjorda utvärderingar men också utredningens kontakter med elever och skolrepresentanter visar att erfarenheter av verksamheter utanför skolan i form av arbetslivsstudier, praktik av olika slag eller arbetsplatsförlagd utbildning berikar undervisningen i skolan. Elever som har fått erfarenhet av någon typ av praktik uppskattar som regel dessa utbildningsinslag och elever som inte fått pröva någon form av arbetslivskontakt efterlyser sådana inslag.

Utredningen föreslår därför att arbetslivsstudier, direkt anknutna till de ämnesövergripande teman som föreslås, får utgöra obligatoriska utbildningsavsnitt i de nya utbildningarna. Det fortsatta arbetet med bl.a. kursplaner bör också omfatta förslag till lämplig omfattning och tidsmässig förläggning av arbetslivsstudierna, liksom förslag till formella regler som ska gälla för verksamheten.

Arbetsformer

Helhetssyn på utbildningen och ett aktivt kunskapssökande är nödvändiga förutsättningar för att de nya utbildningarna skall nå sina syften. Men det förutsätter också att eleverna tar ansvar för sina studier och

arbetar självständigt och undersökande. De bör få möjlighet att träna sin samarbetsförmåga, sin problemlösningsförmåga och sin kreativitet. Undervisningen i skolan, i tillgängliga delar organiserad i ämnesövergripande teman, skall kompletteras med väl anknutna arbetslivsstudier där skolkunskaperna infogas i ett större sammanhang. Gränsen mellan individens roll i skolan och i livet utanför skolan i arbete och i samhället för övrigt blir då inte så markerad. Vad som här sagts styrks av de tidigare redovisade erfarenheterna från de estetiska linjerna, inte minst av vad som dokumenterats från försöksverksamheten med den estetisk-praktiska linjen. Liknande erfarenheter finns också från konsumtionslinjen.

Ett utvecklat samarbete mellan lärarna i lärarlag och en väl till varatagen fungerande elevdemokrati med reella möjligheter för eleverna att påverka stoffval och arbetsmetoder utvecklar samarbetsförmågan och ansvarskänslan hos eleverna och kan också leda till ett för hela skolan fruktbart samarbete mellan olika utbildningar.

Exempel på yrkesinriktade varianter

Den vårdinriktade kompletteringskursen: Denna kurs är i dag en påbyggnadsutbildning i gymnasieskolan och ger kompetens för tillträde till vissa utbildningar vid vårdhögskolan. Den omfattar läsåret 1988/89 ca 2 500 elevplatser, den är eftersökt och den fungerar väl för sitt ändamål. Eleverna har tidigare genomgått t.ex. social linje, konsumtionslinjen eller treårig teoretisk linje. Kompletteringskursen är viktig för rekryteringen till de medellånga vårdutbildningarna i högskolan men fungerar i viss utsträckning även som utbildningsalternativ för elever som vill arbeta som undersköterska. Eftersom eleverna på den nya sociala linjen efter två år har samma kompetens i de allmänna ämnena som de treåriga yrkesutbildningarna, är det rationellt att knyta den vårdinriktade kompletteringskursen till den nya utbildningen som då på tre år utan utbildningsförlängning kan ge önskad utbildning åt dem som senare än kamraterna på omvårdnadslinjen kunnat bestämma sig för att arbeta inom vården. Önskvärt vore förmodligen om en kompletterings-

kurs av liknande konstruktion kunde utarbetas för verksamhet inom hemtjänsten.

Utbildning av personal till fritidsanläggningar

Inom gymnasieskolans utbildningsutbud finns för närvarande en två-årig kurs för bad- och idrottshallspersonal. Behovet av personal inom den växande fritidssektorn är av växlande slag. Det kan gälla t.ex. personal till kommunala fritids- och rekreationsanläggningar med ansvar för byggnadsunderhåll och underhåll och skötsel av trädgårdar och parker, det kan vara fråga om personal för service till allmänheten inom sådana anläggningar men kan också innebära arbetsuppgifter som instruktörer och informatörer. Alla tänkbara behov kan givetvis inte täckas av en enda utbildning, men utredningen föreslår att den nämnda specialkursen omarbetas så att den kan täcka vissa ovan nämnda inriktningar, och så att den kan utgöra en variant i årskurs 3 på den nya sociala linjen.

Utbildning av personal för turistanläggningar

Turisthotell, gästhem, vandrarhem och pensionat av olika slag har speciella behov av personal som kan utföra olika slags arbete, t.ex. tillaga vissa måltider, vårda och förnya textilier och övrig inredning, sköta en enkel reception och vara allmänt serviceinriktad. Specialkursen "Personal till turisthotell" har delvis fyllt behovet av utbildning inom området, utredningen föreslår att innehållet ses över och fogas till den nya sociala linjen som en variant för årskurs 3. Utbildningen kan med fördel förläggas till de landstingskommunala internathushållsskolorna vars resurser är en utmärkt tillgång för en utbildning av nämnt slag.

8.2 De konsumentekonomiska specialkurserna och utbildning i kost och hälsa

Det svenska skolväsendet har, utöver grundskolans undervisning, sedan lång tid tillbaka erbjudit elever, som så har önskat, utbildning i privat ekonomi, konsumentkunskap, familjekunskap, bostads- och miljökunskap, kostkunskap och textilkunskap.

De konsumentekonomiska specialkurserna har svarat för detta utbildningsinnehåll och har varit ett eftersökt komplement till linjerna i gymnasieskolan.

Behovet av utbildning om kost och hälsa har tidigare beskrivits och utredningen föreslår när nu gymnasieskolans utbildningar förutsätts bli treåriga

- att de grundskoleanknutna konsumentekonomiska specialkurserna avvecklas
- att påbyggnadsutbildningen "Kost, hälsa och hushållning" kompletteras med yrkesinriktat innehåll och eventuellt med inslag av allmänna ämnen så att denna utbildningsväg kan utgöra ett alternativ till årskurs 3 på bl.a. den nya sociala linjen. Utbildningen bör göras så flexibel att den även kan tillgodose lokala behov. Denna utbildning skall kunna förläggas till både landstingskommunala och primärkommunala skolor.

Konsekvenserna av utredningens förslag att avveckla de konsumentekonomiska specialkurserna blir kännbara för framför allt skolor på "icke G-ort". Detta förhållande bör uppmärksammas när samtliga förslag om gymnasieskolans reformering ligger färdiga.

För att tillgodose det behov av utbildning om kost och hälsa som alla i vårt moderna samhälle har föreslår utredningen att ett obligatoriskt tema "Kost och hälsa" med ett fastställt antal timmar införs på alla linjer i gymnasieskolan och att ett tillvalsämne med ett innehåll som motsvarar kost, hälsa och hushållning erbjuds eleverna i gymnasieskolan.

8.3 Ny studieväg – estetisk linje

8.3.1 Allmänna synpunkter

Skolans uppgift att uppmuntra kulturintresse och låta ungdomarna få del av vårt kulturarv har tydligt skrivits fram i 1980-talets utbildningspolitiska styrdokument. I prop. 1983/84:116, Gymnasieskola i utveckling, framhålls särskilt försöksverksamheten med estetisk-praktiska utbildningar som "ett konkret uttryck för denna strävan att vidga elevernas möjligheter att göra medvetna kulturval och utveckla sin personlighet". I propositionen 1988/89:4 om "Skolans utveckling och styrning" ägnas kultur i skolan ett särskilt kapitel. För gymnasieskolans del framhålls särskilt betydelsen av att musiklinjen och den estetisk-praktiska linjen "i framtiden skall kunna ge en utbildning med bredd och kvalitet".

Motiv för varför estetiska utbildningar bör finnas i gymnasieskolan har redan utvecklats av gymnasieutredningen och återgetts i ett tidigare kapitel. En aspekt i denna motivering förtjänar att särskilt framhållas; den speciellt konstnärligt begåvade elevens situation ur jämlikhetssynpunkt. Utan dessa studievägar kan inte ungdomar med intresse och fallenhet för estetiska studier få sitt utbildningsbehov tillgodosett inom gymnasieskolans ram i den omfattning som deras kamrater med annan håg och inriktning. Kan inte gymnasieskolan ge dem den förberedelse högskolorna kräver blir de hänvisade till alternativ där föräldraekonomi och bostadsort kan bidra till snedrekrytering.

Om betydelsen för dessa elever att få studera och utvecklas tillsammans med likasinnade har tidigare talats. Det är också allmänt omvittnat vilken inverkan på kulturklimatet i en skola som helhet det har att en estetisk klass ingår i organisationen. Arbetet på estetisk utbildning väcker intresse hos andra, stimulerar skapande aktiviteter och ökar samarbetslusten över linjerna. Den hittills beskrivna verksamheten på musiklinjen och den estetisk-praktiska linjen visar att utbildningarna är eftersökta, både av ungdomarna själva och av kommuner, som år efter år inkommit till SÖ med ansökan om att få anordna linjerna.

8.3.2 Arbetsmarknadsaspekter

Att bedöma en arbetsmarknad inom den estetiskt/konstnärliga sektorn är svårt, då framgång här kanske mer än på något annat område är relaterat till den personliga utvecklingsförmågan. Några exempel kan dock ges. För läraryrkena gäller att det råder stor brist på slöjdlärare, att arbetsmarknaden för bildlärare varierar lokalt men att många är obehöriga. Efterfrågan på musiklärare väntas öka på 1990-talet och det råder stor brist på kyrkomusiker. Danspedagoger har god prognos i och med ett ökat allmänt intresse för dans. På bildområdet bör förutom det expanderande reklamområdet och den grafiska industrin, särskilt designsidan nämnas, ett i Sverige eftersatt område som också har anknytning till slöjdbildning.

De högskoleutbildningar som har anknytning till de estetiska utbildningarna i gymnasieskolan kräver i allmänhet en kompetens som de nuvarande tvååriga utbildningarna inte ger.

8.3.3 Förslag till en treårig estetisk linje

Mot bakgrund av vad som ovan sagts och vad som tidigare framkommit i avsnitten om de estetiska utbildningarna föreslår utredningen

- att det i gymnasieskolan inrättas en treårig estetisk linje som ersätter tvåårig musiklinje och försöksverksamheten med estetisk-praktisk linje och som integrerar i linjen de nu förekommande påbyggnadsutbildningarna i musik och slöjd
- att linjen skall omfatta grenarna
 - bild
 - dans
 - musik
 - slöjd, textil
 - slöjd, trä och metall
 - teater
 - med möjligheter till lokala varianter eller specialiseringar (t.ex. cirkus)
- att gren slöjd, textil skall ersätta konsumtionslinjens textila gren

- att arbetslivsstudier skall ingå som ett obligatoriskt utbildningsin-
slag
- att utbildningen skall utformas så att samläsning i de allmänna
ämnena mellan de olika grenarna på linjen och med andra gym-
nasieutbildningar möjliggörs.

I utredningens förslag till en treårig estetisk linje överensstämmer in-
riktningen och innehållet i stort med vad som gäller nuvarande musik-
linjen resp. estetisk-praktisk linje, men kompetensen ökar beträffande
både karaktärsämnena och basämnena. Basämnena och tillvalsmöjlighete-
r är gemensamma för samtliga elever i årskurs 1 och 2 och de är iden-
tiska med basämnena på treårig social linje. Den föreslagna timplanen
har i fråga om allmänna ämnen en konstruktion som medger samläs-
ning med den nya treåriga sociala linjen och för det tredje året i viss
mån även med HS-linjerna. Detta innebär att kommuner som ev. öns-
kar inrätta en halvklass av linjen har förutsättning att göra detta om i
deras organisation också ingår en treårig social linje.

Karaktärsämnena inom estetisk linje är så specifika att en uppdelning
efter specialisering i grenar, redan i årskurs 1, är det mest rationella.
Försöksverksamheten på Ep-linjen med olika kombinationer av ämnen
talar för detta.

Linjen är studieförberedande, yrkesutbildningen sker i högskolan.

Utbildningen bör ge eleverna möjlighet att förvärva bred erfarenhet av
olika verksamheter inom den inriktning man valt.

Inför årskurs 3 kan eleverna välja att fortsätta sina estetiska studier
inom linjen eller att övergå exempelvis till folkhögskola. Man kan om
man vill byta studieinriktning och avsluta sina gymnasiestudier med
teoretiska studier på social linje eller kanske med en koncentrerad yr-
kesutbildning.

Den estetiska linjen är den enda studievägen i gymnasieskolan som i
karaktärsämnena förbereder för högskolans estetiska/konstnärliga ut-
bildningar och ger både allmän och särskild behörighet för grundskollä-
rarutbildning med estetisk specialisering.

Treårig estetisk linje

Gren Bild
Dans
Musik

Slöjd, textil
Slöjd, trä och metall
Teater

ÅK 1

Grenspecifika karaktärsämnen med arbetslivsstudier	14 veckotimmar
Tillval	3-4 veckotimmar
Basämnen	16 veckotimmar

ÅK 2

Grenspecifika karaktärsämnen med arbetslivsstudier	12 veckotimmar
Tillval	3-5 veckotimmar
Basämnen	18 veckotimmar

ÅK 3

Social linje Teoretisk variant	Estetisk linje 28-30 vtr Svenska Engelska Religionskunskap Idrott Grenspecifika estetiska ämnen Tillval	Alternativa estetiska utbildningar
---	--	---

Treårig estetisk linje, förslag till timplan

Ämne	Årskurs 1		Årskurs 2		Årskurs 3	
	Antal vecko- timmar	Totalt antal lekt.	Antal vecko- timmar	Totalt antal lekt.	Antal vecko- timmar	Totalt antal lekt.
BASÄMNEN						
Svenska	4	128	3	96	3	96
Engelska	3	96	3	96	3	96
Historia			4	128		
Samhällskunskap	2	64	3	96		
Religionskunskap					2	64
Matematik	3	96	3	96		
Ord- och textbehandling	2	64				
Idrott	2	64	2	64	2	64
KARAKTÄRSÄMNEN						
Grenspecifika estetiska ämnen:	14	448	12	448	12	320
Bild (foto, film, video)						
Dans						
Musik						
Slöjd eller						
Teater						
Specialarbete					3	96
TILLVAL¹⁾	3-4	96-128	3-5	96-160	3-5	96-180
Summa	33/34	1056/ 1088	33/35	1056/ 1120	28/30	896/960

¹⁾ tillvalsämne är B- eller C-språk, estetiska ämnen (ej karaktärsämnena) eller i årskurs 1 + 2 naturkunskap (3-5 vtr), i årskurs 3 matematik (5 vtr) eller lokala tillval

Kommentarer till basämnena
(se i tillämpliga delar social linje)

Karaktärsämnena på estetisk linje

De grenspecifika karaktärsämnena på estetisk linje kräver i och med att linjerna blir treåriga en kursplaneöversyn. För bild, dans, slöjd och teater bör de erfarenheter som den slutliga utvärderingen av den estetisk-praktiska linjen ger tillgodogöras i detta arbete. För ämnet musik bör kursplanen för en treårig studiegång bygga på kursplanerna för den nuvarande musiklinjen och den högre specialkursen i musik. För ämnet slöjd gäller motsvarande beträffande "Högre kurs i slöjd". Kursplaneöversynen i detta ämne bör också i lämpliga delar integrera nu gällande kursplaner för konsumtionslinjens textila gren.

Vid utformningen av kursplanerna gäller för samtliga grenar att studierna i årskurs 3 skall kunna erbjuda såväl individuella som lokala specialiteter.

Den i försöksverksamheten med estetisk-praktisk linje ingående inriktningen med foto/film/video bör i fortsättningen på vissa skolor erbjudas som ett koncentrerat tredje år på inriktning bild.

För karaktärsämnena på estetisk linje gäller liksom på den treåriga sociala linjen att arbetslivsstudier skall knytas till ämnena.

I den mån en specifik grens karaktärsämne kräver inslag av ett annat estetiskt ämne bör detta rymmas inom karaktärsämnets ram. Detta kan t.ex. gälla musikinslag i teaterämnet och bildinslag i slöjdämnena.

8.4 Estetiska specialkurser

I kapitel 7.3 har en översikt gjorts av estetiska utbildningar i gymnasieskolan vid sidan av linjerna. Utredningen är medveten om att flera av dessa erbjuder undervisning av god kvalitet som också bygger på

lång erfarenhet, men att det också finns sådana som till innehåll och målgrupp inte helt avpassats till gymnasieskolans system. Bl.a. gäller det förekomsten av allmänna ämnen. Då hela området specialkurser och påbyggnadsutbildningar f.n. är föremål för omprövning har utredningen inte tagit ställning till om och i så fall hur det innehåll dessa kurser står för skall knytas till den estetiska linjen.

8.5 Estetisk utbildning på övriga linjer i gymnasieskolan

Utredningen har vid kontakter med skolöverstyrelsen erfarit att översynsarbetet beträffande de tre- och fyraåriga teoretiska utbildningarna kommer att resultera i förslag om utökade möjligheter till personliga intresseval. Bland de tillvalsämnena som alltid skall erbjudas eleverna finns de estetiska ämnena.

Den ramtimplan som är fastställd för försöksverksamheten med treåriga yrkesinriktade linjer omfattar också estetiska ämnen bland de tillval som alltid skall finnas.

På den nya treåriga sociala linjen, som utredningen nu föreslår skall inrättas, ingår ämnena bild, musik, slöjd och dramatik som obligatoriska ämnen och de skall dessutom erbjudas som tillvalsämnena. Detta ger skolor som så önskar en möjlighet att erbjuda elever studiealternativ motsvarande nuvarande estetisk variant på social linje.

Utredningen anser att dessa åtgärder tillsammans med förslaget om en treårig estetisk linje ger goda möjligheter att i en framtida gymnasieskola erbjuda estetisk utbildning med både bredd och kvalitet.

8.6 Estetisk utbildning vid fristående skolor

Utredningens uppdrag har inte omfattat verksamheten vid fristående skolor.

8.7 Sammanfattning och förslag

Med hänvisning till ovan redovisade bakgrundsmaterial och överväganden föreslår utredningen sammanfattningsvis att

- en ny treårig social linje inrättas
- en treårig estetisk linje ersätter nuvarande musiklinjen och estetisk-praktisk linje
- vissa koncentrerade yrkesutbildningar erbjuds eleverna som alternativ/varianter inom årskurs 3 på de nya linjerna
- vissa specialkurser och påbyggnadsutbildningar omarbetas så att de kan erbjudas som alternativa utbildningar i årskurs 3
- ett obligatoriskt tema "Kost och Hälsa" med ett fastställt antal lektioner införs på samtliga linjer i gymnasieskolan
- ett tillvalsämne "Kost, hälsa och hushållning" erbjuds eleverna i gymnasieskolan
- kost-hälsa-inslag beaktas i yrkesutbildningar med anknytning till produktion, förädling, distribution och handel med livsmedel samt i storköks- och restaurangutbildningen
- den nuvarande tvååriga sociala linjen utgår ur gymnasieskolans utbildningsutbud
- den tvååriga konsumtionslinjen utgår ur utbildningsutbudet
- nuvarande grundskoleanknutna konsumentekonomiska specialkurser utgår ur utbildningsutbudet.

9 Ekonomiska konsekvenser

Enligt utredningens direktiv ingår det i uppdraget att belysa de ekonomiska konsekvenserna av framtagna förslag. Eftersom det inte är möjligt att förutse hur de nya förslagen kommer att påverka sökandefrekvensen till gymnasieskolans olika studievägar, får redovisningen baseras på vissa antaganden och i någon mån på tendenser som kan utläsas ur skoloröverstyrelsens statistik över elever i gymnasieskolan.

9.1 Den treåriga sociala linjen

Den av utredningen föreslagna nya utbildningen kan förmodas att i första hand bli attraktiv för en del av de elever som för närvarande återfinns på nuvarande social linje och konsumtionslinjen.

Gymnasieskolan omfattade 1987-09-15 (senast redovisade siffror)

107 317 elever i årskurs 1

Av dem gick 5 695 elever på social linje

2 695 elever på konsumtionslinjen

S:a 8 390 elever

vilket utgör ca 8 % av det totala antalet elever.

De senaste åren har tillströmningen av elever ökat till de treåriga teoretiska linjerna medan intresset för bl.a. social linje och konsumtions-

linjen har avtagit, enligt vad som framgår av nedanstående sammanställning.

År	Treåriga teoretiska linjer	Social- + konsum- tionslinjen
1978	35 %	20 %
1983	38 %	13 %
1987	43 %	8 %

År 1991 har elevantalet i gymnasieskolan sjunkit till ungefär 100 000 elever.

Antag med utgångspunkt från ovanstående att 5 000 elever motsvarande 170 klasser skulle utgöra den nya linjen i början av 1990-talet.

Nedanstående beräkningar motsvarar lönekostnader exkl. tillägg för sociala avgifter m.m.

En klass på nuvarande tvåårig social linje eller konsumtionslinjen kostar i genomsnitt 311 000 kr./år (med 35–37 veckotimmar).

Utredningens förslag till ny linje omfattar 33–34 veckotimmar under vardera de två första åren vilket ger en kostnad av ca 289 000 kr. per klass och år. Detta medför en kostnadsreduktion med 22 000 kr. per klass och år, totalt 7,5 milj.kr. (räknat på 170 klasser under två år) jämfört med nuvarande förhållanden.

Enligt vad utredningen föreslår skall de grundskoleanknutna konsumentekonomiska specialkurserna ersättas av den nya linjen. Läsåret 1988/89 motsvarar dessa kurser omräknat till årskurser 15 st 30-klasser och 49 st 16-klasser till en total kostnad av ca 16 milj.kr.

En klass i årskurs 3 på den nya sociala linjen med 31 veckotimmar kommer att betinga en kostnad av ca 279 000 kr. per klass och år. Om man förutsätter att elever motsvarande ca 85–90 klasser av de totalt 170 väljer att gå den teoretiska varianten uppkommer en kostnad av ca

24 milj.kr., vilken i det närmaste täcks av de besparingar som ovanstående redovisade timreduktioner och nedläggning av specialkurserna medför.

De övriga eleverna som beräknas motsvara ca 85 klasser förutses fördelas på yrkesinriktade varianter, t.ex. vårdinriktad kompletteringskurs, utbildning av personal för fritidsanläggningar, utbildning av personal för turismhotellbranschen, vilket inte innebär någon kostnadsökning jämfört med nuläget.

Ekonomiska konsekvenser för kommunerna

Utredningens förslag innebär att årskurs 3 på den nya treåriga linjen finansieras dels genom att de konsumentekonomiska specialkurserna avvecklas och vissa timreduktioner görs i årskurs 1 och 2, dels genom att yrkesinriktade varianter, motsvarande nuvarande påbyggnadsutbildningar, utgör årskurs 3 för en del av elevgruppen.

Enligt utredningens bedömning kommer de kommunala kostnaderna för den nya treåriga utbildningen totalt sett att ungefär motsvara de kostnader som nu gäller för berörda tvååriga utbildningar, specialkurser och påbyggnadsutbildningar sammantagna.

9.2 Finansiering av treårig estetisk linje

Utredningens förslag att inrätta en estetisk linje innebär att musiklinjen och estetisk-praktisk linje läggs samman med förekommande påbyggnadsutbildningar till en linje. De resurser som för närvarande är knutna till resp. inriktning föreslås i princip oförändrade. Den slutliga utvärdering som SÖ skall genomföra bör beaktas beträffande resursfrågan.

Dimensioneringen av estetisk linje bör nu inte utökas nämnvärt med undantag för den förändring som det innebär att konsumtionslinjens textila gren övergår till estetiska linjens inriktning textil slöjd. Den

textila grenen omfattar 10 klasser. Omfattningen av inriktning trä- och metallslöjd kommer att vara avhängig besluten om bl.a. slöjdläro- utbildning och tillträdeskraven till denna.

Redan nu förekommer på musiklinjen en påbyggnadsutbildning som fungerar som ett tredje år. Dess omfattning motsvarar 50 % av musiklinjen och detta anses vara tillfyllest. Påbyggnadsutbildningen inrättas nu som 16-klass, ett bättre resursutnyttjande beträffande de allmänna ämnena kan ske om man vid lokalisering av grenarna på estetisk linje beaktar samläsningsmöjligheter inom linjen och foljdriktigt inrättar årskurs 3 i 30-klass. En motsvarighet till ovannämnda påbyggnadsutbildning inom slöjdområdet är fastställd. Dessa påbyggnadsutbildningar kommer att tillsammans med liknande konstruktioner för övriga inriktningar utgöra tredje året på estetisk linje.

Uppskattningsvis hälften av eleverna kommer att efter årskurs 2 välja utbildning enligt ovan, en del kommer förmodligen att välja den teoretiska varianten på social linje och ytterligare en grupp elever förväntas genomföra tredje året vid redan existerande estetiska utbildningar inom olika skolformer, t.ex. folkhögskola, eller på någon yrkesinriktad variant.

10 Det fortsatta arbetet

10.1 Förslaget till ny social linje – samordning med barnomsorgsutbildning

Utbildning av personal för barnomsorgen i kommunerna sker i dag dels i högskolan, där förskollärare och fritidspedagoger utbildas, dels i gymnasieskolan på vårdlinjens gren för omsorger om barn- och ungdom som ger utbildning till barnskötare. Barnskötare kan också få sin utbildning på kortare specialkurser i gymnasieskola och komvux.

Sedan år 1970–71 har barnskötarutbildningen varit knuten till vårdlinjen, men efter barnstugeutredningen och de revideringar av barnomsorgsutbildningarna som denna utredning föranlett, har det stoff som är gemensamt för vårdlinjens olika grenar blivit mindre omfattande. Barnskötarutbildningarna har blivit mera pedagogiskt inriktade, vårdinriktningen har tonats ner. Det innehåll som läroplanen för den pågående försöksverksamheten med treårig barnomsorgsutbildning omfattar; obligatorisk samhällskunskap, naturkunskap och hushållning förutom karaktärsämnen barn- och ungdomskunskap och psykologi, är relevant också för andra tänkbara utbildningar för samhällsservice. Under utredningens arbete har frågan om barnomsorgsutbildningarnas anknytning till vårdutbildningar eller till den nya sociala linjen diskuterats, utredningen föreslår att frågan närmare utreds av berörda parter i samråd med skolöverstyrelsen.

10.2 Estetiska utbildningar utanför linjesystemet

Enligt vad som framgår av kap. 7 finns det för närvarande ett antal estetiska utbildningar för speciella målgrupper. Några av dem har fungerat som fortsättningsutbildningar för elever på estetisk-praktisk linje. Utredningen har inte närmare analyserat dessa utbildningar eller förutsättningarna för att integrera dem i den estetiska linjen. Utredningen förutsätter att när samtliga uppdrag som berör gymnasieskolans omstrukturering är redovisade, frågan om såväl specialkursernas som påbyggnadsutbildningarnas ställning generellt utreds. Bedöms ovan nämnda utbildningar kunna utgöra en specialiserad årskurs 3 på estetisk linje, skall utrymme ges för ämnena svenska och engelska.

10.3 Konsekvenser av utredningens förslag beträffande kursplanearbete och komplettering av vissa föreskrifter

Utredningen anser att nuvarande kursplaner för ämnen som ingår i förslagen till de nya treåriga linjerna delvis bör ses över och i förekommande fall indelas i ämnesövergripande teman.

De nuvarande specialkurser och påbyggnadsutbildningar som utredningen föreslår skall kunna anslutas till de nya linjerna, måste omarbetas och innehållet ses över.

Formerna för övergång till annan skolform efter årskurs 2 bör utredas.

När det gäller estetisk linje – urval till årskurs 1 och till årskurs 3 bör resultaten av skolöverstyrelsens utvärdering vara vägledande för den slutgiltiga utformningen av urvalsprinciperna.

Konsekvenserna av utredningens förslag beträffande grundskoleanknutna specialkurser och deras nuvarande förläggning till "icke G-ort" bör uppmärksammas.

10.4 Personalkonsekvenser

Utredningen har icke utrett konsekvenserna av sina förslag vad beträffar olika personalkategorier.

10.5 Information och fortbildning

Erfarenheterna från tidigare förändrade eller nyinförda studievägar visar att det är av avgörande betydelse att personalen som skall ansvara för de nya utbildningarna får grundlig information om syftet med förändringarna och att de får adekvat fortbildning.

Kommittédirektiv

Dir. 1988:30

Översyn av tvååriga, ej direkt yrkesinriktade linjer

Dir. 1988:30

Beslut vid regeringssammanträde 1988-06-09

Statsrådet Göransson anför.

Mitt förslag

I prop. 1987/88:102 om utveckling av yrkesutbildningen i gymnasieskolan aviserade chefen för utbildningsdepartementet sin avsikt att tillkalla en särskild utredningsman med uppgift att göra en översyn av de tvååriga linjer som inte är direkt yrkesinriktade. Riksdagen har den 6 juni 1988 lämnat vad som anförts utan erinran (UbU 31, rskr 366).

Jag föreslår därför att en särskild utredare nu tillkallas för att se över den sociala linjen, konsumtionslinjen, musiklinjen och den estetisk-praktiska linjen, samtliga tvååriga linjer i gymnasieskolan.

Utredaren bör pröva i vilken utsträckning dessa linjers innehåll behövs och hur det kan fogas in i gymnasieskolans struktur. Andra lösningar än fyra separata tvååriga linjer bör eftersträvas.

Linjerna i dag

Jag kommer inledningsvis att redovisa vissa för sammanhanget relevanta bakgrundsdata om studievägarna i fråga. Till sociala linjen och konsumtionslinjen finns det knappt 4 400 resp. 1 500 sökande inför läsåret 1988/89. Antalet platser är mycket större än antalet förstahands-sökande. Den sociala linjen har 68 sökande och konsumtionslinjen 44 sökande per 100 platser. När det gäller musiklinjen och den estetisk-praktiska linjen är förhållandet det motsatta. Till dessa linjer sökte nästan 2 200 elever, mer än två sökande per plats.

Sociala linjen

Till den sociala linjen har antalet sökande under de senaste åren varit starkt vikande. Linjen har å ena sidan kritiserats för att ha en allmän-teoretisk prägel, att den saknar profil, att den inte har någon praktisk samhälls- och arbetslivsanknytning och att den har så få möjligheter till intressestyrd ämnesval. Talande är, att där estetisk variant av linjen erbjuds, är sökandeintresset större. Å andra sidan är linjen jämförelsevis billig att anordna och många elever anser att den är en relativt lätt och snabb väg att få allmän behörighet till högre studier. Odeciderade elever har fått tid att mogna under de två studieåren. Ca 5 700 platser är utlagda för läsåret 1988/89. Ca 60 procent av de sökande är flickor. Vakanserna och avhoppet är många under studiegången. Enligt Arbetsmarknadsstyrelsen utgör flickor från den sociala linjen en betydande andel av ungdomarna i ungdomslag.

Efter den sociala linjen har ungdomarna fortsatt till utbildningar för pedagogisk verksamhet, i synnerhet klasslärare, men också fritidsledare, förskollärare m.fl. Många har fortsatt till vårdyrkesutbildning, såsom till arbetsterapeuter, sjukgymnaster och laboratorieassistenter. Många har också valt polisyrket. Andra åter har sökt sig till sociala yrken.

Fortsatt utbildning är således oftast nödvändig efter den sociala linjen. Genom behörighetskraven till den nya grundskolläraryrket

kommer den sociala linjen inte längre att vara direkt behörighetsgivande till denna utbildning.

Gymnasieutredningen föreslog (SOU 1981:96) att den sociala linjen och konsumtionslinjen skulle uppgå i andra studieprogram och således formellt utgå.

Konsumtionslinjen

Konsumtionslinjens roll som en yrkesförberedande studieväg har sedan år 1971 successivt tonats ned; först då den livsmedelstekniska linjen tillkom och sedermera genom att den sociala servicelinjen blev den behörighetsgivande utbildningen för den kommunala hemtjänsten.

År 1981 fick linjen en konsumentekonomisk och en textil gren med inriktning mot sömnad och vävning och år 1983 inrättades på försök en kost- och näringsinriktad gren. Konsumentkunskap, bostads- och miljökunskap och kostkunskap är specifika ämnen för konsumtionslinjen.

Den förstnämnda grenen har de flesta platserna. Den nya tim- och kursplanen har stora likheter med den tvååriga sociala linjens. I fjolårets anslagsframställning föreslog skolöverstyrelsen (SÖ) försöksverksamhet med sammanslagning av konsumtionslinjens konsumentekonomiska gren och den tvååriga sociala linjen. Detta är, enligt SÖ, ett bättre alternativ än att tvingas lägga ned en av linjerna i ett antal kommuner.

Sedan år 1971 har antalet sökande till linjen varje år varit betydligt mindre än antalet platser. Nio tiondelar av eleverna är flickor och endast hälften av dem har valt utbildningen i första hand. Vakanstalet brukar vara det högsta bland gymnasieskolans linjer och avhoppet är många.

Arbetsgruppen för översyn av den gymnasiala yrkesutbildningen (ÖGY) föreslog att konsumtionslinjen skulle avvecklas, vilket avvisades av många vid remissbehandlingen av utredningens förslag. Det är

framför allt kunskaperna i kost- och näringslära, i hushållning och i konsumentkunskap man vill slå vakt om. I andra hand betonas konsumtionslinjens elevvårdande uppgift för flickor: ett andningshål, en mögnadslinje. Undervisningen på lanthushållsskolorna franhålls som särskilt lämpad för detta ändamål.

Musiklinjen och den estetisk-praktiska linjen

Musiklinjen fanns redan vid gymnasieskolans tillkomst läsåret 1971/72 men bedrevs ända fram till läsåret 1980/81 som försöksverksamhet. Den estetisk-praktiska linjen tillkom läsåret 1984/85 och bedrivs som försöksverksamhet t.o.m. läsåret 1990/91. Den första kullen elever från den estetisk-praktiska linjen kom ut våren 1986.

Dessa två studievägar skiljer sig i många avseenden från de två tidigare nämnda – de är eftersökta och har en markerad profil. Karaktärsämnen upptar en dryg tredjedel av timplanen. Även dessa utbildningar har emellertid också kritiserats för att de varken ger yrkeskunnande eller tillräcklig grund för högskolestudier. Genom sina mycket små undervisningsgrupper är linjerna, i synnerhet musiklinjen, cyra i drift. Många av eleverna från musiklinjen har fortsatt till den ettåriga påbyggnadskursen i musik och sedan vidare till högskolestudier eller yrkesverksamhet inom musikområdet.

Musiklinjen finns f.n. på tolv orter i landet och den estetisk-praktiska linjen på fjorton. Fr.o.m. hösten 1988 kommer det att finnas 18 klasser (540 intagningsplatser) på musiklinjen och 20 (600 intagningsplatser) på den estetisk-praktiska linjen. På båda linjerna överväger flickorna i antal. På musiklinjen utgör de 60 % och på den estetisk-praktiska linjen 75 % av eleverna.

Uppdraget

Mot bakgrund av vad jag har anfört i det föregående innehåller uppdraget två huvudfrågor, nämligen

- 1) att bedöma fördelar och nackdelar med att gymnasieskolan även i framtiden har tvååriga studievägar med relativt allmänt innehåll,
- 2) att lämna förslag om i vilka former gymnasieskolan i framtiden skall erbjuda estetisk utbildning med bredd och kvalitet.

Vad gäller den första frågan bör utredaren ha som utgångspunkt att varje studieväg skall ha en tydlig inriktning mot en fortsatt studie- eller yrkesverksamhet.

Det är således en viktig fråga i utredningsarbetet att överväga, om det i gymnasieskolan skall finnas en allmänt inriktad studieväg som, i likhet med den *sociala linjen*, utgör ett mindre krävande alternativ till de humanistisk-samhällsvetenskapliga studievägarna. Här bör även beaktas att de kortare teoretiska alternativen till de ekonomiska och de tekniska linjerna numera bedöms ge en otillräcklig utbildning och därför inte skall finnas kvar i gymnasieskolan.

När det gäller *konsumtionslinjen* och specialkurser inom konsumtionsområdet bör utredaren undersöka om dessa bör avvecklas som särskilda studievägar. Utredaren bör pröva i vilken utsträckning studievägsområdet karaktärsämnen bör tillföras andra studievägar och utredaren bör ge förslag till hur detta skall göras. Förslagen bör utarbetas efter samråd med SÖ, särskilt med tanke på regeringens uppdrag till överstyrelsen avseende den gymnasiala yrkesutbildningen dels att föreslå en framtida studievägsstruktur för denna, dels att utveckla kursplaner m.m. för de yrkesinriktade studievägarna.

Den andra frågan gäller den estetiska specialiseringen i gymnasieskolan. Den tillgodoses f.n. av *musiklinjen* och den *estetisk-praktiska linjen* samt de till resp. studievägsområde hörande specialkurserna och påbyggnadsutbildningarna.

Antalet estetiska inriktningar samt avvägningen mellan det mera allmänna utbildningsinnehållet och de estetiska ämnena bör analyseras av utredaren. En viktig frågeställning, som bör belysas allsidigt, är möjligheterna till yrkesverksamhet direkt efter en framtida musiklinje och estetisk-praktisk linje. Alternativet är eljest att dessa linjer bör be-

traktas som en förberedelse för högskolestudier, som i så fall ger den egentliga yrkesutbildningen. Utredaren bör ta del av och i analysen väga in erfarenheterna av den pågående utvärderingen av den estetisk-praktiska linjen inom SÖ.

Utredaren bör vidare undersöka möjligheterna att ett eller två år blir gemensamma för de två studievägarna. Utredaren bör också ge underlag för ställningstagande till huruvida linjerna i framtiden bör vara två- eller treåriga samt belysa de ekonomiska konsekvenserna av ev. förändringar.

Ramar för utredarens arbete

Utredaren skall samråda med berörda myndigheter, kommittéer och organisationer.

En slutrapport med förslag och bedömningar avseende de två huvudfrågorna skall redovisas senast den 1 mars 1989. I rapporten skall även lämnas förslag om hur det fortsatta arbetet bör bedrivas.

Utredaren skall beakta kommittédirektiven (Dir. 1984:5) till samtliga kommittéer och särskilda utredare angående utredningsförslagets inriktning.

Hemställan

Med hänvisning till vad jag har anfört hemställer jag att regeringen be-
myndigar chefen för utbildningsdepartementet
att tillkalla en särskild utredare – omfattad av kommittéförordningen
(1976:119) – med uppdrag att göra en översyn av vissa tvååriga, ej di-
rekt yrkesinriktade linjer i gymnasieskolan,
att besluta om sakkunniga, referensgrupper, experter, sekreterare och
annat biträde åt utredaren.

Vidare hemställer jag att regeringen beslutar att kostnaderna skall belasta åttonde huvudtitelns anslag Utredningar m.m.

Beslut

Regeringen ansluter sig till föredragandens överväganden och bifaller hans hemställan.

(Utbildningsdepartementet)

*Bilaga 2***Aktuella timplaner för So-, Ko-, Mu- och Ep-linjerna****Tvåårig estetisk-praktisk linje (Ep)
Försöksverksamhet**

Ämne	Antal veckotimmar i årskurs	
	1	2
Svenska	4	3
Engelska	3	3
Alternativämne	3	4
Historia	3	2
Samhällskunskap	3	3
Grenspecifika estetiska ämnen	12	15
Idrott	3	2
Tillvalsämne	3	3
Timmar till förfogande	1	1
Summa	35/36	35/36

Grenspecifika estetiska ämnen

I årskurs 1 studeras ett eller två grenspecifika ämnen under 12 veckotimmar. I årskurs 2 studeras endast det grenspecifika ämnet under 15 veckotimmar.

Foto med film och video samt cirkus med teater och varité

Undervisningen får handhas av en lärare eller enligt rektors bestämmande av två eller tre samverkande lärare.

Alternativämne

Inom en ram av 3–4 veckotimmar kan ett alternativämne anordnas lokalt. Alternativämnet skall vara ett ämne som finns på någon annan av gymnasieskolans studievägar. Efter SÖ:s medgivande kan också andra ämnen förekomma. Det linjespecifika ämnet kan dock inte väljas som alternativämne.

Tvåårig konsumtionslinje (Ko)

Ämne	Antal veckotimmar i årskurs			
	1		2	
	Gren Kg	Gren Tx	Gren Kg	Gren Tx
Svenska	4	4	3	3
Engelska	3	3	3	3
Samhällskunskap	3	3	3	3
Psykologi	2			
Social- och familje- kunskap			3	
Barn- och ungdoms- kunskap	2		2	
Konsumentkunskap	2		3	
Kost- och konsument- kunskap		5		
Bostads- och miljö- kunskap	3		3	
Kostkunskap	10-7		8	
Textilkunskap, sömnad	3	16-13		
Textilkunskap, vävning				23-20
Formgivning		3		3
Hälsovård och hem- sjukvård	2		7-4	
Idrott	2	2	2	2
Tillvalsämne	0-3	0-3	0-3	0-3
Timme till förfogande	1	1		
Summa	37	37	37	37

Linjens grenar

Kg = konsumentekonomisk gren

Tx = textil gren

Tillvalsämne

Under minst en årskurs skall en elev välja ett tillvalsämne.

För alla grenar gemensamma ämnen:

B-språk	religionskunskap	bild
C-språk	matematik	musik

Ämnet *biologi* kan väljas på konsumentekonomisk gren. Tim- och kursplaner för treårig naturvetenskaplig linje skall då tillämpas. Ämnet *historia* kan väljas på textil gren.

Ämnet *slöjd* kan väljas på konsumentekonomisk gren i årskurs 2.

Med undantag för ämnet *biologi* gäller för tillvalsämnena samma timtal och kursplaner som för tvåårig ekonomisk, social och teknisk linje.

Tvåårig musiklinje (Mu)

Ämne	Antal veckotimmar i årskurs	
	1	2
Svenska	4	3
Engelska	3	3
Historia	3	2
Samhällskunskap	3	3
Matematik	3	3
Musikhistorisk orientering	2	2
Allmän musicklära	2	2
Rörelse	2	2
Sång		
Stråkinstrument		
Träblåsinstrument		
Bleckblåsinstrument	3	4
Klaverinstrument		
Knäppinstrument		
Slagverksinstrument		
Körsång	1	1
Ensemble	2	3
Fritt valt musikarbete	1	1
Idrott	1	1
Tillvalsämne	3	3
Timmar till förfogande	1	1
Summa	34	34

Sång och instrument

Veckotimmarna i årskurs 1 fördelas med 2 + 1 veckotimme mellan sång och ett instrument eller mellan två instrument.

I årskurs 2 fördelas veckotimmarna med 2 + 2 veckotimmar mellan sång och ett instrument och med 2 + 1 + 1 veckotimme mellan sång och två instrument eller mellan tre instrument.

Betyg

Betyg ges inte i rörelse, körsång, ensemble och fritt valt musikarbete.

Tillvalsämne

I båda årskurserna skall en elev välja ett av följande ämnen:

B-språk	dramatik
C-språk	psykologi
bild, estetisk specialisering	konsumenkunskap
musik, estetisk specialisering	religionskunskap
slöjd	

Ämnena konsumenkunskap, psykologi och religionskunskap har ett-åriga kurser, de övriga ämnena tvååriga.

Tvåårig social linje (So)

Ämne	Antal veckotimmar i årskurs	
	1	2
Svenska	4	3
Engelska	3	3
Historia	3	2
Religionskunskap		2
Samhällskunskap	3	3
Socialkunskap		5
Matematik	3	3
Naturkunskap	6	6
Maskinskrivning och kontorskunskap	4	
Bild eller musik	2	2
Idrott	3	2
Tillvalsämne	3	3
Timmar till förfogande	1	1
Summa	35	35

Tillvalsämne

I båda årskurserna skall en elev välja ett av följande ämnen:

B-språk	dramatik
C-språk	slöjd
bild, estetisk specialisering	konsumentkunskap
musik, estetisk specialisering	psykologi

Ämnena konsumentkunskap och psykologi har ettåriga kurser, de övriga ämnena tvååriga.

Litteraturförteckning

Offentliga utredningar

- Yrkesutbildningsutredningen (YB), SOU 1966:3
Musikutbildningen i Sverige, SOU 1966:15 och 19
Den sociala selektionen till gymnasiestadiet (Kjell Härnqvist-Allan Svensson), SOU 1980:30
En reformerad gymnasieskola (GU), SOU 1981:96
Undervisningar kring gymnasieskolan (GU), SOU 1981:97
Studieorganisation och elevströmmar (Mats Myrberg), (GU), SOU 1981:98
Hushållning för välfärd, SOU 1985:32
Tillträde till högskolan, SOU 1985:57
En treårig yrkesutbildning (ÖGY), SOU 1986:1-3

Departementsrapporter

- 1983 års livsmedelskommitté, Ds Jo 1984:9
Yrkesutbildningen inför 1990-talet, Ds U 1985:13

Regeringens propositioner

- En gymnasieskola i utveckling, 1983/84:116
Om utveckling av yrkesutbildningen i gymnasieskolan, 1987/88:102

Om skolans utveckling och styrning, 1988/89:4
Budgetpropositionerna 1987/88:100, 1988/89:100

Regeringens uppdrag till skolöverstyrelsen

Uppdrag 1988-06-09 att framlägga ett förslag till ny studievägsstruktur för yrkesutbildningen i gymnasieskolan.

Uppdrag 1988-06-30 att lämna ett förslag till ny linjestruktur och nya timplaner för de nuvarande tre- och fyraåriga linjerna.

Skolöverstyrelsens rapporter, redovisningar och utvärderingar

Konsumtionslinjen

Utvärdering av försöksverksamhet med reviderad konsumtionslinje
(Anne-Charlotte Melin) 1982-08-27

Försöksverksamhet med Ko/Nä. Rapporter till regeringen
1984-1988

Estetisk variant av tvåårig social linje

Elevenkät i Stockholm årskurs 1 och 2 1982-09-15

Samlad utvärdering av försöksverksamhet med estetisk variant av tvåårig social linje i gymnasieskolan (Lars Larsson) 1983-08-10

Utvärdering av estetisk variant av tvåårig social linje 1985/86 i Gällivare, Lycksele och Malmö (Lars Wolf) 1986-06-26

Musiklinjen

Redovisning av en undersökning av f.d. musikelevs yrkesverksamhet
och vidare studier. Regeringsskrivelse 1982-09-08

Minnesanteckningar från sammanträde med projektledare på musik-
linjen (Lars Larsson) 1983-05-03

Tvåårig musiklinje och högre specialkurs i musik (Lars Larsson)
1983-08-22

Besparingar i timplanen för gymnasieskolans tvååriga musiklinje. PM
(Lars Larsson) 1984-11-19

Den estetisk-praktiska linjen

Estetiska studievägar. Hemställan till regeringen angående försöks-
verksamhet (Lisbeth Rudemo) 1983-08-22

Avnämnnarrapport, teaterlinjen (Georg Fant) 1986-04-30

Vissa schema- och resursfrågor på estetisk-praktisk linje. PM (Patrik
Rydell) 1986-08-06

Utvärdering av estetisk-praktisk linje 1984/85 och 1985/86 (Lars Wolf)
1986-08-26

Utvärdering inom det estetiska området i gymnasieskolan - några syn-
punkter (Kersti Hasselberg och Sten Petterson, PI, LHS + SÖ)
1988-07-28

Uppföljning av Ep-elever. Redovisning av en enkätundersökning bland
elever som gick ut 1986 och 1987 (Kristina Lohse) 1989-02-06

Övriga SÖ-rapporter

Individuella timplanejämkningar för estetisk verksamhet – redovisningar av försöket (Britt Wilson-Lohse) 1986-08-26

Kulturkunskap i gymnasieskolan. Utvärderingar av försöksverksamheten (Birgit Eriksson) 1986-09-10
1988-08-11

Specialämnena på H- och S-linjerna. Redovisning av försöksverksamhet (Harry Aronson) 1987-06-15

Försöksverksamhet med ramtimplaner med obligatoriska och valbara timtal i gymnasieskolan (Birgit Eriksson) 1988-08-10

Behovet av gymnasialt utbildade (Stig Forneng) 1987-12-11
(R 87:57)

Övrig litteratur

Axelsson, R., Gymnasieskolans studievägar, P.I., Uppsala 1982

Beckne, R., Studieavbrott i gymnasieskolan. Se SOU 1981:97

Berggren, I., Förändrad socialisationssituation – annorlunda krav på skolan. P.I. Göteborg 1988

"Flickor kan", Projektbeskrivning. Göteborgs skolförvaltning 1988

Lundh, H., Fackskolan för huslig ekonomi 1895-1945. En minnesskrift. Uppsala 1945

Nordlund, G., Uppföljning av elever som genomgått reviderad konsumtionslinje på gymnasieskolan. P.I. Umeå 1983

Statistik

"Ungdomars verksamhet efter grundskolan". SCB:s Statistiska meddelanden U44 SM 8701

SÖ-statistik

Utvecklingen av undervisning i "huslig ekonomi" 1880–1970

1. Undervisningen i huslig ekonomi 1880–1945¹⁾

Skolköksundervisningen är ett barn av industrialismens tidsålder och av den naturvetenskapliga forskningens snabba framsteg under senare hälften av 1800-talet men dess införande i skolorna är också ett led i den alltjämt pågående omdaning av det högre och lägre skolväsendet, som i de flesta kulturländer börjar vid mitten av nämnda århundrade.

Före den moderna näringsfysiologiens genombrott kort efter 1800-talets mitt saknades helt naturligt varje teoretisk insikt om orsakerna till födoämnenas skiftande näringsvärden. Äldre tiders husmödrar byggde sin kunskap helt på den praktiska erfarenhet, som förmedlats från generation till generation och som ständigt utbyggdes vidare. Den enda utbildning, som då stod den blivande husmodern till buds, var den, som hon under uppväxttiden erhöll i hemmet. Dess värde var givetvis oerhört skiftande efter de individuella förutsättningarna och efter levnadsstandarden i den samhällsklass, vederbörande tillhörde.

Då man under 1800-talets två sista decennier i Sverige började diskutera lämpligheten av att införa undervisning i huslig ekonomi i skolorna, skedde detta företrädesvis i samband med den då sedan decennier syn-

¹⁾ Det huvudsakliga innehållet hämtat ur Lundh: Fackskolan för Huslig Ekonomi. Minnesskrift 1945

nerligen livaktiga pedagogiska diskussionen i landet. Skolköksfrågan blev ett av de redskap, med vilka tidens reformpedagoger hoppades kunna omdana vårt skolväsende. På så vis bereddes marken för det nya skolämnet. De rent sociala synpunkterna spelade emellertid också en mycket framskjuten roll i händelseförloppet, det var egentligen tack vare lyhördheten inför dem, som myndigheternas medverkan vanns så pass snabbt och fullständigt som fallet blev.

Det högre svenska skolväsendet var ännu vid mitten av 1800-talet i allt väsentligt en frukt av gångna århundradens pedagogiska ideal, medan folkskolan ännu befann sig på grundläggningsstadiet. Läroverkens uppgift ansågs då ännu av de maktägande vara att lägga grunden till den klassiska bildning av övervägande formell art, på vilken sedan en akademisk utbildning kunde byggas. För flickornas undervisning hyste man mindre intresse, den ansågs tillräckligt tillgodosedd av hemmen och de många privata pensionerna. Allt kraftigare höjdes dock, av framsynta medborgare, kraven på att skolan skulle ge sina elever en allmän medborgerlig bildning, att det praktiska livets intressen i någon mån skulle tillgodoses och att realia skulle erhålla en större plats i skolans arbete.

Den husliga ekonomiens historia i Sverige, om man därmed menar den historia, som utan avbrott kan följas till våra dagar, börjar vid en privat flickskola, Lyceum för flickor i Stockholm. I denna skola togs år 1881 ett märkligt, om ledarnas framsynthet vittnande, initiativ. I skolans organisation ingick uppbyggandet av en fortsättningsskola för flickor, som genomgått den vanliga elementarlinjen. Till två tidigare startade linjer, en gymnasielinje och en seminarielinje, fogades nämnda år en praktisk linje som skulle "förbereda unga kvinnor för omedelbart inträde i praktisk verksamhet, vare sig inom eller utom familjelivets krets". På den nya linjens kursplan återfanns också ämnet "huslig ekonomi", såvitt vi kunnat finna första gången denna benämning använts i en svensk skola.

Medan alltså Stockholm har hyst den första mera modernt inriktade undervisningen i ämnet, tillkom det första praktiskt arbetande skolköket i Göteborg. I Sigrid Rudebecks skola i denna stad, vårt lands största

flickskola, eftersträfvade man konsekvent att ge ökat utrymme åt utbildningen av flickornas anlag vid sidan av de teoretiska. År 1887 infördes vid denna skola en åttonde klass, kallad fortsättningsklassen, där huslig ekonomi infördes på schemat. Samtidigt som undervisning i huslig ekonomi efter rätt olika linjer prövats vid svenska flickskolor, med bestämd inriktning på de unga borgardöttrarnas framtida uppgifter som husmödrar, vann skolkökstanken också insteg i de första svenska folkskolorna. Uppslaget kom här från en av tidens främsta socialt verk samma svenskor, professorskan Anna Hierta-Retzius, dotter till Lars Johan Hierta.

Vid 1896 års riksdag beviljades för första gången anslag till sådana flickskolor som meddelade undervisning i huslig ekonomi och 1906 års riksdag beviljade ett anslag på 60 000 kr. som bidrag till undervisning i huslig ekonomi vid folkskolor, högre folkskolor och folkhögskolor.

Dessa riksdagsbeslut föregicks av intensiva överläggningar och debatter i riksdagen och i samhället över huvud taget.

Vid behandlingen av en motion om anslag till de enskilda skolköksseminarierna år 1895 förekom ett par intressanta inlägg. Biskop Rodhe gav en åskådlig bild av de sociala missförhållanden, som drevo skolkökstankens vänner framåt. "När mannen kommer hem från sitt arbete", yttrade han bl.a., "får han otillräcklig och osmaklig föda, barnen vanvårdas och få lida även de på föda ävensom på kläder en brist, som de kanske nödgas söka fylla genom ett tidigt övat tiggeri och över huvud kommer där att över hemmet vila en osnygghet och oordning, som utestänger all möjlighet till trevnad och glädje där inne". Liknande synpunkter framfördes av motionären A.F. Liljeholm, vars yttrande följdes av massinstämmanden i andra kammaren. Han hävdade här "att husets ekonomiska bestånd beror lika mycket på hustruns förmåga att klokt använda tillgångarna som på mannens förmåga att förtjäna dem". Jämte de pedagogiska, sociala och ekonomiska skälen framfördes också medicinska och nationalekonomiska sådana i ett, om utomordentlig insikt i ämnet vittnande, anförande av generaldirektören i medicinalstyrelsen A.T. Almén, en av de dåtida främsta experterna på näringslärans område. Almén framhöll, att stor okunnighet rådde bland

dem, som uppgjorde utspisningsstater för allmänna inrättningar. Närringsämnenen voro i allmänhet olämpligt fördelade, den behövliga omväxlingen i kosthållet saknades helt och stor misshushållning med allmänna medel förekom som en följd av okunnigheten. För att få en ändring till stånd krävde Almén framför allt ökad utbildning av lärarinnor i huslig ekonomi.

Bland ansvarstagande medborgare ute i landet växte det fram en medvetenhet om hushållningens betydelse i olika sammanhang, bara ett exempel skall nämnas. Disponenten vid Stora Kopparbergs bergslag Erik Johan Ljungberg konstaterade i slutet på 1800-talet att hans svenska lojala och pålitliga arbetare presterade ett sämre arbete i gruvor och verkstäder än vad motsvarande arbetare i Tyskland och USA gjorde. Vid en närmare analys av orsakerna fann Ljungberg att den svenska arbetaren åt sämre, bodde i dåligt skötta bostäder och hade sämre möjligheter att sköta sin personliga hygien än vad arbetarna i de andra länderna hade.

Vad gjorde man åt detta? E.J. Ljungberg startade bl.a. inte mindre än fem husmodersskolor för att råda bot på kvinnornas okunnighet eftersom det var inom kvinnornas dåvarande ansvarsområden som bristerna fanns. – Den sista kvarvarande av Ljungbergs skolor, Snöåns lant-hushållsskola i Dala Järna, läggs ner 1989-07-01 efter beslut av Kopparbergs läns landsting.

Uppgiften gällde att utforma undervisningen praktiskt, att till hemmen lära ut alla moderna rön och erfarenheter, det gällde en pedagogisk insats för att göra skolans fostrande gärning mera allsidig, en social insats för att göra Sveriges husmödrar kompetenta för sitt kall och genom dem övervinna fattigdomen och skapa lyckligare hem, men det gällde också en betydelsefull nationalekonomisk insats för att råda bot på den misshushållning, som flerstädes rådde inom de enskilda hushållen. På lång sikt låg i genomförandet av detta väldiga arbetsprogram också ett medel att bidraga till utjämnandet av skillnaderna samhällsklasserna emellan.

I början av 1900-talet fortsatte så strävandena för att undervisning i huslig ekonomi borde göras obligatorisk för alla unga kvinnor. Man talade bl.a. om kvinnlig värnplikt.

Sedan år 1860 fanns åtskilliga hushållsskolor i landet, men deras uppgift var att utbilda dugande tjänarinnor. Dessutom hade det börjat växa upp ett rätt stort antal husmodersskolor, "somliga goda, andra mindre goda". Eftersom kurserna vid dessa skolor var självförsörjande tvingades de hålla höga avgifter, varför de flesta unga flickor var utestängda från denna form av utbildning. År 1914 föreslog ledningen för Fackskolan för Huslig Ekonomi i Uppsala att Kungl. Maj:t skulle av riksdagen begära ett statsunderstöd till landets husmodersskolor som ett alternativ till obligatorisk undervisning. I skrivelsen heter det "skulle emellertid tanken att göra sådan undervisning obligatorisk vara ännu alltför ny och främmande för det allmänna föreställningssättet, borde staten åtminstone omedelbart vidtaga nödiga åtgärder, för att undervisning i huslig ekonomi i vidsträckt mening må vid angiven ålder vara tillgänglig för alla unga kvinnor som önska därav begagna sig". Med anledning av bl.a. denna skrivelse utarbetade socialstyrelsen ett förslag till organiserande av husmodersskolor med statsunderstöd. Med utgångspunkt från socialstyrelsens förslag framlades propositionen för 1917 års riksdag, som beviljade ett årligt anslag på 50 000 kr. till yrkesskolor för husmodersutbildning.

Trots allt hade beslutet dock karaktären av en halvmesyr, då kravet på att undervisningen skulle vara obligatorisk alltjämt skjutits till framtiden. Det praktiska resultatet blev därför icke heller vad förslagsställarna åsyftat. Visserligen fick landet nu efter hand ett antal husmodersskolor, organiserade efter den av statsmakterna godkända planen, men endast ett begränsat antal unga flickor hade möjlighet att tillgodogöra sig deras undervisning. Icke heller det av 1918 års riksdag beslutade införandet av obligatoriska fortsättningsskolor samt av lärlingsskolor och yrkesskolor, medförde härvidlag någon ändring.

Under 1920- och 1930-talen pågick verksamheten utan större förändringar och Herbert Lundh konstaterar:

"trots allt nitiskt arbete från den husliga ekonomiens målsmän i vårt land är läget därför ännu år 1945 i stort sett detsamma som

tecknades i Fackskolans skrivelse om obligatorisk hushållsundervisning år 1914". Först år 1962 blev undervisning i grundskolan i huslig ekonomi obligatorisk under namnet hemkunskap.

En viktig markering gjordes dock då föreståndarinnan för Fackskolan för Huslig Ekonomi, Ida Norrby, år 1927 promoverades till medicine hedersdoktor vid Uppsala universitet för sina insatser för den svenska folkhälsan.

2. Undervisning i huslig ekonomi 1945–1970

Någon obligatorisk undervisning i huslig ekonomi på gymnasienivå har hundra års strävanden inte lyckats åstadkomma. Däremot har utbildning i "hushållning i vid bemärkelse" varit tillgänglig och är så fortfarande för alla ungdomar som önskar sådan, vid lanthushållsskolor eller vid primärkommunala konsumentekonomiska kurser. Andra världskriget med dess knapphet på förnödenheter och svårigheter att någorlunda klara uppehållet medförde ett förnyat intresse för utbildning i hushållning och under 1950-talet och början av 1960-talet ökades antalet husmodersskolor, lokaler renoverades och flera nya skolor byggdes, både i primärkommunerna och inom landstingen. Så fanns det t.ex. i början av 1960-talet drygt 40 lanthushållsskolor, i dag har vi totalt i landet 15 skolor.

Britta-Stina Nordenstedt, Umeå universitet, har i en rapport år 1980 beskrivit efterfrågan på utbildning i hushållning under 1900-talet. Under högkonjunkturer är utbildningen ointressant, under lågkonjunkturer blir utbildningen efterfrågad och angelägen.

Bilaga 5

Föreskrifter om särskild behörighet att antas till grundskollärlinjen

För studier på grundskollärlinjen krävs kunskaper i vissa ämnen enligt vad som framgår av följande uppställning. Kraven bygger på timplaner som gällde vid intagning till gymnasieskolans treåriga linjer 1985.

Kravet på kunskaper i ämnena uppfylls även av den som har motsvarande kunskaper från annan nuvarande eller tidigare svensk skola eller läroanstalt enligt föreskrifter som SÖ och UHÅ meddelar i samråd. Kravet är också uppfyllt om motsvarande kunskaper har inhämtats på annat sätt.

För lärare med inriktning mot undervisning i årskurserna 1–7 med *fördjupning i Ma/No* krävs:

svenska	tre årskurser i gymnasieskolan på treårig eller fyraårig linje
engelska	tre årskurser i gymnasieskolan på treårig linje eller två årskurser på fyraårig teknisk linje eller humanistiska linjen, helklassisk variant eller på naturvetenskaplig linje med alternativämne

biologi	två årskurser i gymnasieskolan på naturvetenskaplig linje
matematik	tre årskurser i gymnasieskolan på naturvetenskaplig linje eller på fyraårig teknisk linje
fysik	tre årskurser i gymnasieskolan på naturvetenskaplig linje eller på fyraårig teknisk linje
kemi	tre årskurser i gymnasieskolan på naturvetenskaplig linje eller två årskurser på fyraårig teknisk linje eller en årskurs på tvåårig teknisk linje, kemi-teknisk gren
historia	två årskurser i gymnasieskolan på treårig eller fyraårig linje eller två årskurser på tvåårig musiklinje eller tvåårig social eller estetisk-praktisk linje
samhällskunskap	tre årskurser i gymnasieskolan på samhällsvetenskaplig eller ekonomisk linje eller två årskurser på annan linje
religionskunskap	en årskurs i gymnasieskolan på treårig eller fyraårig linje eller på tvåårig musiklinje, tvåårig social, ekonomisk eller teknisk linje

För lärare med inriktning mot undervisning i årskurserna 4–9 med *specialisering i Ma/No* eller *No* krävs:

svenska	tre årskurser i gymnasieskolan på treårig eller fyraårig linje
---------	--

engelska	tre årskurser i gymnasieskolan på tre-årig linje eller två årskurser på fyra-årig teknisk linje eller på humanistiska linjen, helklassisk variant, eller på naturvetenskaplig linje med alternativämne
biologi	två årskurser i gymnasieskolan på naturvetenskaplig linje
matematik	tre årskurser i gymnasieskolan på naturvetenskaplig linje eller på fyraårig teknisk linje
fysik	tre årskurser i gymnasieskolan på naturvetenskaplig linje eller på fyraårig teknisk linje
kemi	tre årskurser i gymnasieskolan på naturvetenskaplig linje eller två årskurser på fyraårig teknisk linje eller en årskurs på tvåårig teknisk linje, kemiteknisk gren

För lärare med inriktning mot undervisning i årskurserna 1-7 med fördjupning i *Su/So* krävs:

svenska	tre årskurser i gymnasieskolan på tre-årig eller fyraårig linje
engelska	tre årskurser i gymnasieskolan på tre-årig linje eller två årskurser på fyra-årig teknisk linje eller på humanistiska linjen, helklassisk variant, eller på naturvetenskaplig linje med alternativämne

samhällskunskap	tre årskurser i gymnasieskolan på samhällsvetenskaplig eller ekonomisk linje eller två årskurser på annan linje
religionskunskap	en årskurs i gymnasieskolan på tre-årig eller fyraårig linje eller på tvåårig musiklinje, tvåårig social, ekonomisk eller teknisk linje
historia	två årskurser i gymnasieskolan på tre-årig eller fyraårig linje eller två årskurser på tvåårig musiklinje eller tvåårig social eller estetisk-praktisk linje
matematik	tre årskurser i gymnasieskolan på samhällsvetenskaplig, ekonomisk eller naturvetenskaplig linje eller fyraårig teknisk linje
naturkunskap	två årskurser i gymnasieskolan på tre-årig humanistisk eller samhällsvetenskaplig linje eller tvåårig social eller estetisk-praktisk linje eller på konsumtionslinjen
I stället för naturkunskap:	
biologi	två årskurser i gymnasieskolan på naturvetenskaplig linje
fysik	tre årskurser i gymnasieskolan på tre-årig naturvetenskaplig linje eller fyraårig teknisk linje eller två årskurser på tvåårig teknisk linje
kemi	tre årskurser i gymnasieskolan på tre-årig naturvetenskaplig linje eller två

årskurser på fyraårig teknisk linje eller en årskurs på tvåårig teknisk linje, kemiteknisk gren

För lärare med inriktning mot undervisning i årskurserna 4–9 med *specialisering i So* krävs:

svenska	tre årskurser i gymnasieskolan på tre-årig eller fyraårig linje
engelska	tre årskurser i gymnasieskolan på tre-årig linje eller två årskurser på fyra-årig teknisk linje eller på humanistiska linjen, helklassisk variant, eller på naturvetenskaplig linje med alternativämne
samhällskunskap	tre årskurser i gymnasieskolan på samhällsvetenskaplig eller ekonomisk linje eller två årskurser på annan linje
religionskunskap	en årskurs i gymnasieskolan på tre-årig eller fyraårig linje eller på tvåårig musiklinje, tvåårig social, ekonomisk eller teknisk linje
historia	två årskurser i gymnasieskolan på tre-årig eller fyraårig linje eller två årskurser på tvåårig musiklinje eller två-årig social eller estetisk–praktisk linje
matematik	två årskurser i gymnasieskolan på tvåårig musiklinje, tvåårig social, ekonomisk eller drifts- och underhållsteknisk linje eller en årskurs på treårig eller fyraårig linje eller på tvåårig teknisk linje

För studerande med inriktning mot undervisning i *hemspråk-So* resp. *hemspråk-Ma/No* krävs i svenska och hemspråk godkänt resultat på ett av UHÄ särskilt fastställt språkprov. För övriga ämnen gäller ovanstående behörighetsvillkor.

För lärare med inriktning mot undervisning i årskurserna 4–9 med *specialisering i svenska-främmande språk* krävs:

svenska	tre årskurser i gymnasieskolan på tre-årig eller fyraårig linje
engelska	tre årskurser i gymnasieskolan på tre-årig linje eller två årskurser på humanistiska linjen, helklassisk variant samt antingen
franska som B-språk	tre årskurser i gymnasieskolan på tre-årig eller fyraårig linje eller
tyska som B-språk	tre årskurser i gymnasieskolan på tre-årig eller fyraårig linje eller
finska/hemspråk	godkänt resultat på ett av UHÄ särskilt fastställt språkprov

För lärare med inriktning mot undervisning i årskurserna 4–9 med *specialisering i ett estetiskt-praktiskt och annat ämne*, krävs, utöver vad som nedan anges för de enskilda ämnena:

svenska	tre årskurser i gymnasieskolan på tre-årig eller fyraårig linje
---------	---

engelska	tre årskurser i gymnasieskolan på tre-årig linje eller två årskurser på fyra-årig teknisk linje eller humanistiska linjen, helklassisk variant, eller på naturvetenskaplig linje med alternativ-ämne
----------	--

I alternativ med ett estetiskt-praktiskt ämne och matematik krävs för studier i matematik:

matematik	tre årskurser i gymnasieskolan på samhällsvetenskaplig, ekonomisk eller naturvetenskaplig linje eller fyra-årig teknisk linje
-----------	---

I alternativ med estetiskt-praktiskt ämne och engelska, tyska, franska eller hemspråk ställs de krav som ovan redovisats för resp. ämne under specialiseringen i svenska-främmande språk.

För studier i **barnkunskap** krävs:

psykologi	två årskurser i gymnasieskolan på sociala servicelinjen eller vårdlinjen
barn- och ungdomskunskap	två årskurser i gymnasieskolan på vårdlinjen, gren för omsorger om barn och ungdom
barnavårdspraktik	två årskurser i gymnasieskolan på vårdlinjen, gren för omsorger om barn och ungdom. Betyget godkänd krävs

För studier i **bild** krävs:

historia	två årskurser i gymnasieskolan på tre-årig eller fyraårig linje eller två års-
----------	--

	kurser på tvåårig musiklinje eller tvåårig social eller estetisk-praktisk linje
samhällskunskap	tre årskurser i gymnasieskolan på samhällsvetenskaplig eller ekonomisk linje eller två årskurser på annan linje
bild	två årskurser i gymnasieskolan på estetisk-praktisk linje
	eller
	fullgjord förberedande konstnärlig ämnesutbildning om minst ett år med inriktning mot
	- tvådimensionell bild - tredimensionell bild - foto - konsthistoria och nutidsorientering med inriktning mot bild- och miljöområdena
	och
i särskild ordning fullgjort föreskrivet arbetsprov som dokumenterar förmåga att uttrycka sig i bild.	
För studier i idrott krävs:	
idrott	tre årskurser i gymnasieskolan på tre- eller fyraårig linje eller två årskurser på tvåårig linje
biologi	två årskurser på naturvetenskapliga linjen i gymnasieskolan

Kravet på kunskaper i biologi kan ersättas

antingen av naturkunskap, två årskurser i gymnasieskolan på treårig humanistisk eller samhällsvetenskaplig linje eller tvåårig social eller estetisk-praktisk linje eller på konsumtionslinjen

eller av avgångsbetyg från vårdlinjen

För studier i **hemkunskap** krävs:

samhällskunskap tre årskurser i gymnasieskolan på samhällsvetenskaplig eller ekonomisk linje eller två årskurser på annan linje

matematik två årskurser i gymnasieskolan på konsumtionslinjen, tvåårig ekonomisk linje, musiklinjen, sociala linjen, drift- och underhållstekniska linjen eller en årskurs på treårig eller fyraårig linje eller på tvåårig teknisk linje

kostkunskap två årskurser i gymnasieskolan på konsumtionslinjen, konsumentekonomisk gren eller kost- och näringsinriktad gren

konsumentkunskap två årskurser i gymnasieskolan på konsumtionslinjen, konsumentekonomisk gren eller en årskurs på konsumtionslinjen, kost- och näringsinriktad gren

bostads/miljökunskap två årskurser i gymnasieskolan på konsumtionslinjen, konsumentekonomisk gren

misk gren eller kost- och näringsinriktad gren

Kunskaper i kostkunskap, konsumentkunskap och bostads/miljökunskap kan ersättas av genomgång av konsumentekonomisk kurs, en termin.

För studier i musik krävs: godkänt resultat i antagningsprov

För studier i slöjd (trä- och metallslöjd eller textilslöjd) krävs:

bild två årskurser på någon linje i gymnasieskolan

historia två årskurser i gymnasieskolan på treårig eller fyraårig linje eller två årskurser på tvåårig musiklinje eller tvåårig social eller estetisk-praktisk linje

naturkunskap två årskurser i gymnasieskolan på treårig humanistisk eller samhällsvetenskaplig linje eller tvåårig social eller estetisk-praktisk linje eller på konsumtionslinjen

matematik två årskurser i gymnasieskolan på konsumtionslinjen, tvåårig ekonomisk linje, musiklinjen, sociala linjen, drift- och underhållstekniska linjen eller en årskurs på treårig eller fyraårig linje eller på tvåårig teknisk linje

slöjd (trä- och metall) två årskurser på någon linje i gymnasieskolan

eller godkänt resultat i antagningsprov

eller

slöjd (textil)

två årskurser i gymnasieskolan på sociala, estetisk-praktiska linjen, konsumtionslinjens textila gren eller motsvarande linjers specialkurser

I stället för naturkunskap:

fysik

tre årskurser i gymnasieskolan på treårig naturvetenskaplig linje eller fyraårig teknisk linje eller två årskurser på tvåårig teknisk linje

kemi

tre årskurser i gymnasieskolan på treårig naturvetenskaplig linje eller två årskurser på fyraårig teknisk linje eller en årskurs på tvåårig teknisk linje

Statens offentliga utredningar

Kronologisk förteckning

1. Rapport av den särskilde utredaren för granskning av hotbilden mot och säkerhetskyddet kring statsminister Olof Palme. C.
2. Beskattning av fåmansföretag. Fi.
3. Integriteten vid statistikproduktion. C.
4. Fasta Öresundsförbindelser. K.
5. Samordnad länsförvaltning. Del 1. Förslag. C.
6. Samordnad länsförvaltning. Del 2. Bilagor. C.
7. Vidgad etableringsfrihet för nya medier. U.
8. UD:s presstjänst. UD.
9. Särskild inkomstskatt för utländska artister m.fl. Fi.
10. Två nya treåriga linjer i gymnasieskolan. U.



Statens offentliga utredningar

Systematisk förteckning

Utrikesdepartementet

UD:s presstjänst. [8]

Kommunikationsdepartementet

Fasta Öresundsförbindelser. [4]

Finansdepartementet

Beskattning av fåmansföretag. [2]

Särskild inkomstskatt för utländska artister m. fl.

Utbildningsdepartementet

Vidgad etableringsfrihet för nya medier. [7]

Två nya treåriga linjer i gymnasieskolan. [10]

Civildepartementet

Rapport av den särskilde utredaren för granskning av hotbilden mot och säkerhetsskyddet kring statsminister Olof Palme. [1]

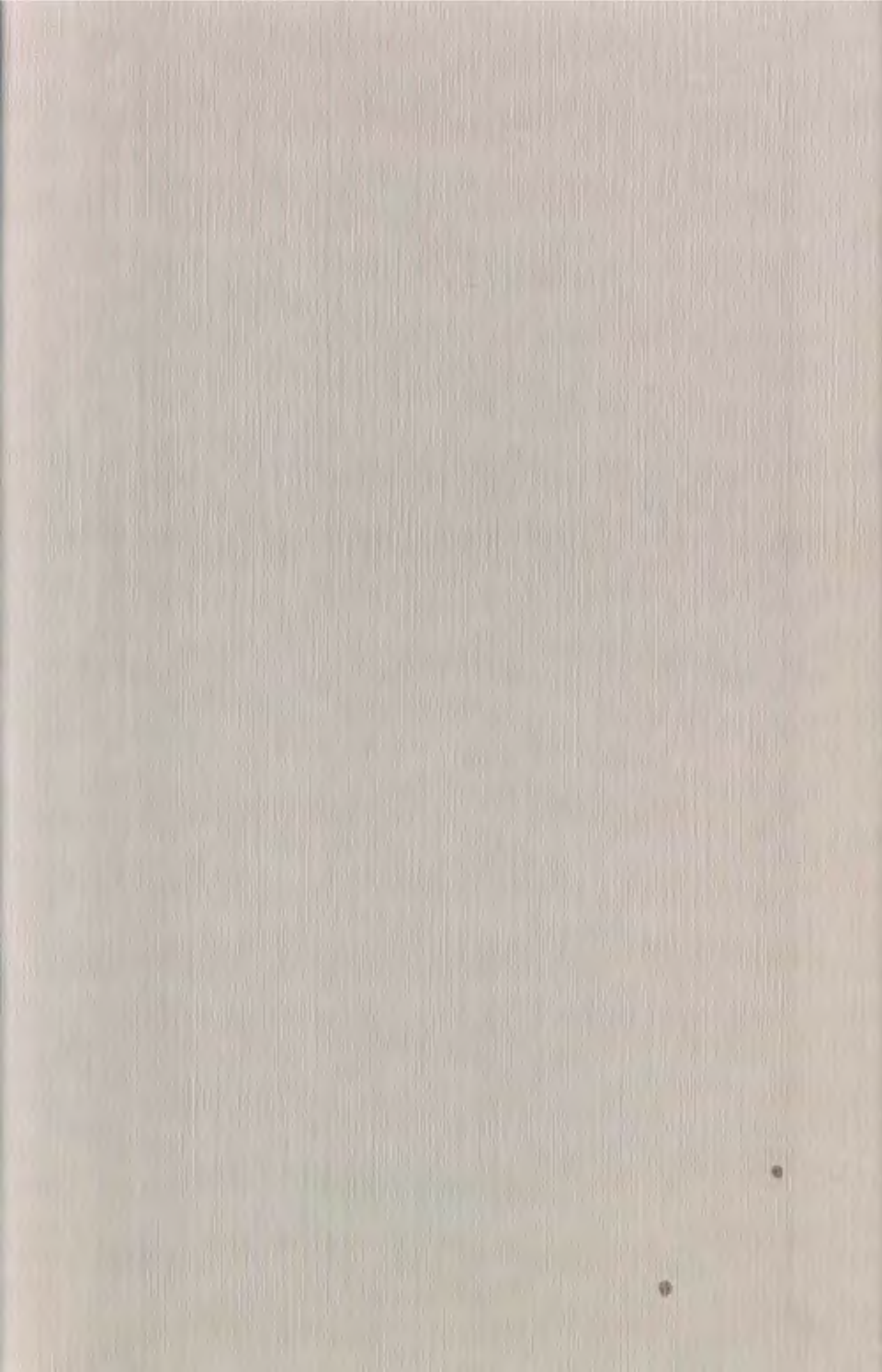
Intergriteten vid statistikproduktion. [3]

Samordnad länsförvaltning. Del 1: Förslag. [5]

Samordnad länsförvaltning. Del 2: Förslag. [6]

KUNGL. BIBL.
1989-03-03
STOCKHOLM





ALLMÄNNA FÖRLAGET

ISBN 91-38-102585-4 ISSN 0375-250X